

”En jaksa tällä kertaa enempää. rak. terv. Risto”

Haavoittumisen kokemus jatkosodan kenttäpostissa

Fanni Terho

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, Suomen historia.

Fanni Terho

”En jaksakaan tällä kertaa enempää. rak. terv. Risto”. Haavoittumisen kokemus jatkosodan kenttäpostissa

85 s.

Käsittelen tässä pro gradu -tutkielmassa haavoittumisen kokemusta jatkosodan kenttäpostissa. Aineistonani on Risto ja Eira Nordmanin jatkosodan aikainen yksityinen kenttäpostikokoelma, joka kattaa 459 kirjettä. Eira ja Risto menivät naimisiin Riston haavoittumisen jälkeen vuonna 1942. Olen tutustunut kokoelman jokaiseen kirjeeseen hahmottaakseni, miten pariskunta kirjoitti toisilleen ja mikä heidän suhteensa oli jatkosodan aikana. Tästä epistolariumista käsittelen pääsääntöisesti 32 kirjettä, jotka he kirjoittivat Riston kahden haavoittumisen jälkeen elo-syyskuussa vuonna 1941 ja tammi-huhtikuussa vuonna 1942. Vertailuaineistona käytän muita haavoittumiseen liittyviä kirjeitä saadakseni tutkimukseeni moniäänisyyttä.

Jatkosodan kenttäpostin kontekstissa haavoittumisen kokemusta ei ole tutkittu, joten tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan täyttää tätä tutkimusaukkoa. Tutkimukseni pohjalla käytän erityisesti kokemushistoriaa ja hyödynnän kokemuksen tarkastelussa termejä *odotushorisontti* ja *kokemuksen tila*. Kokemushistorian lisäksi käytän työssäni vahvasti myös sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian sekä kirjetutkimuksen teoriakenttiä. Tarkastelen rajattua aineistoa empaattisen lähiluvun metodin avulla. Syväluin tekstin useaan kertaan ja hahmottelin saamani tulokset jatkosodan kontekstissa tutkittavia kunnioittaen. Arvioin rajattua aineistoa eri tutkimuskysymysten pohjalta eri lukukerroilla. Metodin ansiosta voin syventyä päätutkimuskysymykseeni: ”Miksi haavoittumisesta kirjoitettiin kuten kirjoitettiin.” Tämän lisäksi tarkastelen, millaisia merkityksiä kirjeille annettiin haavoittumisen jälkeen sekä millä tavoin tuleva puoliso tuki haavoittunutta sotilasta.

Tutkimukseni perusteella haavoittumiseen johtanut tapahtuma saattoi olla niin rankka, että siitä vaiettiin kenttäpostissa. Sotilas kirjoitti haavoittumisestaan omalla tavallaan ja usein oman vointinsa tai tekemisen kautta. Risto esimerkiksi kertoi, että syöminen tai kirjoittaminen oli hankalaa, mistä kirjeen saaja pystyi päättelemään Riston senhetkisen voinnin. Kirjeiden merkitys korostui entisestään sotasairaalassa, sillä niiden avulla kotona odottava puoliso tiesi, että sotilas oli ainakin niin hyvässä kunnossa, että pystyi kirjoittamaan. Samaan aikaan kirjeet tarjosivat haavoittuneelle tukea läheiseltä ihmiseltä ja lohtua vieraassa paikassa. Kirjeiden avulla pariskunta loi ja vahvisti yhteisesti jaettua odotushorisonttia haavoittumisesta huolimatta. Olisi mielenkiintoista tutkia lisää haavoittumisen kokemusta esimerkiksi muistitietoaaineistoa hyödyntäen ja vertailla erilaisia haavoittumisen kokemuksia, jotta tähän tutkimusaiheeseen saisi entistä laajemmin näkökulman.

Avainsanat: kokemushistoria, kokemus, odotushorisontti, kokemuksen tila, kirjetutkimus, kirjeet, epistolarium, kenttäposti, kirjeenvaihto, jatkosota, sodan kulttuuri- ja sosiaalhistoria, sotahistoria, sota-aika, kotirintama, sotasairaala, haavoittuminen, pariskunta, sotainvalidi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aihe, tutkimuskysymys ja aineisto	4
1.2	Teoria ja tutkimuskirjallisuus	9
1.3	Metodi	14
1.4	Eettinen pohdinta	16
2	Nuori pariskunta koettelemusten keskellä	19
3	Kirjeiden muuttunut maailma haavoittumisen jälkeen	28
3.1	Kirjeiden muoto	28
3.2	Kirjeiden merkitys	32
4	Haavoittuminen – ”Minuun sattui hiukaan sirpale”	39
4.1	Kirjoittamisen vaikeus	39
4.2	Voinnista kertominen	50
4.3	Juoksuhautojen myyttinen sotilas	58
5	Läheisen tarvittava tuki	64
5.1	Sanat haavoittuneen tukena	64
5.2	Triviaalipuhe ja turvattu tulevaisuus	71
6	Haavoittumiselle ei löytynyt sanoja	76
	Lähteet	79
	Julkaisemattomat alkuperäislähteet	79
	Kuvat	79
	Kirjallisuus	79
	Tutkimuskirjallisuus	80

1 Johdanto

1.1 Aihe, tutkimuskysymys ja aineisto

Tammikuussa vuonna 1942 ilma oli purevan kylmä, kun sairasjuna jyskytti kohti sotasairaalaan. Eräs nuori, vasta reilu kaksikymmentä kesää nähnyt sotamies Risto, matkusti junavaunussa kirjelehtiä ja lyijykynä kädessään. Olkavarressaan hänellä saattoi olla vihreä V-merkki, joka oli epävirallinen viidennen jalkaväkirykmentin tunnus. Matka eturintamalta sotasairaalaan oli pitkä, mutta samalla sodan vaarat jäivät taakse. Kirjoittaminen oli hankalaa ja vaivalloista, sillä sotamiehen oikeassa olkapäässä oli luoti, mutta tätä hän ei vielä tiennyt. Hänen käteensä, leukaansa ja suuhunsa sattui, sillä hän oli haavoittunut kuusi päivää aiemmin. Tästä huolimatta kynä hapuili kirjelehtiön viivastolla kirjaimia toisensa perään ja hän sai muodostettua lyhyen, mutta merkityksellisen kirjeen rakkaalleen. Lukijalle ei jää epäselväksi, että kirjoittaminen kävi vaikeaksi, sillä käsiala tanssi rivien ohi ja kirje oli tavallista lyhyempi. ”Niin, minuun sattui taas”, sotamies kirjoitti kirjeeseen. Haavoittumisesta kertominen tuntui hankalalta, vaikka kirje oli tarkoitettu tärkeälle ja läheiselle henkilölle, joka odotti sotamiestä vierelleen. Sotamies ei avannut tarkemmin, miten tai missä hän oli haavoittunut, vaan kertoi käden olevan kipeä. Ehkä se riittäisi ja rauhoittaisi kotiväkeä. Kirjoittaminen tuntui ikävästi olkapäässä ja ajatuksia tuntui olevan lähes mahdotonta pukea sanoiksi. Ehkä juuri siksi sotamies lopetti kirjeen jo muutaman lauseen jälkeen. Lopuksi hän kirjoitti vielä: ”rak. terv. Risto”, taitteli kirjeen, kirjoitti kirjekuoreen osoitteen ja keräsi voimia taas hetkisen.¹

Risto ei ollut kokemuksensa kanssa yksin, sillä jatko- ja Lapin sodassa haavoittui yhteensä 161 000 ihmistä, joista vajaa 150 000 selvisi hengissä.² Jatkosota alkoi kesäkuun 25. päivänä vuonna 1941 ja sodan aikana armeijan palveluksessa oli yhteensä 660 000 miestä ja naista.³ Sodan aikana puoliset, seurustelukumppanit ja perheenjäsenet joutuivat olemaan vuosia erossa toisistaan ja useimmille kirjeen kirjoittaminen oli ainoa tapa pitää yhteyttä. Monet halusivat kirjoittaa puolisolille, perheenjäsenille ja ystäville, sillä kirjeenvaihto loi tärkeän keskusteluyhteyden kaukana erossa olevien läheisten välille. Kansalla oli suuri halu ja tarve kirjoittaa kirjeitä; rintamakirjeitä kirjoitettiin sotien aikana yhteensä jopa miljardi. Sotilaan

---

¹ 14.1.1942, Riston kirje Eiralle; Tetri 2006, 1088.

² Tarkemmin noin 13 000 ihmistä ei selvinnyt haavoittumisesta ja noin 15 000 sodassa haavoittunutta vammautui pysyvästi. Elfvengren 1994, 488; Meinander 2009, 356.

³ Jatkosodan aikana noin 2,5 % väestöstä eli 96 000 suomalaista sotilasta ja siviiliä kuoli. Euroopan toisen maailmansodan mittakaavassa luku oli verrattain pieni muun muassa maantieteellisen sijainnin vuoksi. Esimerkiksi naapurimaa Virossa 300 000 ihmistä eli neljännes maan asukkaista menetti henkensä. Meinander 2009, 387–388; Kivimäki 2016, 119.

kirjoittama kirje rintamalta oli tärkeä elonmerkki läheisille ja toisaalta rintamalla odotettiin kiivaasti kotiväen kuulumisia.⁴

Kirjoittamisen tarve ei tyrehtynyt sotilaan haavoittumisen jälkeen. Päinvastoin silloin kirjeet koettiin entistä merkityksellisempinä. Käsiini saamani kirjeaineisto sisältää Riston ja Eiran kirjeenvaihtokokoelman eli heidän jatkosodanaikaisen kenttäpostinsa.⁵ Kirjekokoelma oli kiehtova löytö, sillä se sisältää myös kirjeitä ajalta, jolloin sotamies oli sotasairaalassa haavoittumisen jälkeen. Tämä tutkimus keskittyy yksilöllisiin ja toisille jaettuihin kokemuksiin. Niiden tutkiminen nostaa esiin aikansa kertomuksia, joiden avulla on mahdollista tulkita ja selittää senhetkistä todellisuutta.⁶ Sodassa haavoittumisen kokemus Suomen jatkosodan kontekstissa ei ole ollut tutkimuksen keskiössä, joten työni täydentää aiempaa kokemushistorian tutkimusta, sillä kuvaan haavoittumisen kokemuksen merkitystä sotilaan ja hänen tulevan puolisonsa näkökulmasta. Tämä ainutlaatuinen kirjeaineisto ja sen tutkiminen osaltaan täyttää tätä tutkimusaukkoa ja nostaa haavoittumisen kokemuksen osaksi sodan kokemushistorian tutkimusta.

Risto ja Eira olivat yksi monista pariskunnista, jotka jatkoivat parisuhdettaan kirjeiden avulla, kun sota erotti heidät toisistaan.⁷ Kirjeenvaihto jatkui myös Riston haavoittumisen jälkeen, vaikka haavoittuminen väistämättä vaikutti hänen kirjoittamiseensa. Tutkimukseni analyysi tuo esiin haavoittumisesta johtuvat kokemukset, ajatukset sekä tunteet haavoittuneen sotilaan ja hänen tulevan puolisonsa näkökulmasta. Tutkimuskysymykseni on: Miksi haavoittunut sotilas kirjotti kuten kirjoitti haavoittumisestaan? Käsittelen tässä tutkimuksessa, miten sotilas kirjoitti haavoittumisestaan tulevalle puolisolleen ja millä tavoin tuleva puoliso tuki haavoittunutta sotilasta. Selvitän myös, muuttuiko kirjeiden merkitys sekä kirjeille tyypillinen muoto ja konventiot sen jälkeen, kun sotilas haavoittui.

Sotilasvammalain määritelmän mukaan sotilasvammakorvausta sai muun muassa asevelvollinen, joka oli saanut palveluksessa ruumiinvamman tai sairauden.⁸ Haavoittumisen voi laajemmassa näkökulmassa nähdä myös henkisenä vammautumisena, sillä ne olivat

---

⁴ Taskinen 2015, 6, 13–15.

⁵ Kenttäposti oli sodanaikainen postijärjestelmä, jonka avulla valvottiin rintaman ja kotirintaman välistä kirjeenvaihtoa. Metsberg 2015, 30–38; Pietikäinen 1988, 170–175.

⁶ Ihalainen & Valtonen 2022, 36–38.

⁷ Tässä tutkimuksessa käytän heistä termiä pariskunta, sillä he eivät olleet naimisissa, kun Risto haavoittui. Kutsun heitä selvyuden vuoksi tuleviksi puolisoiksi.

⁸ Finlex, 28.5.1948/404.

jatkosodassa yleisiä.⁹ Joissain tapauksissa haavoittumisen synonyyminä voi käyttää vammautuminen-sanaa.¹⁰ Tässä tutkimuksessa haavoittuminen tarkoittaa sodassa syntyneitä fyysistä vammautumista tai loukkaantumista, joka saattoi aiheuttaa jonkinasteisen invalidisoitumisen. Määritelmäni mukaan haavoittuminen johti sotilaan kuljettamiseen pois rintamalta sotasairaalaan. Työn keskiössä on haavoittumisen jälkeinen kirjeenvaihdon analyysi. Haavoittumisesta parantuminen oli sotilaille henkilökohtaisesti tärkeää, mutta olen rajannut tutkimukseni haavoittumisen jälkeiseen aikaan sotasairaalassa. Sotilaan haavoittumisen jälkeen pariskunnan odotushorisontti eli tulevaisuudenkuva on tutkimuksessa vahvasti läsnä, mutta sotilaan parantumisella tai pysyvällä vammautumisella ei ole tutkimuksen kannalta suurta painoarvoa, sillä sotilas ei tiennyt omasta toipumisestaan kirjeitä kirjoittaessaan.

Riston säilynyt sodanaikainen epistolarium¹¹ eli kokonainen kirjekokoelma sisältää vajaa tuhat kirjettä jatkosodan ajalta. Riston ja Eiran sodanaikaisen kirjeenvaihdon lisäksi se sisältää myös Riston sukulaisilta ja läheisiltä saatua kenttäpostia, Riston lähettämiä kirjeitä siskolleen sekä muun muassa kortteja, Riston kirjoittamia runoja, kenttähartausvihon ja hänen sotilaspassin. Suuren aineiston vuoksi rajasin jo työn alkuvaiheessa käsittelyn pariskunnan väliseen kirjeenvaihtoon, jota on säilynyt jatkosodan ajalta 459 kirjettä ja muutamia kortteja. Rajasin kortit pois pariskunnan kirjeaineistosta, sillä ne olivat lähes poikkeuksetta lyhyitä onnittelukortteja eikä niissä ollut aina päivämääriä, joten niitä oli vaikea asettaa osaksi kirjeiden aikajanaa. Kirjekokoelma ei ole täydellinen, sillä osa pariskunnan kirjeenvaihdosta ei ole säilynyt, minkä huomaa kirjekokoelman selkeistä aukoista. Esimerkiksi vuoden 1941 kesältä Eiran lähettämiä kirjeitä on säilynyt vain vähän, mutta tämän jälkeen kirjeenvaihdossa ei ole havaittavissa suuria katkoksia.

Tiesin Eiran ja Riston kirjeenvaihtoa sisältävän yksityisen arkiston olemassaolosta Eiran menehtymisen jälkeen, kun kirjekokoelma siirtyi jälkipolvelle. Sain aineiston tutkimuskäyttöön ja hahmottelin tutkimukseni aihetta kirjeiden avulla. Aineisto oli täysin koskematon, eikä muut tietävästi ole lukeneet niitä. Tutkimukseeni saamani kirjeet olivat

---

⁹ Esimerkiksi Ville Kivimäki on tutkinut sodan tuomia psyykkisiä häiriöitä, kuten sotilaan henkisen sietokyvyn ylittymistä uupumuksen ja taistelustressin vuoksi. Hän nostaa esiin, että tykistökeskityksestä johtunut niin kutsuttu ”tärähtäminen” saattoi olla vain väliaikainen tila ja koskea useaa sotilasta. Kivimäki 2013, 30–37.

¹⁰ Kuten Honkasalo 2000, 181.

¹¹ Liza Stanley'n tekemän jaottelun mukaan käsittelemäni aineisto on epistolarium, joka sisältää yhden ihmisen lähettämät kirjeet, saman ihmisen saamat vastauskirjeet sekä muut materiaalit korteista lappusiin. Stanley 2004, 218–222.

sidottu nauhalla tai kumilenkillä nippuihin, mutta ne eivät olleet kronologisessa järjestyksessä. Osa nipuista oli laadittu lähettäjän mukaan, mutta suurin osa niistä koostui usean eri lähettäjän kirjeistä. Ensimmäinen työvaiheeni oli siis koko epistolariumin järjestäminen.

Lähes kaikki kirjeet ovat omissa kirjekuorissaan ja yksi kirje sisältää yksi tai joskus kaksi paperiarkkia. Luettavuus on kaikissa kirjeissä hyvä, vaikka osa niistä oli kastunut ilmeisesti lähettämisen yhteydessä. Riston haavoituttua kirjeiden käsiala muuttui hieman, mutta teksti on silti suhteellisen helposti tulkittavissa. Risto lyhensi kirjeissään sanoja jonkun verran ja paikoin myös murre ja kielioppivirheet näkyivät joissain ilmaisuissa. Esimerkiksi Risto kirjoitti: ”Eihän tämä mikään kaupunki ole asema paikka vain.”¹² Risto kirjoitti kirjeisiin pitkiä lauseita, sillä hän käytti pilkkuja ja pisteitä varsin maltillisesti. Eiran käsiala on helposti luettavaa kaunokirjoitusta ja myös hänen kirjoituksensa sisältää murre sanoja. Pariskunnan kirjeiden kirjoitusasuun vaikuttivat myös kirjoittamismahdollisuudet ja -olosuhteet. Risto kirjoitti kirjeitä hämärässä korsussa, rintamalla vartiossa tai haavoittumisen vuoksi sotasairaalassa. Eira lienee vastaavasti kirjoittanut kirjeensä pöydän ääressä kynttilän ja myöhemmin sähkövalon loisteessa.¹³

Olen rajannut Riston epistolariumista tutkimukseni aineistoksi pariskunnan haavoittumiseen liittyvän sotakirjeenvaihdon. Kuten taulukko 1 ja 2 kertovat, haavoittumisen jälkeen kirjoitettuja Riston ja Eiran kirjeitä on säilynyt yhteensä 32. Niistä viisi kirjettä on kirjoitettu elo-syyskuussa vuonna 1941 ja 27 kirjettä tammi-huhtikuussa vuonna 1942. Taulukosta 1 on nähtävissä, että vuoden 1941 haavoittumiseen liittyvä kirjeenvaihto oli lähettäjien suhteen tasaista, sillä Risto kirjoitti sotasairaalaan kolme kirjettä ja Eira kotoa sotasairaalaan kaksi. Taulukosta 2 voi huomata, että myös vuoden 1942 haavoittumiseen liittyvää kirjeenvaihtoa on säilynyt suhteellisen tasaisesti, sillä Riston lähettämiä kirjeitä on säilynyt 12 ja Eiran lähettämiä kirjeitä 15. Risto ja Eira kirjoittivat toisilleen vuoden 1942 tammikuussa kymmenen ja helmikuussa 13 kirjettä. Tämän jälkeen säilynyt kirjeenvaihto vähenee selvästi. Maaliskuussa he lähettivät enää kolme kirjettä ja huhtikuussa vain yhden kirjeen. Syynä

---

¹² 3.9.1941 Riston kirje Eiralle.

¹³ Eira kirjoitti vuoden 1943 joulukuussa, että heille ollaan vetämässä sähköjä. 3.12.1943 Eiran kirje Ristolle.

kirjeiden vähenemiseen oli pariskunnan keskusteluvälineen vaihtuminen, sillä he keskustelivat Eiran ehdotuksen jälkeen puhelimitse, mikä oli kirjeenvaihtoa nopeampaa.¹⁴

Taulukko 1 Eiran ja Riston lähettämät kirjeet Riston ensimmäisen haavoittumisen jälkeen elo- ja syyskuussa vuonna 1941. Lähde: Risto ja Eira Nordmanin kirjekokoelma 1941–1944.

Vuosi 1941	Eiran lähettämiä kirjeitä Ristolle (kpl)	Riston lähettämiä kirjeitä Eiralle (kpl)	Yhteensä
Elokuu	1	2	3
Syyskuu	1	1	2
<i>Yhteensä</i>	2	3	5

Taulukko 2 Eiran ja Riston lähettämät kirjeet Riston toisen haavoittumisen jälkeen tammi-huhtikuussa vuonna 1942. Lähde: Risto ja Eira Nordmanin kirjekokoelma 1941–1944.

Vuosi 1942	Eiran lähettämiä kirjeitä Ristolle (kpl)	Riston lähettämiä kirjeitä Eiralle (kpl)	Yhteensä
Tammikuu	5	5	10
Helmikuu	7	6	13
Maaliskuu	2	1	3
Huhtikuu	1	-	1
<i>Yhteensä</i>	15	12	27

Kirjeenvaihto ei ollut heti Riston haavoittumisen jälkeen vuorovaikutteista, sillä joidenkin kirjeiden saapuminen Ristolle kesti tavallista pidempään. Esimerkiksi heti ensimmäisen haavoittumisen jälkeen pariskunnan vuorovaikutteisessa kirjekeskustelussa oli selvä katkos, sillä Eiran aiemmin lähettämiä kirjeitä palautettiin takaisin hänelle Riston siirron takia. Elokuun lopussa ja syyskuun alussa vuonna 1941 haavoittumisen jälkeen lähetetyissä kirjeissä oli jo selvää vuorottaista keskustelua.¹⁵

Myös vuoden 1942 haavoittumisen jälkeen kirjeenvaihto ei ollut vuorovaikutteista.

Tammikuussa vuonna 1942 Risto siirrettiin haavoittumisen vuoksi sotasairaalaan, josta hän jatkoi kirjeiden kirjoittamista Eiralle. Risto sai Eiran lähettämiä kirjeitä vasta myöhemmin, sillä osa kirjeistä lähti ensin rintamalle, josta ne lähetettiin eteenpäin sotasairaalaan. Eiran kirjoittamia kirjeitä tuli helmikuussa Ristolle sotasairaalaan jopa viisi kappaletta samaan aikaan.¹⁶ Haavoittumisen jälkeen pariskunnan keskusteluyhteys siis katkesi hetkellisesti, mutta tammikuun loppuun mennessä kirjeiden saapuminen sotasairaalaan nopeutui ja

¹⁴ Eira oli tuolloin opettelemassa ompelutaitoja kaupungin keskustassa, jossa hänellä oli käytössä puhelin. 27.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

¹⁵ 31.8.1941 Eiran kirje Ristolle; 3.9.1941 Riston kirje Eiralle; 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹⁶ 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

keskustelusta tuli entistä vuorovaikutteisempaa. Myös Riston vointi vaikutti kirjeenvaihdon tiheyteen, sillä toisen haavoittumisen jälkeen hänen vointinsa oli hetkellisesti niin huono, ettei hän pystynyt kirjoittamaan kirjeitä.¹⁷

Riston ja Eiran välisen kirjeenvaihdon ohella käytän analyysin tukena Taina Huuhtasen teosta *Jatkosodan kirjeet* (1986) ja Annikki Lummen teosta *Kenttäpostia* (1975), jotka ovat muodostettu kenttäpostikeräyksen avulla. Molemmat teokset sisältävät tavallista eri ihmisten kenttäpostia ja myös haavoittuneiden kirjoittamia kirjeitä. Käytän myös Terttu Kukkonen kokoamaa julkaistua kirjekokoelmaa *Rakas Liisukkani kiitän kauniista kirjeestäsi* (2014). Näiden teoksien lisäksi hyödynnän analyysini tukena Säkylän Talvi- ja jatkosotamuseossa säilytettävää sotamies Väinön kirjettä, jonka hän lähetti myöhemmin haavoittumisen jälkeen puolisolleen Naimille.

1.2 Teoria ja tutkimuskirjallisuus

Tutkimukseni teorian keskiössä on kokemushistoria, mutta sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria ja kirjetutkimus ovat myös merkittävässä asemassa tutkimuksen taustalla. Kokemuksen tutkiminen sodanaikaisista kirjeistä yhdistää nämä kolme näkökulmaa, joten tutkimus ikään kuin avautuu kolmeen suuntaan. Kivimäen mukaan sosiaalinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen näkökulma on kokemuksen vahvuus.¹⁸ Tässä suhteessa kokemushistoria asettuu luontevasti sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkimuskentälle ja ne liittyvät olennaisesti yhteen. Laajojen säilyneiden kirjeaineistojen ansioista kirjetutkimusta on tehty paljon sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkimuksessa, ja kirjeen kerronnallisen luonteen vuoksi se soveltuu hyvin myös kokemuksen esiin nostamiseen. Keskityn suurten merkkihenkilöiden tai tarkan tapahtumahistorian sijaan sotamiehen ja kotirintamalla olleen naisen sodan kokemuksiin, sillä kirjeet eivät itsessään kuvaa sotaa, vaan niiden avulla pääsen käsiksi haavoittumisen kokemukseen.

Tarkastelen aineistoa Reinhart Koselleckin *kokemuksen tila* ja *odotushorisontti* käsitteiden avulla. Tarkemmin määriteltynä kokemus on mennyttä nykyhetkeä, joka muistetaan. Kokemukseen ja sen muistamiseen liittyy sen rationaalinen uudelleenjäsentely, erilaiset tiedostamattomat käyttäytymistavat ja ulkopuolelta tulevat vaikuttimet. Kokemus on subjektiivinen käsitys tapahtuneesta ja tähän käsitykseen vaikuttavat vallitsevan kulttuurin

---

¹⁷ Esim. 10.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁸ Kivimäki 2019, 34.

ohella myös sosiaalisesti jaettu kieli, jonka avulla kokemus on mahdollista ymmärtää ja kertoa toiselle. Kokemuksen tilalla tarkoitetaan kaikkea niitä menneisyyden kerroksia, jotka muotoutuvat ja limittyvät yhdeksi kokonaisuudeksi ihmisen mielessä. Odotushorisontti puolestaan tuo tulevaisuuden osaksi nykyhetkeä. Jotakin, jota ei ole vielä koettu, tuodaan tähän päivään ja sitä arvioidaan menneisyyden kokemusten avulla.¹⁹ Voidaan siis todeta, että aika on ikään kuin kokemuksen taakka.

Kokemus vaikuttaa odotushorisonttiin eli tulevaisuuden näkymään. Ihmisen kokiessa jotakin odottamatonta myös odotushorisontti muuttuu. Tämä luo odotuksen ja kokemuksen välille jännitteen, sillä kokemukset vaikuttavat odotushorisonttiin jatkuvasti. Kun Risto kirjoitti kirjeitä Eiralle, hänen lyijykynänsä painolastina oli samaan aikaan kokemuksen tila ja odotushorisontti, ja nämä loivat yhdessä senhetkisen nykyisyyden. On hyvä muistaa, että kokemus on kirjeissä kielellisesti välittynyt, sillä teksti on tulkintaa kirjoittajan tunteista. Kokemus on kokijan versio tapahtuneesta, eikä se ole universaali totuus. Kokemukseen ja muistiin vaikuttavat tapahtuman kehollisuus, tunnereaktion voimakkuus ja toisaalta kielellinen jäsentymättömyys. Tapahtuman jälkeen menneisyys siirtyy muistiin ja vasta sen jälkeen se on mahdollista kirjoittaa paperille. Kirjoitettu kokemus on siis kielellinen tuotos kokemuksesta. Siispä Riston ja Eiran kirjeenvaihtoa tulee tutkia tämän näkökulman kautta.²⁰

1960-luvulla esiin nousseen uuden sosiaal historian pyrkimyksenä oli katsoa historiaa ylätasoa eli talouden ja politiikan sijaan alhaalta ylöspäin eli tavallisten ihmisten näkökulmasta. Tämä ”history from below” lähestymistapa kannusti tutkijoita tarkastelemaan lähteitä uudesta näkökulmasta, jolloin muun muassa naiset ja vallanalaiset pääsivät tutkimuksen keskiöön. Tästä ajattelusta vieri ajatuksia myös sotahistoriantutkimukseen. Sosiaalitieteiden tutkijat tarkastelivat nimenomaan sotaa ja yhteiskuntaa, kun taktinen ja operationaalinen kulma jäi taka-alalle. Sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria²¹ sai vakiinnutettua asemansa Suomessa vasta 1990-luvulla, vaikka ilmiö oli ollut keskeinen osa kansainvälisiä tutkimuksia jo muutaman vuosikymmenen ajan. Sotahistorioitsija Joanna Bourken mukaan

---

¹⁹ Koselleck 2004, 255–263; Kivimäki 2006, 75.

²⁰ Bourke 2006, 38–40; Koselleck 2004, 255–263; Ihalainen & Valtonen 2022, 13–24; Scott 1991, 775–780; Kivimäki 2019, 23.

²¹ Joanna Bourken artikkelin *Uusi sotahistoria* suomennoksen myötä tutkimussuuntaa kutsuttiin pitkään ”uudeksi sotahistoriaksi”. Tämä termi ei kuvaa teoriaa parhaiten, sillä ”uutta ja ”vanhaa” sotahistoriaa ei haluta pitää toisiaan poissulkevinä tai eriarvoisina käsitteinä. Ville Kivimäen ja Tiina Kinnusen mukaan kulttuurihistoria on keskittänyt katseensa sotahistoriaan, eikä sitä voida pitää enää perinteisen sotahistorian jatkeena. Siitä on vakiintunut termi sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria. Bourke 2006, 21–42; Kivimäki & Kinnunen 2018, 9.

sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria on vankasti osa perinteistä sotahistoriaa, vaikka se on avannut uusia ovia eri tutkimussuuntiin ja erilaisiin näkökulmiin. Sen avulla on mahdollista tutkia sotaa kulttuurisista, sosiaalisista ja psykologisista näkökulmista sodan tapahtumahistoriaa ja kontekstia unohtamatta. Sodan kulttuuri- ja sosiaalhistorian suuntaus mahdollisti tutkijoiden katseen kääntämisen historian subjekteihin, joita he etsivät yksityishenkilöiden tuottamista lähteistä, kuten muistelmista, romaaneista, valokuvista ja kirjeistä.²²

Kirjeet, päiväkirjat, muistelmat ja haastattelut ovat nousseet merkittävään asemaan sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkimuskentällä. Kirjetutkimuksen suosion noustessa 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä tutkijat kiinnostuivat myös kenttäpostin hyödyntämisestä tutkimuksen aineistona. Kenttäpostissa tapahtumahistoriallista totuutta ei voi saavuttaa sotasensuurin vuoksi, joten tutkijat pitivät sitä pitkään huonona tutkimusaineistona.²³

Kenttäpostin tutkiminen edellyttää erilaista näkökulmaa ja lähdekritiikkiä muiden asiakirjojen tutkimiseen verrattuna. On totta, että positiivisuuteen kannustanut sotasensuuri muokkasi kirjeiden sisältöä ja saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, miten sotilas kuvasi haavoittumistaan kirjeissä. Lisäksi kirjeissä kokemusta ei ole käsitelty jäsenetysti. Tästä huolimatta kirjeiden syvälukeminen mahdollistaa haavoittumisen kokemuksen tutkimisen. Täydellisen totuuden löytäminen ei ole kokemushistoriassa itseisarvo, vaan oleellisinta on subjektin kokeman totuuden analysointi tutkimusaineiston luonne huomioon ottaen.²⁴

Kirjeissä tapahtumaympäristö jää usein taka-alalle. Kirjoittaja kertoo kokemuksestaan kirjeen vastaanottajalle, joten kirje on kulttuurisesti hyväksytty kielellinen versio tapahtuneesta, mikä osaltaan rajoittaa kerrontaa, mutta samaan aikaan samat kulttuuriset resurssit mahdollistavat tekstin synnyn. Kirjeet mahdollistavat monipuolisen ja syväluotaavan inhimillisen kokemuksen tutkimisen tutkijoiden rakentamien merkitysjärjestelmien avulla. Juuri siksi kirjeet voivat olla menneisyyden kurkistusikkunoita, joista voi nähdä, millaisena haavoittuminen koettiin. Kirjeet eivät kerro yksityiskohtia tarkoista sotatapahtumista, mutta niiden avulla voi nähdä ne yksilön ajatukset, tunteet ja kokemukset, mitkä hän jakoi läheiselle. Kirjeet on kirjoitettu aina tietystä näkökulmasta, tietyssä tilanteessa ja tiettyä tarkoitusta varten. Ne ovat uniikkeja näkökulmia tilanteista, joissa kirjeiden kirjoittaja elää.

---

²² Kivimäki, 2024, 131; Kivimäki 2019, 12–13; Hoffenaar 2021, 2–9; Bourke 2006, 23–25, 37–42; Kivimäki 2006, 85.

²³ Taskinen 2015, 12; Bourke 2006, 84; Lahtinen et. al 2011, 11–12.

²⁴ Kivimäki 2006, 84; Taskinen 2015, 25.

Kirjeaineisto muodostaa siis keskustelukokonaisuuden, joka on säilynyt kirjoitetussa muodossa muuttumattomana tähän päivään asti, ja siksi ne ovat hyödyllisiä erilaisten kokemusten esiintuomisessa.²⁵

Bourke on keskeinen sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkija, joka avasi myös sotakokemuksia tutkimuksessaan *An Intimate History of Killing* (1999). Sodan kokemuksesta on tutkittu myös Suomessa. Esimerkiksi teos *Ihminen sodassa* (2006) tarkastelee sodan yksilötasoa Suomen sotahistorian näkökulmasta ja tässä teoksessa Ville Kivimäki avaa kokemuksen tutkimista sodan näkökulmasta. Sari Näreen ja Jenni Kirveen toimittama *Ruma sota* (2008) kuvaa sodan nurjaa puolta, joten käytän sitä sodan taustojen avaamisessa. Eräs uusin hyödyntämäni sotakokemukseen liittyvä tutkimus on Kirveen teos *He selvisivät sodasta*²⁶ (2024), jossa käsitellään sodan vaikutuksia sotaveteraanien elämään. Teos keskittyy sodan jälkeisiin kokemuksiin, mutta hyödynnän teoksesta erityisesti sodasta vaikenemisen teemoja. Raskaiden sankariviittojen riisuminen on siis tehty kokemushistorian kautta, ja siitä on tullut merkittävä lähestymistapa 2000-luvun sotahistoriantutkimuksessa.²⁷ Tämän tutkimuksen tarkoituksena on jatkaa sankarillisten narratiivien uudelleenarvioimista, sillä sota ei ollut vain sankarillisia tekoja vaan myös inhimillisiä kokemuksia.

Kirjeiden tutkimus on vakiintunut osaksi yksilön ja arjen historiantutkimusta.²⁸ Myös rintamakirjeet ovat olleet tärkeitä tutkimuskohteita yhä enenevässä määrin 2000-luvulla. Etnologi Sonja Hagelstam on tutkinut rintamakirjeitä muun muassa sotilaan identiteetin ja pariskunnan suhteen ylläpitämisen näkökulmasta. Hagelstamin teosten avulla tarkastelen rintamakirjeissä rakennettuja suhteita, kun pariskunnat olivat erossa toisistaan. Rintamakirjeitä on tutkittu myös Marko Tikan et al. toimittamassa teoksessa *Kirjeitä sodasta* (2015), josta hyödynnän muun muassa kenttäpostin eettisen tutkimisen näkökulmia, kenttäpostin konventioita sekä sodan kokemuksia ja tunteita. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on täydentää kirjeiden tutkimuskenttää, sillä koko kirjeaineiston perehtymisen ansiosta tutkin, millä tavoin haavoittuminen koettiin sotilaan ja hänen tulevan puolison näkökulmasta.

---

²⁵ Pehkonen 2015, 60–61; Lahtinen et al. 2011, 20, 25.

²⁶ Tästä on myöhemmin tulossa väistökirja.

²⁷ Myös esimerkiksi Ilona Kempainen on tarkastellut sankaruuden määritelmää väitöskirjassaan *Isänmaan uhrin* (2006).

²⁸ Kirjeitä ovat tutkineet muun muassa Liz Stanley, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen ja Elisa Hietala.

Ville Kivimäki²⁹ on tutkinut henkistä haavoittumista sodassa eli sodan psyykkisiä vaikutuksia väitöskirjassaan *Battled nerves* (2013). Teos *Murtuneet mielet* (2013), joka perustuu Kivimäen väitöskirjaan, sai myös Tieto-Finlandia palkinnon. Sen avulla hahmottelen henkisen haavoittumisen kokemusta ja peilaan sitä fyysisen haavoittumisen kokemukseen. Markku Honkasalo on kirjoittanut haavoittumisesta ja invalidisoitumisesta talvi- ja jatkosodassa. Hän käsittelee teoksessa *Suomalainen sotainvalidi* (2000) sodassa haavoittuneiden historiaa, sotavammaisten huoltoa ja Sotainvalidien Veljesliiton toimintaa, ja kirjassa sivutaan myös haavoittuneiden kokemuksia. Tästä tutkimuksesta käytän hyväksi esimerkiksi sotainvalidien vammatyyppejä ja haitta-asteita. Irmeli Hännikäinen on puolestaan kirjoittanut teoksen *Vaimot sotainvalidien rinnalla* (1998), josta hyödynnän puolisoitten roolia sotilaiden tukena. Henkisesti ja fyysisesti haavoittuneet ovat olleet tutkimusaiheena monessakin eri muodossa ja sodan kokemusta on pidetty tärkeänä tutkimusaiheena. Tässä tutkimuksessa analysoin kenttäpostia ja tuon esiin fyysisen haavoittumisen kokemuksen sekä sen kehollisen luonteen ja kerron, miksi pariskunta kirjoitti haavoittumisesta tietyllä tavalla.

Jokainen sodan kokenut yksilö koki sodan omasta näkökulmastaan ja sotakokemuksia oli yhtä paljon kuin sodan kokeneita. Kivimäen mukaan kokemus on yhteiskuntaa selittävä käsite, joten yksittäiset kokemukset voivat parhaimmillaan valottaa koko ilmiötä. Tämä tarkoittaa, että yksilöiden toiminnasta ja kokemuksesta voi nähdä suurempia narratiiveja.³⁰ Yksilön ajatukset tulevat näkyviksi, kun niistä kirjoitetaan toiselle, minkä vuoksi kokemus saa sosiaalisesti jaetun muodon. Kielen vuoksi kulttuuriset merkitykset ovat kirjeissä vahvasti läsnä, mikä muuttaa kokemusta.³¹ Tämän vuoksi sosiaalisesti ja kulttuurisesti jaetuista narratiiveista on mahdollista löytää kollektiivisesti jaettuja merkityksiä, vaikka tutkimukseni keskittyy yhden pariskunnan ainutlaatuiseseen kokemukseen. Kokemuksen tutkimisen voima onkin ainutlaatuisuuden ja yleistettävyyden yhteen kietoutumisella, sillä yksi kokemus voi kertoa laajemmin haavoittumisen kokemuksesta, eikä tarkoituksena ole kiinnittäytyä vain kokemuksen erityisyyteen.

---

²⁹ Kivimäki on toiminut vuodesta 2024 lähtien Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä, mikä kertoo kokemuksen saaneen vahvan jalansijan historian tutkimuksessa.

³⁰ Kivimäki 2019, 18–20.

³¹ Kivimäki & Toivo 2022, 60–61.

1.3 Metodi

Epistolariumin järjestäminen oli monivaiheinen työ, joka vei paljon aikaa, mutta se auttoi ymmärtämään Riston ja Eiran kirjeenvaihtoa. Ensimmäisessä työvaiheessa erottelin pariskunnan välisen kenttäpostikokoelman muista kirjeistä ja lajittelin Riston ja Eiran kirjeet vuosittain aikajärjestykseen. Tämän jälkeen erottelin kirjeet erillisiksi osioiksi kuukausittain. Kirjeiden järjestäminen oli tärkeä metodi, joka vaikutti työn aiheen valintaan, rajaukseen, tutkimusteorioihin ja tutkimuskysymyksiin. Järjestelyn jälkeen pääsin käsiksi kirjeiden lukemiseen. Saadakseni kokonaiskuvan heidän elämästään, keskustelutavoistaan ja normaaleista käytänteistään litteroin pariskunnan kaikki 459 kirjettä. Puhtaaksikirjoitin kirjeet alkuperäisessä kirjoitusasussa kirjoitusvirheineen ja korjauksineen. Kirjeiden kirjoittaminen erilliseksi kokonaisuudeksi mahdollisti kirjeiden helpon uudelleenlukemisen ja selaamisen, koska niiden sisältö oli yhdessä dokumentissa.

Järjestämisen avulla pääsin käsiksi pariskunnan koko kirjekokoelman kieleen, kirjoittamistapoihin ja heidän väliseen suhteeseensa, minkä ansiosta pystyin keskittymään rajatun aineiston analysointiin haavoittumisen kokemuksen näkökulmasta. Järjestelemisen myötä aineistosta nousi esiin haavoittuminen, joka valikoitui tutkimukseni teemaksi jo varhaisessa vaiheessa. Rajasin aineiston 32 kirjeeseen, jotka oli kirjoitettu Riston haavoittumisen jälkeen, jotta voin tarkastella haavoittumisen kokemusta syvällisemmin.³² Tarkan ja useaan kertaan tehdyn lähiluvun avulla hahmottelin rajatusta aineistosta esiin tulevia teemoja. Lähiluvulla tarkoitan tarkkaa, kontekstin huomioivaa ja useaan kertaan tapahtuvaa lähteen lukemisen tapaa.³³

Jyrki Pöysän sanoin lähilukua voidaan pitää ”vaeltelevana käsitteenä”. Se on alun perin kirjallisuudentutkimuksen metodi, mutta sitä on käytetty humanistisessa tutkimuksessa kielen analyysissa. Lähiluku edellyttää, että minun piti lukea ja käydä läpi rajattu aineisto useaan kertaan. Jokainen lukukerta lisäsi tietoa kirjeistä, niiden luonteesta, sisällöstä ja merkityksistä. Lähiluvun avulla tulkitsin aineistostani kielellisiä merkityksiä ja kirjeiden sisäistä sanomaa. Kun tarkastelin samaa tekstiä erilaisilla lukutavoilla, eri aikoina ja eri tilanteissa, pystyin tekemään tarkkasilmäisempiä huomioita. Teksti on pysyvä, mutta luin sitä erilaisista lähtökohdista eri tilanteissa. Lähilukuun kuuluu myös erilaisten merkintöjen ja

---

³² Jyrki Pöysän mukaan juuri rajoittamalla luettua aineistoa mahdollistaa tekstin huolellisen analysoinnin. Pöysä 2010, 341.

³³ Pöysä 2010, 339.

muistiinpanojen tekeminen, alleviivaus ja post-it -laput. Aluksi luin tekstiä hitaasti tehden erilaisia muistiinpanoja ja joskus luin nopeasti selailen. Tein puhtaaksikirjoitettuun aineistoon useita sivumerkintöjä, alleviivasin tekstiä eri värein ja tein tekstin sivuun lyhyitä huomioita erilaisten tutkimuskysymysten perusteella.³⁴

Valitsemani metodi vaikutti paljon tutkimusaiheeseeni, sillä sen avulla jaottelin aineiston temaattisesti kirjeistä nousevien aiheiden kautta. Luin rajattua aineistoa erilaisista näkökulmista, sillä keskityin eri lukukerroilla erilaisiin teemoihin. Esiin nousseiden teemojen perusteella luonnostelin tutkimuskysymykset ja käsittelylukujen aiheet, ja pääsin käsiksi aineiston tarkempaan analyysiin. Värikoodasin tutkimuskysymyksien ja teemojen perusteella nousseet aiheet samasta rajatusta aineistosta. Tutkin samaa muuttumatonta aineistoa, mutta tarkastelin sitä jokaisessa käsittelyluvussa eri tutkimuskysymysten avulla. Analysoin aineistoja seuraavien teemojen avulla: kirjeiden muoto ja merkitys, kirjoittamisen vaikeus ja haavoittumisesta kertominen sekä tulevan puolison aktiiviset ja passiiviset tavat tukea haavoittunutta sotilasta. Näistä muodostui tutkimukseni kolme päälukua ja niiden teemat ovat nähtävissä myös lukujen otsikoissa.

Pariskunnan välistä suhdetta voi yrittää ymmärtää kirjeiden avulla, mutta kirjeet sisältävät väistämättä intertekstuaalisuutta. Jotkut asiat voivat jäädä ikuisiksi arvoituksiksi, sillä vain kirjoittajat voivat ymmärtää, mitä he sanoillaan ja sanomattomuudellaan tarkoittivat.³⁵ Tämän vuoksi Liz Stanleyn mukaan yksittäisiä kirjeitä ei tulisi erottaa laajemmasta kirjekokoelmasta. Yksittäiset kirjeet ovat tärkeitä, mutta vasta koko kirjekokoelma voi paljastaa kirjeiden konventioita.³⁶ Koska olen lukenut koko pariskunnan säilyneen epistolariumin, osaan tarkastella rajaamaani aineistoa osana koko kirjeenvaihtoa ja heidän kirjoittamisensa käytänteitä. Kirjeenvaihdon ulkopuolisena henkilönä luen kirjeitä kuitenkin omasta näkökulmastani ja oman tulkintani mukaan. Tämän vuoksi olen tehnyt mahdollisimman tarkkaa taustatyötä ja olen tutustunut koko epistolariumiin. Kirjekoelman lukemisen ansiosta haavoittumiseen liittyvä kirjeenvaihto hahmottuu osana kokonaisuutta, vaikka koko kirjeenvaihto ei ole tutkimuskohteenani. Vaikka lähiluvun avulla analysoin kirjeiden yksityiskohtia, pystyn hahmottamaan ne osana koko epistolariumia ja päästä siten käsiksi kollektiivisesti jaettuun ja yleistettävään haavoittumisen kokemukseen.

---

³⁴ Pöysä 2010, 331, 339–341.

³⁵ Stanley 2004, 201–235; Taskinen 2015, 23.

³⁶ Stanley 2004, 202–204; Lahtinen et al. 2011, 19.

Historiantutkimuksen aiheet ja menetelmät ovat monimuotoisia ja ajassa muuttuvia. Tämä antaa monia metodologisia mahdollisuuksia aineistojen tutkimukseen.³⁷ Kirsi Vainio-Korhosen mukaan yksityisaineistoja tulisi lähestyä empaattisen lähteiden lukemistavan kautta eli tutkijan tulisi myötätuntoisesti ymmärtää kohdettaan, tehdä kohde lukijalle ymmärrettäväksi ja luoda oikeudenmukainen tulkinta tutkimuskohteesta.³⁸ Tutkimassani yksityisaineistossa tunteet ja tapahtuman kehollisuus ovat vahvasti läsnä ja nostan niistä esiin henkilökohtaisia kokemuksia, ajatuksia ja vaikenemista. Tämän vuoksi analysoin aineistoani empaattisen lähiluvun kautta. Kokemuksen kehollisuus tekee siitä entistä henkilökohtaisemman ja vaikeammin sanallistettavan, minkä vuoksi empaattinen lähiluku on eettisesti perusteltu metodi tässä tutkimuksessa. Myös esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärki on käyttänyt empaattista lukutapaa teoksessaan *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä* (2006). Hänen tutkimuksessaan empaattiseen lukutapaan liittyy erityisesti ajatus menneiden ihmisten kunnioittamisesta ja pyrkimys ymmärtää heitä.³⁹

Lähiluvun muiden periaatteiden lisäksi empaattisen lähiluvun tarkoituksena on lukea aineistoa myötätuntoisesti tutkimuskohteen elämää eläytyen ja nostaa aineistosta esiin herkkiä asioita oikeudenmukaisesti ja niitä kontekstoivasti selittäen. Tarkastelen kirjeistä kumpuavaa keskustelua erottamattomana osana senhetkistä tilannetta ja ympäristöä. Leskelä-Kärjen tavoin pyrin asettumaan ulkopuolisena lukijana toiseen maailmaan, joka on minulle väistämättä vieras, mutta minulla on täysi pyrkimys ymmärtää sitä. Samalla tulee ottaa huomioon, että tutkija ei voi ikinä saavuttaa täyttä ymmärrystä tutkittavista henkilöistä, sillä tutkimme vieraita subjekteja ja kirjoitettu kieli ei voi ikinä saavuttaa henkilön todellista persoonaa tai kokemusta. Empaattisen lähiluvun avulla on mahdollista havaita kirjeissä esiintyvä haavoittumisen kokemus ja analysoida sitä aineistolähtöisesti kirjeiden kontekstissa.⁴⁰

1.4 Eettinen pohdinta

Kirjeet ovat kirjoitushetkellä osoitettu tietylle henkilölle, eikä niitä alun perin ole tarkoitettu luettaviksi muille. Kirjoittaja olettaa, että muut eivät lue kirjeitä ja keskustelu on kahdenkeskeistä. Kirjoittajien välille syntyy kirjeiden avulla luottamuksellinen

---

³⁷ Ihalainen & Valtonen 2022, 20–24.

³⁸ Vainio-Korhonen 2017, 29–31, 40–43.

³⁹ Leskelä-Kärki 2006, 84–85.

⁴⁰ Hagelstam 2011, 302; Leskelä-kärki 2006, 82–85, 631–633.

keskusteluyhteys. Samaan aikaan juuri tämä elementti tekee kirjeistä tärkeitä ja autenttisia tutkimusaineistoja. Yksityisten kirjeiden tutkimuskäyttöön liittyy väistämättä tutkimuseettisiä näkökulmia. Eettinen pohdinta on välttämätöntä, kun tutkitaan yksityisiä ihmisiä ja aineistoja, vaikka lain velvoittama yksityisyyden suoja ei koske edesmenneitä ihmisiä.⁴¹

Tutkijalla on sananvapaus ja oikeus historialliseen tietoon, mutta tutkijan velvollisuuteen kuuluu myös tutkittavien kunnioittaminen. Vaikka tutkijalla on vapaus ja valta valita tutkittava aineistonsa, tutkimus ei saa vahingoittaa tutkimuskohdettaan tai hänen jälkeläisiään. Valta tuo vastuuta, joten velvollisuuteni on tutkia tutkimuskohdettani asianmukaisesti ja kunnioittavasti.⁴² Historiantutkijan tärkeimpiä tehtäviä onkin menneisyyden ihmisten valintojen selittäminen, jotta lukija ymmärtäisi historian henkilöitä. Leskelä-Kärki tuo esiin, että historiantutkimuksen ei tule etsiä skandaaleja eikä sen tarkoitus ole hätkähdyttää, vaan tutkijan tulee selittää laajemmin menneisyyden ihmisen elämänvalintoja pienten yksityiskohtien kautta.⁴³

Sodankäynti on aina fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa. Kivimäen mukaan väkivaltaa ei voi erottaa tai unohtaa sotatutkimuksesta, sillä sotaa ei voi ymmärtää ilman sitä. Se ei saa olla tutkimuksessa tirkistelyn kohteena, vaan sen esiin nostaminen tulee olla eettisesti perusteltua.⁴⁴ Kun tutkin henkilökohtaista kokemusta, johon liittyy vahvasti sodan väkivalta, minun on kirjoitettava siitä eettisesti. En tuo tutkimuksessani esiin hämmästyttäviä tai järkyttäviä asioita vain viihdyttämisen vuoksi, vaan sodan väkivaltaisuuden liittyvät nostot ovat perusteltuja ja tarkoituksenmukaisia. Sodan väkivaltaisuutta ei kuitenkaan pidä häivyttää pois tutkimuksesta, sillä se oli olennaisesti osana rintamakokemusta.

Havaitsin, että haavoittumisen kokemusta voidaan pitää hyvinkin henkilökohtaisena kokemuksena, sillä jo kokemuksen sanallistaminen oli haastavaa. Tutkiessani kirjeenvaihtoa, joka oli tarkoitettu vain läheiselle ihmiselle, kokonaisuuden selittäminen, ilmiöiden avaaminen ja menneisyyden ihmisten ymmärtäminen on tärkeä osa tutkimustani. Minun on otettava tarkasti huomioon kirjoitukseni sävy ja käyttämäni sanat ja termit, sillä kirjoittajana minulla on velvollisuus selittää aineiston henkilöiden valinnat ja esittää tutkimuskohteet kunnioittavassa valossa.⁴⁵ Koska aineistoni käsittelee henkilökohtaisia asioita, suurin

---

⁴¹ Vainio-Korhonen 2017, 29–47.

⁴² Vainio-Korhonen 2017, 29–47.

⁴³ Leskelä-Kärki 2011, 265–266.

⁴⁴ Kivimäki 2017, 196–199.

⁴⁵ Vainio-Korhonen 2017, 29–47.

tavoitteeni on tutkia sitä oikeudenmukaisesti ja kunnioittavasti, mikä ohjasi minua myös metodin valinnassa. Selitän lukijalle aineistosta esiin nousevat tulkintani, jotta lukija voi ymmärtää tutkittavia henkilöitä. Tärkeintä on, että teen eettisesti hyväksyttäviä ja perusteltuja valintoja. Uskon, että tällä tavoin tehdessäni kunnioitan tutkittavia parhaalla mahdollisella tavalla.

Tapasin Eiran useaan kertaan ennen kuin hän siirtyi ajasta ikuisuuteen, mutta en tavannut Ristoa, sillä hän menehtyi 1990-luvulla. He siis saivat elää monta vuosikymmentä yhdessä. Eira ja Risto ovat kumppanini isoisovanhempia, minkä vuoksi mietin, voinko tutkia niin läheisiä ihmisiä. Aineistoa lukiessani huomasin löytäneeni todella paljon arvokasta tietoa haavoittumisen jälkeen kirjoitetuista ajatuksista. Löytämäni aineisto ja siitä kumpuavat ihmisyydestä kertovat asiat tuntuivat niin tärkeiltä, etten pystynyt ohittamaan niitä. Eira oli kiinnostunut historiasta ja sukunsa juurista, aivan kuten minäkin. Hän kirjoitti siskonsa Hilikka Pohjanoksan kanssa kaksi kirjaa: *Elämänmeno Sokertopissa* (1999) ja *Luodon torppia ja torppareita* (2003), joista ensin mainitussa kirjassa he kirjoittivat oman sukunsa historiasta ja omista muistelmistaan. Jälkimmäisessä kirjassa käsitellään myös alueen muita ihmisiä ja perheitä, joista yksi on Riston perhe. Eiralle ja Hilikalle oli tärkeää kirjoittaa menneestä ajasta seuraaville sukupolville. On siis minun vuoroni tutkia Eiran ja Riston mennyttä elämää, nyt heidän nuoruuden sotavuosien näkökulmasta.

Eira sanoi jälkipolvelle viimeisinä elinvuosinaan, että hänen tavaroilleen saa tehdä mitä vain. Pidän Eiran ja Riston välistä kirjeenvaihtoa arvokkaana aineistona, joten se pääsee tutkimusaineistoksi. Haluan tällä tutkimuksella kunnioittaa Eiran ja Riston mennyttä elämää, joka oli paitsi sodan ja osittaisen invalidisoitumisen värittävä, myös arvokas sekä omalla tavallaan ainutlaatuinen ja siksi kiehtova. Tutkimukseni avulla voin valottaa ymmärrystä haavoittumisen kokemuksesta ja sitä myötä tuon esiin tärkeää tietoa menneisyyden inhimillisistä kokemuksista.

2 Nuori pariskunta koettelemusten keskellä

Tarkastelen tässä luvussa Riston ja Eiran vuosien 1941–1944 kirjeenvaihtoa rajaamani tutkimusaineiston rinnalla. Koko sodanaikaisen kirjeenvaihdon järjestäminen oli minulle merkityksellinen metodi, joten tämän luvun tarkoituksena on tuoda esiin niitä teemoja, joita en käsittele muissa luvuissa. Nämä teemat ovat välttämätöntä nostaa esiin, sillä rajaamani aineisto on vain pieni osa koko pariskunnan epistolariumia. Tässä luvussa kerron Riston rintamaelämästä, haavoittumisesta, kirjoittamisen tavoista ja tiloista sekä tarkastelen niitä suhteessa muiden sotilaiden rintamaelämään.

Risto, kuten myös monet muut jatkosodassa olleet sotilaat, vietti nuoruusvuotensa sodassa, jossa ei ollut tilaa elää nuoren ihmisen elämää. Sotaan oli lähdeittävä halusi sitä tai ei. Sota muutti nuoria, eikä sodan jalkoihin menetettyä nuoruutta saanut takaisin. Rintaman arki poikkesi monin tavoin siviilielämän arjesta, sillä sankaritarinoiden urheutta varjosti inhimillinen kokemus. Rintamalla koetut menetykset ja sattumanvaraisuus yhdisti eri taustoista tulevat ihmiset yhteen. Eldankajärven jää -laulu viihdytti pitkien odotusaikojen lomassa, rintataskussa puolison kuva lämmitti mieltä kylmässä vartiossa ja ronski sotilashuumori nauratti synkkyyden keskellä. Etulinjan likaisuus, kaoottisuus, kuoleman normalisoituminen ja tappaminen kuuluivat Riston elämään eturintamalla. Samaan aikaan Eiran elämä

kotirintamalla oli täysin erilaista.⁴⁶ Sodan aikana Risto ja Eira kasvoivat nuorista aikuisiksi ja elivät koti- ja toipumislomia lukuun ottamatta ensimmäiset yhteiset vuotensa erossa toisistaan. Koska fyysinen välimatka oli pitkä, henkistä etäisyyttä haluttiin lyhentää kirjeiden avulla, mikä pakotti sanallistamaan tunteita ja ajatuksia aivan uudella tavalla.⁴⁷

Jatkosodan ajan Eira Kallioranta (s. 1921) työskenteli suurimmaksi osaksi kotonaan perheensä kanssa Rauman maalaiskunnassa. Samaan aikaan Risto Nordman (s. 1921) soti

Kuva 1 Eira ja Risto vuonna 1942 Riston ollessa toipumislomalla. Kuva: Eira Nordmanin jäämistö.

⁴⁶ Kivimäki 2008, 140–144; Männistö & Kivimäki 2016, 57–58; Leed 1979, 25–29; Juutilainen 2006, 605–607; Sinerma 2006, 697–698; Riston käsikirja.

⁴⁷ Hagelstam 2006, 219–226.

rintamalla. He olivat parikymppisiä nuoria, jotka seurustelivat toistensa kanssa jo ennen sodan alkua. Nuoripari jatkoi yhteydenpitoa kirjeitse heti Riston lähdettyä asepalvelukseen 3.4.1941 ja kirjeenvaihto jatkui koko sodan ajan aina vuoteen 1944.⁴⁸ Riston ollessa toisen haavoittumisen jälkeen toipumislomalla seurustelu vakiintui avioliitoksi joulukuussa vuonna 1942, kun pari meni naimisiin ennen kuin Risto palasi takaisin rintamalle. Sodan aikana heidän elämänsä muuttui toden teolla, sillä ennen sotaa he seurustelivat ja sodan jälkeen he olivat aviopari, jolla oli sodan aikana syntynyt pieni lapsi. Sota muutti sotilaita perustavanlaatuisella tavalla.⁴⁹ Sotaan mennyt siloposkinen sotilas palasi sotavuosien jälkeen kotiin sodan tuomat uurteet ja arvet kasvoillaan. Yhteinen elämä oli heillä vasta alkutekijöissään, kun sodan jälkeen perhettä odottivat uudet, jälleenrakentamisen tuomat haasteet ja mahdollisuudet.

Sodasta selviytyneet kutsuivat itseään ”ohiammutuiksi”, sillä sotilaat pitivät sodassa selviytymistä lähinnä hyvänä onnena.⁵⁰ Risto ei ollut sanan kirjaimellisessa merkityksessä ”ohiammuttu”, sillä hän haavoittui kaksi kertaa kiihkeissä taisteluissa sodan ensimmäisen vuoden aikana. Ristolle sota oli uusi kokemus, sillä nuorena miehenä hän ei ollut taistellut talvisodassa. Risto palveli kiväärimiehenä viidennessä jalkaväkirykmentissä (JR 5), jossa kaatuneiden ja haavoittuneiden määrä nousi suhteellisen korkeaksi.⁵¹ Rykmentin 3600 aliupseereista ja miehistöstä kaksi kolmesta eli yli 2200 miestä haavoittui ja joka neljäs kaatui. Suurimmat tappiot kokivat kivääri- ja konekiväärikomppaniat.⁵² Tilaston poikkeuksellisen suuret haavoittumis- ja kuolleisuusluvut ovat silmiinpistävän korkeat. Viidennessä jalkaväkirykmentissä oli todennäköisempää kuolla tai haavoittua kuin selviytyä ilman kolhuja. Risto siis todennäköisesti näki ja kuuli, kun muita sotilaita haavoittui ja kuoli, mikä vaikutti myös hänen omaan odotushorisonttiinsa ja haavoittumisen kokemukseensa.

Eniten sotilaita haavoittui Suomen hyökkäysvaiheessa vuonna 1941 ja Neuvostoliiton tekemän suurhyökkäyksen aikaan vuonna 1944.⁵³ Myös Risto haavoittui hyökkäysvaiheessa vuonna 1941. Riston rykmentti oli osa Viipurin mottia, kun se eteni Ihantalasta kohti Viipuria Karjalan kannaksella Portinhoikan, Talin ja Kähärilän välisellä linjalla. Siellä käytiin kiivaita

---

⁴⁸ Risto Nordmanin sotilaspassi; Risto ja Eira Nordmanin kirjeaineisto 1941–1944.

⁴⁹ Leed 1979 1–6.

⁵⁰ Kirves 2024, 47–59, 134.

⁵¹ Risto Nordmanin sotilaspassi; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

⁵² Osa haavoittui sodassa usean kerran. Esitelty arvio perustuu kirjan tekijöiden kokoamaan tilastotietoon, joka on suuntaa antava. Tilasto on koottu henkilötietojen ja sotapäiväkirjojen avulla, mutta molemmissa on aukkoja. Tervasmäki 1983, 10, 231–232, 292–299.

⁵³ Honkasalo 2000, 515.

ja raskaita taisteluita 23. – 27.8.1941, kun JR 5 hyökkäsi Portinhoikkaan ja Taliin, ja Neuvostoliitto vastasi siihen kiivaalla tykistötulella. Elokuussa kannaksen taisteluissa haavoittui 17 000 ja kuoli 5000 suomalaista, joista yksi oli 25. elokuuta vakavaan haavoittumiseen menehtynyt pataljoonan komentaja Heimo Haavisto.⁵⁴ Samana päivänä Risto haavoittui Kämärässä ensimmäisen kerran selkään ja ranteeseen, kun häneen osui sirpaleita.⁵⁵ Tykki ja konekivääri olivat pelättyjä ja ei syyttä, sillä suurin osa kivusta ja kuolemasta oli juuri niiden aiheuttamia. Pienikin sirpale saattoi olla kohtalokas ja aiheuttaa kuolemaan johtavan verenvuodon.⁵⁶ Risto ei siis ollut ainoa, joka haavoittui sirpaleista. Haavoittumisen myötä Risto oli Järvenpään sotasairaalassa syyskuun 9. päivään saakka, jonka jälkeen hänet lähetettiin kotiin.⁵⁷

Ensimmäisen haavoittumisen jälkeen Risto palasi rintamalle vielä samana vuonna. Hän ehti olla kotona Rauman maalaiskunnassa noin kuukauden, minkä jälkeen hänet lähetettiin lokakuun alussa linjojen taakse ja 19. marraskuussa hänet siirrettiin takaisin etulinjoihin.⁵⁸ Kirjeenvaihdon perusteella ei voi olla varma, että hän olisi ehtinyt parantumaan ensimmäisestä haavoittumisestaan kokonaan ennen kuin hänet lähetettiin uudelleen rintamalle. Ensimmäinen haavoittuminen saattoi muistuttaa itsestään myös kehollisessa muodossa, sillä Risto palasi rintamalle niin nopeasti ensimmäisen haavoittumisen jälkeen. Hän ehti olla etulinjoilla vain alle kaksi kuukautta, kun taas tapahtui suuri käänne.

Uudenvuoden jälkeen vuonna 1942 Neuvostoliitto teki vastahyökkäyksen saadakseen Muurmannin rautatien ja Karhunmäen takaisin. Tämän vuoksi aiemmin suunniteltua vanhempien ikäluokkien kotiutusta lykättiin ja JR 5 puolusti hyökkäystä Krivillä, jossa suomalaisten puolustuslinja murtui. Väsyttävät taistelut ja liikkuminen syvässä lumessa ottivat veronsa, mutta 7. tammikuuta JR 5 tuhosi vihollisen rykmentin pääosat, mikä vaimensi Neuvostoliiton hyökkäyksen. Vielä 9. tammikuuta käytiin suuria taisteluita, mutta sen jälkeen Neuvostoliiton hyökkäysten voima vaimeni merkittävästi. Tammi-helmikuun aikana vuonna 1942 Krivin taisteluissa viidennestä jalkaväkirykmentistä kaatui 88 ja haavoittui 126

---

⁵⁴ Tervasmäki 1983, 37–39, 48; JR 5 Sotapäiväkirja, 18.8.1941-19.9.1941, 9207; Raunio 2005, 116–117.

⁵⁵ Risto kirjoitti, että sirpaleita osui oikeaan ranteeseen ja ”takapuolen”. Sotilaskantakortissa kerrotaan, että hän haavoittui oikeaan käteen ja selkään. 26.8.1941 Riston kirje Eiralle; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

⁵⁶ Suurinta tuhoa tekivät tykit ja konekiväärit (yli puolet), seuraavaksi eniten luodit (40 %), kolmanneksi eniten miinat ja ilmapommit (7 %) ja loput aiheuttivat esimerkiksi käsikranaatit (1 %). Männistö & Kivimäki 2016, 109, 117–119.

⁵⁷ Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

⁵⁸ 13.11.1941 Riston kirje Eiralle; 26.11.1941 Riston kortti Eiralle; Risto Nordmanin sotilaspasi; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

sotilasta.⁵⁹ Risto kuului tähän haavoittuneiden joukkoon, sillä hän haavoittui Krivin suunnalla 8.1.1942.⁶⁰ Kivimäen tekemän arvion mukaan 40 prosenttia suomalaisten haavoittumisista aiheutti luodit.⁶¹ Risto kuului myös tähän ryhmään, sillä toinen ja vakavampi haavoittuminen tapahtui, kun luoti vahingoitti hänen oikeaa olkapäätään, leukaansa ja hampaitaan.⁶²

Eiran ja hänen siskonsa Hilkan kirjoittamassa kirjassa kerrotaan, että Risto haavoittui toisen kerran vuonna 1942 aikaisin aamulla, kun hän oli istunut kannon päällä korjaamassa vioittunutta pikakivääriä. Aukion toisella laidalla ollut vihollinen ampui Ristoa kohti ja osui leukaan, josta luoti jatkoi kulkuaan olkapäähän murskaten solisluun. Tilanne näytti pahalta ja Riston lähellä ollut rintamatoveri sanoi, että Ristolta ”meni koko leuka”. Tämän jälkeen Risto oli katsonut itseään peilistä ja menettänyt tajuntansa. Lääkintämiehet kuljettivat hänet joukkosidontapaikalle, josta haavoittuneet kuljetettiin illalla rintaman taakse. Viikon kestäneen junamatkan jälkeen Risto saapui Vaasan sotasairaalaan, jossa luoti poistettiin myöhemmin.⁶³ Tämän jälkeen hän oli sotasairaalassa 10. huhtikuuta asti.⁶⁴ Eira ja Hilikka kirjoittivat: ”Haavoittumisesta seurasi nuorelle miehelle loppuiäksi fyysisten kärsimysten lisäksi myös paljon henkistä kärsimystä.”⁶⁵ Myös Eiran ja Hilkan kirjoittamassa toisessa teoksessa mainitaan, että haavoittuminen oli vaikea.⁶⁶ Riston haitta-asteeksi määriteltiin lopulta 40 prosenttia, mikä oikeutti muun muassa vuosittaiseen kuntoutukseen.⁶⁷

Talvisodan jälkeen uuden sodan syttyminen järkytti veteraaneja, sillä he kärsivät vielä aikaisemman sodan aiheuttamista traumaista. Sotaan palaaminen saattoi siis olla suuri henkinen ponnistus. Kun otetaan huomioon, että taistelustressi ja uupumus olivat yleisiä väliaikaisia tiloja, voidaan olettaa, että myös Risto saattoi kokea näitä tuntemuksia.⁶⁸

Palaaminen rintamalle ei välttämättä ollut helppoa, sillä kuten talvisodan kokeneet veteraanit, myös Risto tiesi, mitä sodan todellisuus oli. Toisen haavoittumisen myötä haavoittumisen

---

⁵⁹ Tervasmäki 1983, 113–123, 130; Kurenmaa & Lentilä 2006, 1156–1157; JR 5 Sotapäiväkirja 14.12.1941–20.1.1942, 9211; JR 5 taistelukertomuksia 4.1.1942–7.2.1942, 9233.

⁶⁰ Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

⁶¹ Männistö & Kivimäki 2016, 109.

⁶² Riston sotilaspassi; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA; 14.1.1942 Riston kirje Eiralle; 26.1.1942 Riston kirje Eiralle; 31.1.1942 Riston kirje Eiralle.

⁶³ Nordman & Pohjanoksa 1999, 161–162.

⁶⁴ Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

⁶⁵ Nordman & Pohjanoksa, 1999, 162.

⁶⁶ Nordman & Pohjanoksa 2003, 83.

⁶⁷ Sodan jälkeisellä vuosikymmenellä 30–45 % haitta-asteen vamma saaneita sotainvalideja oli noin 7000. Vuoteen 1980 mennessä saman haitta-asteen vamma saaneita oli noin 14 000 sotainvalidia. Vanhat vammat saattoivat vaivata vasta myöhemmin, joten korvauspäätöksiin haettiin oikaisua. Tämän myötä haitta-astetta saatettiin nostaa. Honkasalo 2000, 197, 329–335; Nordman & Pohjanoksa 1999, 161–162.

⁶⁸ Kivimäki 2013, 30–36, 53.

kehollinen kokemus saattoi olla erittäin kokonaisvaltainen, sillä uusien vammojen lisäksi myös vanhat vammat saattoivat olla vasta parantumassa.

Toisen haavoittumisen jälkeen hän oli loppuvuoden kotona parantumislomalla ja palasi rintamalle vasta helmikuussa vuonna 1943.⁶⁹ Osuneista luodeista ja sirpaleista huolimatta osumat eivät olleet kuolettavia, joten Risto selvisi sodasta elossa. Haavoittumisia ja niistä seuranneita toipumislomia lukuun ottamatta Risto oli rintamalla sotamiehenä samassa viidennen jalkaväkirykmentin komppaniassa koko jatkosodan ajan. Samaan aikaan Eira oli kotirintamalla ja muun muassa teki töitä kotonaan vanhempien luona sekä harjoitteli ompelutyötä kaupungin keskustassa. Perheen vanhimpana lapsena hänellä oli paljon vastuuta kodin töistä ja osa sota-ajasta kului myös uuden ammatin oppimisessa.⁷⁰

Sotilaiden elämään kuuluivat vartiointi, uuvuttavat taistelut ja kova väsymys. Ase oli ”sotapojan morsian”, joka antoi sotilaille välttämätöntä turvaa. Sitä tuli kuitenkin käsitellä yhtä hyvin kuin naista, jotta ase toimi tarpeen tullen. Sotilaiden ryhti kyyristyi etukumaraan, kun he pitivät päänsä alhaalla juoksuhaudoissa tarkka-ampujien takia. Kuolema muistutti jatkuvasti olemassaolostaan, kun korviin kantautui jatkuva rytinä ja kranaatit valaisivat välillä taivaan valolieskoillaan. Näkymätön ja propagandan mukaan ”epäinhimillinen” vihollinen tuotti pelkoa, mutta teki sotimisesta omalla tavalla helpompaa. Ympäristö oli tuhottu ja muuttunut elottomaksi taisteluareenaksi, joka oli saastainen ja luonnottoman epäsiisti. Eturintamalla korsussa löyhkäsi hiki, tupakka ja maanhaju, minkä lisäksi siellä oli hämärää ja kosteaa. Vaikka elämä rintamalla oli täysin erilaista rauhan ajan elämään verrattuna, ajan myötä rintaman arki rutinoitui ja korsusta tuli senhetkinen ”koti”.⁷¹

Rintaman tapahtumat ja korsun kodikkuus tulivat väistämättä myös Ristolle tutuiksi sodan aikana. Eturintamalla ei ollut yksityistä tilaa kirjoittaa kirjeitä rakkaalle tulevalle puolisolle, sillä muut saattoivat häiritä kirjoittamisprosessia vitseillä tai kuorsauksella. Hän kertoi maakuopan olleen myös kesällä kylmä, vaikka päivällä oli kuuma. Korsussa oli usein niin pimeää, ettei siellä nähnyt kirjoittaa, joten Risto kertoi kirjoittaneensa kirjeitä ulkona. Sateen

---

⁶⁹ Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA; 1.2.1943 Riston kortti Eiralle.

⁷⁰ 7.10.1941 Eiran kirje Ristolle; Nordman & Pohjanoksa 1999, 158; Nordman & Pohjanoksa 2003, 264.

⁷¹ Männistö & Kivimäki 2016, 34; Kirves 2024, 78–88, 9–26; Leed 1979, 19–22, 105–106; Hagelstam 2011, 311; Hagelstam 2018, 53; Kivimäki 2008, 140–144.

sattuessa paras paikka kirjoittamiseen oli kuusen tai kivääritelineen alla tai vartiossa kuopassa, jonka suojana oli vedenpitävä katto.⁷²

Risto ja Eira kirjoittivat kirjeissään usein säästä. Se tuntui olevan heitä yhdistävä tekijä koko sodan ajan. Kesällä sää oli rintamalla usein tukahduttava, eikä oloa voinut helpottaa viilentymällä vedessä. Aurinko oli toivottu ja odotettu vieras sekä kotona että rintamalla niin kesällä kuin talvella: ”– – tänä aamuna tuli luntakin aikatavalla, mutta nyt sentään aurinko taas pilkistä pilven takaa”.⁷³ Myös sade, ukkonen ja tuuli olivat hyviä aiheita, joista kirjeenvaihtajat keskustelivat. Sääolosuhteet herättivät myös huolta. Vuoden 1941 talvi oli tavallista kylmempi, joten Eira oli huolissaan, miten Risto pärjäsi. Pakkanen oli tuona talvena todella pureva, ja Risto kertoi vuoden 1941 joulukuussa jalkojensa paleltuneen.⁷⁴

Miehet tottuivat rintamalla hämmästyttävän nopeasti ruumiisiin. Tappaminen ja kuolema arkipäiväistyivät pakon sanelemana, mutta sitä edistivät myös koulutus ja kielenkäyttö. ”Tapa tai tule tapetuksi” -ajattelutapa velvoitti sotilaat tekoihin, jotka olivat siviilissä ankarasti kielletty. Jos sotilas ei tappanut vihollisia, hän saattoi kokea jopa suurta syyllisyyttä, kun ei pystynyt täyttämään sotilaalle asetettuja vaatimuksia. Suurin osa sotilaista ei joutunut tappamaan silmästä silmään, sillä sotilaat harvoin näkivät vihollisensa. Kaikesta huolimatta sodan raakuudet päätyivät vain harvoin rintamakirjeisiin, sillä pariskunnat eivät halunneet pidentää henkistä välimatkaansa entisestään.⁷⁵

Sotilaiden kuntoa ja henkistä jaksamista haluttiin pitää yllä erityisesti asemasotavaiheessa. Urheilutoiminta ja muut harrastukset, kuten käsityöt, yleistyivät rintamalla viimeistään keväällä vuonna 1942.⁷⁶ Myös Riston kirjeissä urheilu nousee esiin useaan otteeseen. Ennen sotaa asepalveluksen aikana hän osallistui joukkueensa kanssa jalkapalloturnaukseen ilmeisen hyvällä menestyksellä. Risto kertoi myös tehneensä hiihto- ja juoksulenkkejä asemasodan aikana, mikä lienee ollut lähinnä välttämätön velvollisuus. Hän harrasti vapaa-ajallaan myös puhdetöitä, joista osan hän lähetti Eiralle.⁷⁷

---

⁷² 19.6.1941 Riston kirje Eiralle; 4.8.1941 Riston kirje Eiralle; 14.8.1941 Riston kirje Eiralle; 16.6.1943 Riston kirje Eiralle; 11.9.1944 Riston kirje Eiralle.

⁷³ 29.9.1943 Eiran kirje Ristolle.

⁷⁴ Lindroos 2006, 550; 23.12.1941 Riston kirje Eiralle.

⁷⁵ Kirves 2008, 134, 399–400, 426–427; Kivimäki 2008, 140, 198–208; Leed 1979, 19–22; Männistö & Kivimäki 2016, 124–126.

⁷⁶ Olsson 2006, 443; Vasara 2006, 591, 599–600.

⁷⁷ 29.5.1943 Riston kirje Eiralle; 4.6.1943 Eiran kirje Ristolle; 9.6.1943 Riston kirje Eiralle.

Sauna oli suomalaisille sotilaille tärkeä paikka. Se toimi vastapainona epäinhimilliselle ja likaiselle sodalle, sillä saunalla oli terapeuttinen vaikutus sotilaisiin ja siellä puhdistauduttiin. Saunassa veden mukana rintaman lika, täit ja syöpäläiset pestiin iholta pois. Lämpimät löylyt puhdistivat myös sodan moraalisia haavoja.⁷⁸ Riston mukaan ”kylpeminen”⁷⁹ oli virkistävää ja puhdistautuminen teki sotilaasta aivan kuin uuden ihmisen.⁸⁰ Sauna rauhoitti mieltä ja teki olosta raukean. Risto mainitsi kirjeessään: ”Olin juuri saunassa ja otin niin kuuma löylyä, ja nyt olen niin väsynyt, etten viitsi tehdä mitään.”⁸¹

Korsuhuumorin vastapainona kulttuuri kukoisti etenkin asemasodan aikana. Elokuvat olivat suosittua ajanvietettä kotirintaman nuorten keskuudessa ja niitä näytettiin myös eturintaman sotilaille.⁸² Esimerkiksi elokuussa vuonna 1941 Risto kertoo nähneensä kiertueen, jossa esiintyi Vesterinen ja joitain näyttelijöitä.⁸³ Elokuvat olivat selvästi Eiraa ja Ristoa yhdistävä tekijä, sillä he näkivät samoja elokuvia, vaikka olivat kaukana toisistaan. Risto ja Eira kertoivat toisilleen, missä elokuvissa olivat käyneet ja mitä elokuvissa tapahtui. Molemmat heistä kertoivat esimerkiksi nähneensä elokuvan nimeltä *Poikamiespappa*, Risto peräti kahdesti.⁸⁴ Risto kertoi käyneensä ”kuvissa” myös ollessaan Vaasan sotasairaalassa, ja silloin hän näki suositun *Kulkurin valssi* -elokuvan.⁸⁵

Riston ja erään toisen sotamiehen kaveruuteen kuuluivat erilaiset jäynät, kuten saapuneiden kirjeiden piilottaminen. Sotimisen ulkopuolella asetoverien meno saattoi yltyä varsin vallattomaksi. Ystävien lisäksi värikäs ja raju korsuhuumori kevensi oloa ja teki sodasta siedettävämpää.⁸⁶ Sodassa taistelleesta vierustoverista tuli merkityksellinen voimavara erityisesti nuoremmalle sukupolvelle, joka saattoi kokea uuden tilanteen lähinnä jännittävänä.⁸⁷ Risto oli ensin asepalveluskoulutuksessa, minkä jälkeen hänet siirrettiin viidenteen jalkaväkirykmenttiin, jossa oli nuoria vuosina 1919–1921 syntyneitä miehiä eri paikkakunnilta. Talvisodassa tiettyjen paikkakuntien kohtuuttomien menetysten vuoksi jatkosodassa komppanioita ei enää muodostettu kotipaikkakunnan perusteella.⁸⁸ Vaikka

⁷⁸ Kirves 2024, 9–26; Kivimäki 2008, 143–144.

⁷⁹ 23.12.1941 Riston kirje Eiralle.

⁸⁰ 9.4.1943 Riston kirje Eiralle.

⁸¹ 10.9.1943 Riston kirje Eiralle.

⁸² Kirves 2024, 58–59; Näre 2008, 26–29.

⁸³ 14.8.1941 Riston kirje Eiralle.

⁸⁴ 3.10.1941 Riston kirje Eiralle; 22.10.1941 Eiran kirje Ristolle.

⁸⁵ 28.2.1942 Riston kirje Eiralle.

⁸⁶ Bourke 2000, 56; esim. 18.5.1943 Riston kirje Eiralle.

⁸⁷ Männistö & Kivimäki 2016, 44–45.

⁸⁸ Risto Nordmanin sotilaspassi; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA; Tervasmäki 1983, 8–9; Männistö & Kivimäki 2016, 44–45.

sotilaat eivät tunteneet toisiaan entuudestaan, Risto loi tärkeitä ja merkityksellisiä ystävyysuhteita toisiin sotilaisiin.⁸⁹ Lojaalisuudesta rintamatovereita kohtaan kertoo myös huolenpito ja nopea toiminta sekä suurien riskien ottaminen rintamatoverin haavoituessa.⁹⁰

Eiralle sota merkitsi elintarvikkeiden ja tavaroiden puutetta. Naisten työllä oli suuri symbolinen merkitys, sillä kotirintaman oli jakettava, jotta myös eturintama jaksoi. Naisten työmäärä kasvoi sodan aikana, kun heidän tuli tehdä myös sodassa olleiden miesten työt. On huomioitavaa, että jo ennen sotaa naiset tekivät päivässä töitä keskimäärin 12 tuntia. Kotona työt olivat raskaita, mutta kaupunkioloihin verrattuna maalla ei kärsitty yhtä paljon elintarvikepulasta. Ensimmäisenä säännösteltiin sokerin ja kahvin myyntiä, mutta korteista huolimatta tuotteiden riittävydestä ei ollut varmuutta.⁹¹ Muiden naisten tavoin Eira kertoi tehneensä paljon töitä. Kesällä hän oli auttamassa verkkoja vesille ja talvella hän korjasi verkkoja, joiden tomusta hän sai joskus inhottavan nuhan. Kalastuksen ansiosta hänen perheellään ei ollut pulaa ruuasta, vaikka joidenkin elintarvikkeiden saatavuus oli sodan vuoksi huono. Ruokaa oli sen verran, että Eira ja Riston perhe pystyivät lähettämään Ristolle useita paketteja. Paketit sisälsivät muun muassa kalaa, karamelleja, siirappia, omenoita ja keksejä, riippuen mitä oli mahdollista saada.⁹²

Eira oli kesällä jatkosodan alussa muonituslottana kotinsa läheisyydessä.⁹³ Sodan aikana Eira opetteli ompelemista kaupungissa asuvan ompelijan Anna Blombergin avustuksella vuosina 1941–1942. Rouva oli Eiran mukaan ”vähän sellainen tarkka kaikista pikkuseikoistakin” ja päivät kuuluivat ompelun parissa, mutta illalla hän pääsi vapaa-ajan viettoon.⁹⁴ Päivät olivat työntäyteisiä, sillä Eira ehti kirjoittamaan kirjeitä usein vasta illalla juuri ennen nukkumaanmenoa. Toisinaan Eira kirjoitti kirjeitä pyhäpäivinä, jolloin muu perhe saattoi vierailia sukulaisten luona ja Eira oli jäänyt yksin kotiin.⁹⁵ Eiran ja Riston kirjoittamisen kokemukset olivat keskenään hyvin erilaisia. Eiralla oli mahdollisuus kirjoittaa kirjeitä lähes

---

⁸⁹ 3.9.1941 Riston kirje Eiralle.

⁹⁰ Männistö & Kivimäki 2016, 135; Bourke 2006, 31.

⁹¹ Olsson 2018, 175–176; Jaatinen 2018, 115–126.

⁹² 8.7.1944 Riston kirje Eiralle; 23.5.1941 Eiran kirje Ristolle; 24.11.1943 Eiran kirje Ristolle; 15.9.1944 Eiran kirje Ristolle; 2.3.1942 Eiran kirje Ristolle.

⁹³ Eiran ja Hilkan kirjoittamassa kirjassa mainitaan, että Eira kävi jatkosodan aikana lottakurssilla ja oli kesällä vuonna 1941 muonituslottana Nurmeksen kasarmilla. Eira ei kuitenkaan kirjoita tästä kirjeissä, mutta on otettava huomioon, että vuoden 1941 kesältä on säilynyt vain muutama kirje. Risto kutsui Eiraa lotaksi kaksi kertaa kesällä vuonna 1941, joten oletettavasti Eira kirjoitti Ristolle jotain lotta-ajastaan kadonneissa tai hävitetyissä kirjeissä. Nordman & Pohjanoksa 2003; Nordman & Pohjanoksa 1999, 95, 142–143; 21.7.1941 Riston kirje Eiralle; 18.8.1941 Riston kirje Eiralle.

⁹⁴ 7.10.1941 Eiran kirje Ristolle; Nordman & Pohjanoksa 1999, 158; Nordman & Pohjanoksa 2003, 264.

⁹⁵ Esim. 29.8.1941 Eiran kirje Ristolle; 8.2.1942 Eiran kirje Ristolle; 12.3.1943 Eiran kirje Ristolle.

poikkeuksetta pöydän ääressä sisällä suhteellisen hyvässä valaistuksessa, mutta Ristolle tämä ei ollut eturintamalla mahdollista. Myös sotasairaalassa Riston kirjoitusolot olivat varsin erilaiset, sillä kirjoitusasento ei välttämättä ollut mukava, vaikka hän kirjoitti kirjeet sisätiloissa.

Risto ja Eira odottivat malttamattomasti lomia. Molemmat haaveilivat kirjeissä lomanvietosta, ”pusuista” ja läheisyydestä. Heidän kirjeissään näkyy vahvasti ikävän tunteita. Risto kertoi ensimmäisessä kirjeessään Eiralle huhtikuussa vuonna 1941 ikävästä: ”Oikein tekis mieli itkeä, mutta ei kehta kun on mies.”⁹⁶ Useassa kirjeessä Risto toivoi, että edes kerran voisi nähdä Eiran ja suudella häntä.⁹⁷ Pitkä erossaolo saattoi välillä tuntua ylitsepääsemättömältä. Eiran mukaan työstä ei välillä tahtonut tulla mitään, sillä ikävä oli niin kova.⁹⁸

Lomaa kannatti kaikesta huolimatta odottaa, sillä silloin pariskunta saattoi hetken viettää yhteistä elämää poissa sodan jaloista. Yhdessäolo oli myös aikaa, jolloin Risto ei ollut vaarassa sotakentällä, vaan hän oli henkisesti ja fyysisesti turvassa. Riston päästessä lomalle hän ei voinut olla vain Eiran kanssa. Riston piti tehdä lomilla töitä, jotta jo ikääntyneiden vanhempien ja kotiin jääneen sisaren työmäärä helpottuisi edes hetkeksi, sillä Riston sanoin ”isä ei sunkaan yksin voi tehdä kaikkia [kotitilan töitä].”⁹⁹ Töistä huolimatta nuori pari ennätti silti viettämään aikaa yhdessä esimerkiksi läheisillä kallioilla, jonne vieraiden katseet eivät yltäneet.¹⁰⁰ Eiran ja hänen siskonsa kirjoittamassa kirjassa kerrotaan, miten Eira hämäsi vanhempiaan yön hämärissä, kun vanhemmat olivat nukahtaneet: ”Eira taas puolestaan jujutti äitiä ja isää menemällä tuvan ovesta hissunkissun, kun hän meni treffeille Riston kanssa.”¹⁰¹

---

⁹⁶ 13.4.1941 Riston kirje Eiralle.

⁹⁷ 4.4.1941 Riston kirje Eiralle; 12.6.1941 Riston kirje Eiralle; 19.6.1941 Riston kirje Eiralle; 21.7.1941 Riston kirje Eiralle.

⁹⁸ 29.9.1944 Eiran kirje Ristolle.

⁹⁹ 29.8.1941 Riston kirje Vilma-siskolle.

¹⁰⁰ 16.3.1943 Riston kirje Eiralle.

¹⁰¹ Nordman & Pohjanoksa 1999, 164.

3 Kirjeiden muuttunut maailma haavoittumisen jälkeen

Rintamalta kirjoittaminen oli Ristolle tuttua ja siihen muodostui tietynlaiset tavat, konventiot ja sopimukset. Haavoittumisesta kirjoittaminen oli erilaista, koska ei ollut yhtenäistä linjaa tai ohjetta, miten haavoittumisesta olisi pitänyt kirjoittaa. Tutkin tässä luvussa haavoittumiseen liittyviä kirjeitä ja vertailen niitä kirjeisiin ennen haavoittumista. Tarkastelen, muuttuivatko kirjeiden konventiot erikoisissa oloissa sotasairaalassa haavoittumisen jälkeen. Lopussa tuon esiin, millainen merkitys kirjeillä oli, kun sotilas oli sotasairaalassa ja tuleva puoliso kaukana kotona.

3.1 Kirjeiden muoto

Kirjeiden tunnelma ja tarkoitus jäävät pysyviksi ja muuttamattomiksi, sillä ne eivät muutu kirjoittamishetken jälkeen. Niissä jälkiviisauskaan ei vaikuta kerrontaan. Sota-aikana kirjoitetut kirjeet vangitsivat senhetkiset ajatukset, tunteiden ilmaisut ja kokemukset, jotka kirjeenvaihtajat kirjoittivat paperille. Paperille kirjoitettujen ajatusten lisäksi voi tarkastella myös kirjeen opittuja muotoja. Kirjeenvaihdolle tyypilliset muodot ja rakenteet ohjaavat kirjoitusta ja antavat kirjoittamiselle ikään kuin ohjenuoran.¹⁰² Sen avulla oli helpompi kirjoittaa kirjeitä, vaikka ei olisi sen suurempaa kerrottavaa, tai se avusti, kun oli jokin painava asia kerrottavana.

Stanleyn mukaan kirjeen muoto, dialogi ja rakenne paljastavat tekstin kirjeeksi. Vaikka erilaiset kulttuuriset ja sosiaaliset konventiot ovat muokanneet aikansa kirjeitä, ne yhdessä muodostavat oman genrensä eli kirjeenvaihdon.¹⁰³ Tutkimukseni aineisto on muodoltaan ja rakenteeltaan tyypillinen kirjeaineisto, sillä kirjeisiin on merkattu oikeaan yläkulmaan päivämäärä ja joihinkin kirjeisiin myös paikka. Risto ja Eira aloittivat kirjeet tervehdyksellä ja lähes poikkeuksetta aiemman kirjeen kiittämisellä sekä kuulumisten kyselyllä, jonka jälkeen he keskustelivat vapaamuotoisemmin. Kirjeet loppuvat toivotuksiin, kirjoittajan nimeen ja joissakin kirjeissä tämän jälkeen on vielä jälkikirjoitus.

On huomattavaa, että aineistoni kirjeiden aloitus ja lopetus pysyvät samanlaisena kuin ennen haavoittumista, vaikka pariskunta kirjoitti hankalista asioista haavoittumisen jälkeen.

Kesäkuussa vuonna 1941 ennen haavoittumisia Risto kirjoitti kirjeen alussa: ”Rakas Eira! Hei

---

¹⁰² Tikka et al. 2015, 6; Hagelstam & Taskinen 2015, 59; Lahtinen et al. 2011, 15.

¹⁰³ Stanley 2004, 203.

taas. Kiitos vaan kirjeestäsi” ja lopetti monisanaisen iloisesti: ”Monin syd. terv. toivoo Sinua aina rakastava.”¹⁰⁴ Ensimmäisen haavoittumisen jälkeen vuonna 1941 Risto aloitti kirjeen samaan tapaan: ”Rakas Eira. Hei taas.” ja lopetti sen lopputervehdykseen: ”Ei sitten muuta kun hei taas. terv. Risto”.¹⁰⁵ Kun Eira sai tietää haavoittumisesta, hän vastasi kirjeeseen myötätuntoisesti, mutta aloitti kirjeen vakiintuneella tavalla: ”Rakas Risto! Kiitos kirjeestäsi.”¹⁰⁶ Ensimmäisen haavoittumisen jälkeen molemmat osapuolet käyttivät kirjeissään kirjeille tyypillistä muotoa, vaikka heillä olisi painavaa sanottavaa kirjeen sisällössä. Lyonsin mukaan kirjeen aloituksen ja lopetuksen sävyn merkitys ei ole vähäpätöinen, vaan ne osoittavat erityistä välittämistä romanttisissa kirjeissä. Hänen tutkimansa Fredin ja Francesin kirjeenvaihdon lopetus muuttui puolen vuoden jälkeen tunteikkaammaksi, kun he lopettavat kirjeen sanoin: ”Your own loving Franny” ja ”Your own true Fred”.¹⁰⁷

Myös Riston toisen haavoittumisen jälkeen pariskunta säilytti kirjeille tyypillisen muodon. Yhtä kirjettä lukuun ottamatta kaikki rajaamani aineiston haavoittumiseen liittyvät kirjeet alkavat tyypillisesti ”Rakas”, ”Rakkaani” tai ”Heipä taas – Rakkaani!”¹⁰⁸ Risto aloitti myös hieman apean kirjeen niin ikään kirjeen muodon mukaan sanoin: ”Rakkaani! Hei. Monet kiitokset kirjeestäsi.”¹⁰⁹ Kirjeen alusta ei voi päätellä, että Ristolla oli jotakin tärkeää ja tavallisesta poikkeavaa kerrottavaa. Kirje myös loppuu kirjeen konventioon: ”Hei sit terv. Risto”.¹¹⁰ Huomattavaa on, ettei Risto rikkonut kirjeen muotoa edes rajatun aineiston kaikkein lyhyimmässä kirjeessä: ”Rakas Eira! Hei.”, ja kirje loppuu: ”En jaksa tällä kertaa enempää. rak. terv. Risto.”¹¹¹ Tuolloin Risto oli huonommassa kunnossa olkapään leikkauksen vuoksi, joten kirjoittaminen saattoi olla entistä hankalampaa. Kirjoittamisen fyysisestä kokemuksesta huolimatta Risto piti kiinni kirjeen muodosta ja konventioista.

Ristolla ja Eiralla oli ylipäänsä tapana kirjoittaa kirjeiden loppuun selitys, miksi he lopettivat kirjeen kirjoittamisen. Risto ja Eira ymmärsivät kirjeiden tärkeän merkityksen, joten syy kirjoittamisen lopettamiseen haluttiin tuoda esiin. Erityisesti, jos kirje jäi lyhyeksi, he mainitsivat ikään kuin pahoitellen, ettei heillä ollut enempää kerrottavaa, oli aika kiirehtiä muihin tehtäviin tai kirjoittajaa väsytti. Jo aivan ensimmäisessä kirjeessä rintamalta Risto

---

¹⁰⁴ 4.6.1941 Riston kirje Eiralle

¹⁰⁵ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁰⁶ 31.8.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹⁰⁷ Lyons 1999, 236.

¹⁰⁸ Esim. 15.2.1942 Eiran kirje Ristolle; 3.2.1942 Riston kirje Eiralle; 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁰⁹ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹¹⁰ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹¹¹ 10.2.1942 Riston kirje Eiralle.

kertoi Eiralle, miksi kirjoittaminen piti lopettaa: ”En minä tällä kerta ehdi enempää täyty lähteä ilta hartauteen.”¹¹² Myös Eira kirjoitti usein kirjeen loppuun, että kirjoittaminen piti lopettaa kiireen tai nukkumaanmenon vuoksi.¹¹³

Sama kirjoittamisen tapa jatkui myös haavoittumisen jälkeen ja kirjeiden pituudesta riippuen se vahvistui. Esimerkiksi Riston toisen haavoittumisen jälkeen Eira kertoi, miksi lopetti kirjeen: ”Kynttilä kuluu loppu ettäi kai sitten on paras lopettaa.”¹¹⁴ Myös toisen haavoittumisen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissä Risto mainitsi lyhyesti, miksi lopetti. Hän esimerkiksi ei jaksanut kirjoittaa enempää, kirjoittaminen oli vaikeaa tai hän oli tullut kirjoittamisen suhteen ”laiskaksi”, joten kirje oli jäänyt lyhyeksi.¹¹⁵ Haavoittumisen jälkeen varsinkin lyhyiden kirjeiden jälkeen kirjeenvaihtajat halusivat antaa jonkin selityksen, miksi kirje oli jäänyt tavallista suppeammaksi. Kirjoittajat halusivat osoittaa, että kirjeen lyhyt muoto ei tarkoittanut vähentynyttä välittämistä tai heikentynyttä suhdetta kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajan välillä. Haavoittuminen siis vaikutti myös siihen, millä tavoin Ristolla ja Eiralla oli mahdollisuus keskustella kirjeiden välityksellä, sillä kirjeet olivat tuolloin tavallista lyhyempiä.

Myös päivämäärä oli tärkeä elementti rintamakirjeissä. Päivämäärä osoitti, että rintamalla ollut sotilas oli ainakin tuona päivänä hengissä, mikä helpotti kotiväen piinaa erityisesti suurempien taisteluiden aikana.¹¹⁶ Sama päti myös sotilaan haavoittumisen jälkeen. Kun sotilas merkitsi päivämäärän useimmiten kirjeen oikeaan yläkulmaan, hän samalla kertoi, että ainakin tuona päivänä hän oli ollut hengissä ja ainakin niin hyvässä kunnossa, että pystyi kirjoittamaan kirjeen. Tämä tieto oli kirjeen saajalle tärkeä, sillä kirjeet eivät itsessään välttämättä kertoneet suoraan haavoittuneen voinnista.

Ensimmäisen haavoittumisen jälkeen elokuussa vuonna 1941 Risto ei kirjoittanut erikseen päivämäärän viereen kirjeen yläreunaan paikkaa, missä hän oli. Lukija ymmärtää vasta kirjeen sisällön perusteella, mitä oli tapahtunut, sillä Risto kertoi kirjeessä, että hän oli kentäsairaalassa. Vasta syyskuussa hän kirjoitti päivämäärän viereen ”sotasairaalassa”, vaikka oli jo aiemmin kertonut päässeensä sinne.¹¹⁷ Päivämäärän viereen kirjoitettu paikka saattoi siis paljastaa, että oli tapahtunut jotakin epätavallista ja ikävää. Heti toisen

---

¹¹² 29.4.1942 Riston kirje Eiralle.

¹¹³ Esim. 12.5.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹¹⁴ 5.9.1941. Eiran kirje Ristolle.

¹¹⁵ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle; 18.1.1942 Riston kirje Eiralle; 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹¹⁶ Hagelstam 2011, 312.

¹¹⁷ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle; 27.8.1941 Riston kirje Eiralle; 3.9.1941 Riston kirje Eiralle.

haavoittumisen jälkeen Risto ei kirjoittanut kirjeeseen tarkkaa olinpaikkaansa, mikä johtui osaltaan sotasensuurista. Hän kirjoitti kirjeen yläreunaan epämääräisesti: ”jälleen Suomessa”.¹¹⁸ Eräässä toisessa kirjeessä hän kertoi olevansa Vaasassa eli toisin sanoen sotasairaalassa, vaikka tätä hän ei merkinnyt suoraan kirjeen paikaksi.¹¹⁹

Risto halusi molemmissa tapauksissa säästää huonot uutiset vasta kirjeen sisältöön, sillä hän ei luultavasti halunnut huolestuttaa Eiraa paljastamalla heti olinpaikkaansa kirjeen alussa. Hän ilmeisesti pyrki kertomaan tulevalle puolisolleen haavoittumisestaan hienotunteisella tavalla. Tällä tavoin kirjoittaja ikään kuin *vilkuili* kirjeen saajan mahdollisia tunteita ja reaktiota. Risto siis tarkasteli omaa kirjettään lukijan silmin, mikä vaikutti kirjeen sisältöön ja tyyliin. Oli tärkeää, ettei kirjeen vastaanottaja suuttunut, ärsyyntynyt tai hermostunut kirjeestä, joten kirjeen kirjoittaja varmisti vilkuilullaan, ettei näin tapahtuisi.¹²⁰ Kun Risto kirjoitti huonot uutiset monisanaisesti alun muodollisuuksien jälkeen, hän pystyi selittämään niitä ymmärrettävästi. Näin Risto säästi Eiran yllättävältä järkytykseltä. Heti alkuun paikkojen ”kentäsairaalassa” tai ”sairasjunassa” maininnat olisivat saattaneet herättää Eirassa voimakkaan reaktion, mitä Risto ei halunnut. Kun Risto kirjoitti haavoittumisestaan vasta alkutervehdyksen jälkeen, hänellä oli tilaa selittää, että hän oli kunnossa. Vaikka kerrottava asia saattoi järkyttää, Risto yritti lieventää asiaa monella tavalla.

Haavoittumisen kokemus vaikutti pariskunnan kirjeiden kirjoittamisen konventioihin. Vaikka kirjeen pituus poikkesi aiemmasta sanattomasta sopimuksesta, haavoittumisen myötä muuttuneen tilanteen vuoksi pariskunta loi uusia kirjeen pituuteen liittyviä sopimuksia. Kirjeen muoto puolestaan pysyi muuttumattomana ja se mukaili kirjeille tyypillisiä rakenteita sekä ennen haavoittumista että heti haavoittumisen jälkeen riippumatta Riston voinnista. Haavoittumisen jälkeen kirjeiden konventiot olivat ainoita tuttuja suuntaviivoja, joihin oli mahdollista turvautua, sillä ei ollut yleistä tapaa, miten haavoittumisesta olisi pitänyt kirjoittaa. Haavoittumiseen liittyvä keskustelu painottui kirjeen sisältöön, eikä lukija pysty päättelemään sitä ensisilmäyksellä kirjeen aloituksesta tai ulkoasusta.

---

¹¹⁸ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹¹⁹ Esim. 4.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹²⁰ Bakhtin 1984, 205–208; Taskinen & Hagelstam 2015, 47.

3.2 Kirjeiden merkitys

Kirjeet olivat merkittäviä perhesuhteiden ylläpitäjiä koko sodan ajan, sillä ne mahdollistivat arkisten keskusteluiden jatkumisen ja suhteiden kehittymisen. Läheiseltä saatuja kirjeitä luettiin yhä uudestaan ja niitä säilytettiin hyvässä paikassa.¹²¹ Myös Risto mainitsi koko epistolariumin toisessa kirjeessä Eiralle, että luki kirjeitä monta kertaa: ”Kirjoita pian vastaus, sillä minä jo melkein osan ulkoa sen kirjeen.”¹²² Kirjeiden kirjoittamisen merkitys korostui, jos sotilas haavoittui, sillä se oli ainut tapa saada tietoa sotilaan voinnista. Kun sotilas makasi sairaalassa, kirjeet lähimmäisiltä toivat sisältöä sotasairaalaan arkeen ja rutiineihin, antoivat toivoa tulevaisuuteen ja syyn parantua.

Kirjoittamattomuus rikkoo kirjeenvaihtajien välistä kirjeenkirjoittamisen sopimusta, joka on sanaton ja osin tiedostamaton lupaus kirjeiden pituudesta sekä kirjoittamisesta ja sen tiheydestä. Kirjeenkirjoittamisen sopimus on kirjeenvaihtajien tapa kirjoittaa, mikä kuvastaa myös heidän välistä suhdettaan. Kirjeenvaihdon sanattomaan sopimukseen liittyy myös odotuksia ja velvollisuuksia, jotka vaikuttavat paitsi kirjeen sisältöön ja pituuteen myös kirjoittamisen tiheyteen. Sopimukseen kuuluu ylipäätään sopimus kirjoittaa, mikä kuvastaa kiintymystä ja vastapuolen arvostusta. Kirjeenkirjoittamisen sanaton sopimus nousee esiin erityisesti, jos kirjeenvaihtajat rikkovat sopimusta jollakin tavalla.¹²³

Riston säilyneen epistolariumin perusteella voidaan huomata, että hän kirjoitti säännöllisimmin Eiran kanssa. Hän sai kirjeitä rintamalle myös vanhemmiltaan, sisaruksiltaan ja kavereiltaan, mutta selvästi eniten hän sai kirjeitä tulevalta puolisoiltaan. On toki mahdollista, että Risto ei pystynyt tuomaan kaikkia kirjeitä repussaan rintamalta kotiin, joten osa kirjeistä saattoi päätyä korsun kaminaan. Eiralta saatujen kirjeiden määrä muihin kirjeisiin verrattuna on kaikesta huolimatta niin merkittävä, että on syytä olettaa, että Risto kirjoitti rintamalta eniten Eiralle. Lisäksi Risto jaksoi kantaa Eiran kirjeitä kotiin asti ja myöhemmin pariskunta säilytti niitä vuosikymmenet ennen kuin ne päätyivät jälkipolven haltuun. Tämän perusteella he pitivät niitä merkityksellisinä sekä sota-aikana että sodan jälkeen.

---

¹²¹ Tikka et al. 2015, 7; Taskinen 2015, 13–15.

¹²² 13.4.1941 Riston kirje Eiralle.

¹²³ Cécile Dauphin kollegoineen mukailivat Philippe Lejeunen ajatusta kirjeiden olevan omaelämäkerrallinen sopimus (autobiographical pact) ja loivat käsitteen ”epistolaarinen sopimus”. Lyons hyödyntää tätä omassa tutkimuksessaan, jossa hän analysoi pariskunnan suhteita kirjeiden välityksellä. Hyödynnän tässä tutkimuksessa termiä ”kirjeenkirjoittamisen sopimus”, jota myös Hagelstam käyttää tutkimuksessaan. Hagelstam 2011, 309–311; Lyons 1999, 234–237.

Riston ja Eiran kirjeenkirjoittamisen sopimukseen kuului kirjeiden säännöllisyys. Pari ei kirjoittanut kirjeitä joka päivä, niin kuin jotkut pariskunnat kirjoittivat sodan aikana. Esimerkiksi Hagelstamin tutkiman kirjeenvaihtoaineiston Curth ja Martha Enroth kirjoittivat alussa toisilleen päivittäin.¹²⁴ Risto ja Eira kirjoittivat kirjeitä vähintään kerran viikossa, mutta usein he kirjoittivat toisilleen muutaman kerran viikossa. Erityisesti asemasotavaiheessa vuosina 1943–1944 heidän kirjeenvaihtonsa tiheni, kun he kirjoittivat kirjeitä välillä joka päivä, joka toinen päivä tai hieman harvemmin. Tuolloin he olivat naimisissa, mikä osaltaan vaikutti kirjoittamisen tiheyteen.

Kirjeenvaihdon tiheys osoitti Ristolle ja Eiralle välittämistä jopa siinä määrin, että liian usein kirjoittaminen tuntui välillä kiusalliselta. Vaikka kirjoittamisen tiheys oli kirjeenvaihtajien välinen sanaton sopimus, se kertoi väistämättä myös samassa taloudessa asuville ihmisille kirjeenvaihtajien suhteesta ja kirjeiden kirjoittamisen tahdista. Risto vilkuili Eiran lisäksi myös muiden ihmisten reaktiota, vaikka kirjeiden sisältö oli vain Eiran silmille:

Teillä varmasti kotona ihmettelevät kun minä näin usein kirjoitan, onko ne mitään puhunut siitä.¹²⁵

Kai Sinun emäntäsi varmasti katso oudosti kun näin usein kirjoitan, en olisi muuten vielä kirjoittanutkaan mutta ajattelen että olisi kiva kun tietäisit osoitteeni.¹²⁶

Sodan aikana kirjeet saapuivat rintamalta kotiin usein 5–6 päivässä ja kotoa rintamalle 6–7 päivässä. Tämän vuoksi kirjeenvaihtajat tottuivat suhteellisen nopeaan viestinvälitykseen.¹²⁷ Jos kirjeitä ei ollut tullut hetkeen, se saattoi aiheuttaa suurta huolta. Joskus huolehtimiseen saattoi olla aihetta, sillä Risto ei pystynyt kirjoittamaan kirjettä heti haavoittumisten jälkeen. Eira oli epätietoinen kotona, sillä hän ei ollut hetkeen saanut rintamakirjeitä, mutta toisaalta kirjeenvaihto ei ollut päivittäistä, joten hän ei heti osannut hermostua. Hän ehti sekä elokuussa vuonna 1941 että tammikuussa vuonna 1942 odottaa kirjeitä melko kauan, joten huoli alkoi nostaa päätään. Molemmissa kirjeissä näkyy huolestumisesta huolimatta toiveikkuus. Eira kirjoitti elokuussa vuonna 1941, kun hän ei vielä tiennyt Riston haavoittumisesta:

---

¹²⁴ Hagelstam 2011, 313.

¹²⁵ 27.7.1941 Riston kirje Eiralle.

¹²⁶ 3.10.1941 Riston kirje Eiralle.

¹²⁷ Pietikäinen, 1988, 172.

Rakas Risto! Hei. Täytyy kirjoittaa Sinulle hiukan, vaikka kello onkin jo paljon. Olen taas niin levoton sinusta. En ole saanut kirjettä kun viime lauantaina ja nyt on kohta jo viikko kulunut. Ehkä et ole ehtinyt kirjoittamaan. On ollut muuta tärkeämpää hommaa. Koitan uskoa niin ja toivon että jo huomenna tulisi. Kyllä sitä kirjettä odottaa aina niin hartaasti. Se tuo sinut aina lähemmäksi.¹²⁸

Eira sai tietää Riston haavoittumisesta kaksi päivää tämän kirjeen kirjoittamisen jälkeen. Eira kirjoitti ennen kuin sai tietää Riston toisesta haavoittumisesta:

Kirjoitan taas, vaikka en olekaan Sinulta saanut mitään kirjettä. En sentään ole niin kauhean hermostunut. Kuulin juuri että olit kirjoittanut kotiin niin kai sitten pian taas tulee minullekin. Ei saa menettää toivoaan vaan koittaa olla yhtä rohkea kuin Sinäkin sillä varmaan olet.¹²⁹

Tämän kirjeen lähettämisen jälkeen kesti vielä neljä päivää, kunnes Eira sai tietää, että Risto oli haavoittunut.

Isompien taisteluiden aikana ja joukkojen siirron jälkeen kirjeiden toimittaminen saattoi kestää tavallista pidempään.¹³⁰ Kun Risto siirrettiin sotasairaalaan, kirjeet eivät aluksi tavoittaneet vastaanottajaa yhtä nopeasti kuin tavallisesti. Hetkelliseen kirjoittamattomuuteen vaikutti myös kiihtyneet taistelut, sillä säilyneiden kirjeiden perusteella juuri ennen vuosien 1941 ja 1942 haavoittumisia Risto ei ehtinyt kirjoittaa Eiralle tavalliseen tapaan. Vuonna 1941 Risto kirjoitti rintamalta viimeisen kerran ennen haavoittumistaan 18. elokuuta ja reilu viikko tämän jälkeen Risto kirjoitti seuraavan kirjeen, jossa hän kertoi haavoittumisestaan.¹³¹ Vuonna 1942 Risto kirjoitti Eiralle ennen toista haavoittumista 3. tammikuuta ja seuraavan kerran haavoittumisen jälkeen vasta 14. tammikuuta.¹³²

Riston haavoittumisten jälkeen pariskunnan keskusteluyhteys katkesi hetkellisesti, sillä myös haavoittunut sotilas odotti kirjeitä tulevalta puolisoilta. Risto ei saanut kirjeitä Eiralta kenttä- tai sotasairaalaan, sillä Ristolle osoitetut kirjeet lähtivät ensin eturintamalle. Eiran mukaan vuonna 1941 kaksi kirjettä palautettiin takaisin hänelle, kun Risto oli siirretty sotasairaalaan.¹³³ Puolestaan vuonna 1942 rintamalle tulleet kirjeet lähetettiin edelleen haavoittumisen jälkeen Ristolle Vaasan sotasairaalaan. Risto kirjoitti Eiralle helmikuussa: ”Minulle tuli komppaniastakin viisi kirjettä yhtä aikaa sellaisia joita olit lähettänyt sinne.”¹³⁴

¹²⁸ 29.8.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹²⁹ 16.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

¹³⁰ Pietikäinen, 1988, 172.

¹³¹ 18.8.1941 Riston kirje Eiralle; 26.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹³² 3.1.1942 Riston kirje Eiralle; 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹³³ 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle; 14.2.1942 Eiran kirje Ristolle

¹³⁴ 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

Kun Eira kertoi odottaneensa kirjettä pitkään, Risto vastasi: ”Sehän on kumma, kun et ole saanut kirjeitäni, sillä olenhan minä täältä aina joskus koittanut tuhria jotain, Sieltä tännepäin ne kirjeet tule kyllä nopeasti.”¹³⁵ Vaikka he molemmat kirjoittivat kirjeitä molempien haavoittumisten jälkeen, Riston ensimmäisinä päivinä sotasairaalassa hänellä ei ollut yhteyttä Eiraan.

Alun viivästyksestä huolimatta kirjeiden saapumisaika vakiintui vuonna 1942 tammikuun aikana 3–6 päivään, kun Risto oli sotasairaalassa Vaasassa. Kirjoittamisen tiheys haavoittumisen jälkeen kertoo kirjoittamisen merkityksen kasvamisesta, sillä aiemmasta poiketen pariskunta pyrki mahdollisuuksien mukaan vastaamaan saamiinsa kirjeisiin vielä samana päivänä. Toisen haavoittumisen jälkeen Ristolla ei aina ollut tätä mahdollisuutta huonon vointinsa vuoksi, joten välillä hänen vastaamisensa venyi. Pariskunta vahvisti kirjeenkirjoittamisen sopimusta haavoittumisen jälkeen, sillä he kirjoittivat kirjeitä mahdollisuuksien mukaan aikaista useammin. Pariskunta ymmärsi kirjeiden tiheyden merkityksen ja vahvisti sopimusta myös sanallisesti. Esimerkiksi tammikuussa sairasjunassa Risto lopettaa kirjeensä sanoin: ”Koitan kyllä heti kirjoittaa kun pääsen perille, että saat osoitteeni”.¹³⁶

Kirjoittaminen ei ollut haavoittuneelle aina mahdollista, vaikka sodan aikana kirjeenvaihtoa pidettiin tärkeänä. Jos kirje ei hetkeen ollut ilahduttamassa vastaanottajaa, se herätti kirjeenvaihtajissa monenlaisia tunteita, ja ajatuksiin saattoi nousta pelko unohdetuksi tulemisesta. Sodan aikana jotkut kokivat jopa suoranaista vihaa, jos kirjettä ei ollut tullut, vaikka usein päällimmäisenä ajatuksena oli huoli läheisestä. Jos kirjeenvaihtaja rikkoi kirjeiden kirjoittamisen sopimusta, hän usein pyysi vastaanottajalta anteeksi ja kertoi, miksi kirjeen kirjoittaminen oli viivästynyt.¹³⁷ Vaikka kirjeenvaihtajat saattoivat kokea kirjeiden odottamisen erityisen epämiellyttävänä, niitä myös jaksettiin odottaa, koska oli pakko. Tämä huoli ymmärrettiin myös rintamalla:

Rakas Eira! Ensiksi pyydän anteeksi kun olen viivyttänyt vastausta näin kauan, mutta eihän se yksin ole minun vikani ollut, sillä täällä pakka aina vain olemaan sellaista pientä puuhaa ettei parhaalla tahdollakaan ole ehtinyt kirjoittaa.¹³⁸

---

¹³⁵ 3.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹³⁶ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹³⁷ Taskinen 2015, 18.

¹³⁸ 1.6.1941 Riston kirje Eiralle.

Myös haavoittumisen jälkeen kirjeenvaihtajat pyysivät anteeksi, jos he rikkoivat kirjoittamisen sopimusta. Kirjeiden katkos helmikuussa, kun Risto oli huonommassa kunnossa, saa selityksen heti seuraavassa kirjeessä. Ristolla oli siihen hyvä syy ja hän avaa sen lyhyessä kirjeessä Eiralle:

Rakas Eira! Hei. Varmasti olet jo odottanut kirjettä minulta. Mutta minä en ole voinut vaikka olisin kuinka koittanut. Kun minun olkapääni leikattiin, ja se tuli hurjan kipeäksi ja nosti korkean kuumen. Mutta ei se sen vaarallisempaa ole, kyllä se taas pian mene ohi. En jaksaa tällä kertaa enempää. rak. terv. Risto.¹³⁹

Kotopuolella ennen haavoittumista Eira kertoi vuoden 1941 kirjeessään odottaneensa kirjettä hartaasti:

Hei taas. Kiitos kirjeestäsi. Kylläpä odotinkin sitä lujasti. Kirjoitit, että siellä on kiire. Kyllä se tahtoo sitä olla täälläkin.¹⁴⁰

Myös Risto odotti rintamalla kirjeitä:

Rakas! Hei. Kirjoitan taas tällaisen pienen lapun. Pelkäsin ettet ole saanutkaan niitä kirjeitä kun olen lähettänyt. Olen niin hartaasti odottanut jo monta päivä. Täällä tule niin kummalliseksi, kun on lähettänyt kirjeen niin heti rupea odottamaan siihen vastausta.¹⁴¹

Haavoittumisen jälkeen kirjeitä odotettiin entistä kovemmin. Kirjeet olivat sotilaan puolison kannalta merkittävässä roolissa, kun sotilas oli rintamalla, mutta aineiston perusteella niiden merkitys korostui, kun sotilas oli sotasairaalassa haavoittuneena. Kirjeet olivat ainoa tietolähde rakkaan sotilaan voinnista ja se oli osoitus, että sotilas oli elossa. Kirje itsessään oli symbolisesti tärkeä ja sen sisältö saattoi paljastaa vielä lisää. Kirje sotasairaala oli osoitus siitä, että vielä oli toivoa yhteisestä tulevaisuudesta haavoittumisesta huolimatta. Odottaminen sanallistettiin kirjeisiin, vaikka Eira ymmärsi, ettei haavoittumisen vuoksi kirjoittaminen ollut aina mahdollista:

Olen niin odottanut Sinulta kirjettä. Mutta et ehkä ole jaksanut kirjoittaa. Ja ei Sinun pidäkään rasittaa itseäsi liikaa että vain tulisi pian terveeksi.¹⁴²

Haavoittumisen jälkeen kirjeet olivat merkityksellisiä mielialan kohottajia. Eira odotti, että kirje rakkaalta voisi tehdä haavoittuneen mielen iloiseksi ja kirje saattaisi myös parantaa Riston oloa. Eira kirjoitti Ristolle: ”Kirjoitan taas hiukan sillä tiedän että siellä tulee aika

---

¹³⁹ 10.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁴⁰ 12.5.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹⁴¹ 27.7.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁴² 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

pitkäksi ja toivoisin että kirjeeni tekisivät Sinut aina hiukan iloisemmaksi ja terveemmäksi.”¹⁴³ Rintamalla sotilaalla oli vapaa-aikana seuraa sotatovereista, joista oli tullut erikoisten olosuhteiden myötä todella tärkeitä. Riston ollessa sairaavuoteessa toimettona ajanviettotapoja oli vain vähän, joten kirjeet nousivat arvokkaaksi vapaa-ajanvietteeksi. Myös Risto mainitsi lyhyessä kirjeessään vuonna 1942, että kirjeen saaminen oli hauskaa ja ”aika tuntuisi muuten ijäisyydeltä”.¹⁴⁴

Riston ja Eiran odotushorisontti muuttui haavoittumisten myötä. Haavoittumiset konkretisoivat sodan todellista vaarallisuutta, joka kosketti kaikkia. Sodassa sotilaiden rooli oli toisten ihmisen laillinen tappaminen, eikä kuoleminen.¹⁴⁵ Ymmärrys tuurin roolista sodassa vaikutti vahvasti pariskunnan odotushorisonttiin, sillä sodan arvaamattomuus osoitti, että sotilaat olivat rintamalla todellisessa vaarassa, mikä teki tulevaisuudesta ennalta-arvaamattoman. Haavoittuminen toi konkreettisesti esiin tulevaisuuden epävarmuuden, sillä pariskunta ei tiennyt, koituisiko sota Riston kohtaloksi ja miten sota päättyisi. Tämän odotushorisontin muuttumisen myötä kirjeiden merkitys korostui ja kirjoittamisen sopimus vahvistui, sillä tulevaisuuden epävarmuus korosti senhetkisen tilanteen merkityksellisyyttä.

Eira odotti kirjettä Ristolta, koska hän halusi kuulla Riston voinnista. Molemmat tarkastelivat kokemaansa menneisyyden kokemusten tuomien merkitysjärjestelmien avulla.¹⁴⁶ Eiran näkökulmasta toistamiseen mahdollisuus toisen menettämisestä toi varmasti esiin erilaisia pelkoja tulevasta. Puolestaan Risto tarkasteli kirjeitä toisesta näkökulmasta, sillä kirjeet osoittivat Ristolle, että Eira välitti hänestä haavoittumisesta huolimatta. Koska Risto ei kirjoittanut kirjeissä heti haavoittumisen jälkeen tammikuussa vuonna 1942, mitä hänelle tarkalleen tapahtui, Eira ei tiennyt hänen todellisesta voinnistaan. Silti Eira ymmärsi, että Riston olkapäätä sattui: ”Varmasti se olkapää on ollut kovin kipeä. Kuinka mielelläni koittaisinkaan lievittää sitä kipua.”¹⁴⁷ Kirjeet kertoivat paljon, vaikka Risto ei kertonut omasta haavoittumisestaan monisanaisesti. Ne kuvastivat, että oli toivoa Riston parantumisesta, sillä häntä hoidettiin sotasairaalassa, ja hän oli niin hyvässä kunnossa, että pystyi kirjoittamaan lähes normaaliin tapaan. Toisaalta Eira ei tiennyt tarkemmin Riston haavoittumisesta, joten

---

¹⁴³ 25.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

¹⁴⁴ 29.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁴⁵ Bourke 2000, 1–12.

¹⁴⁶ Koselleck 2004, 260–261.

¹⁴⁷ 15.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

odotushorisontti saattoi näyttää epävarmalta. Eira ei tiennyt, oliko Ristolla varmasti mahdollisuus selviytyä haavoittumisesta.

Kirjeet olivat usein ainoa koko sodan ajan muuttumaton tekijä. Sekä sotilaat että kotiväki odottivat niitä entistä enemmän sotilaan haavoittumisen jälkeen. Kirjoittaminen ja kirjeiden saaminen toi haavoittuneelle turvaa uudessa tilanteessa ja vieraassa paikassa. Kirjeet olivat merkityksellisiä, sillä jokainen kirje vahvisti pariskunnan odotushorisonttia yhteisestä tulevaisuudesta. Vaikka haavoittumisten myötä odotushorisontti muuttui ja tulevaisuus näytti epävarmalta, kirjeen kirjoittamisen yksityinen tila saattoi olla tärkeä turvapaikka ja osoitus, että tulevaisuus olisi yhteinen.

Kirjoittamisen ja kirjeiden saamisen merkitys oli Eiran ja Riston välillä erilainen, vaikka kokemus oli yhteisesti jaettu. Risto toivoi kirjeitä kotoa, sillä sotasairaalassa saattoi viettää vapaa-aikaa kirjeitä lukien. Samaan aikaan kirje myös symboloi selvästi heidän suhteensa merkitystä ja kirjeet tekivät Riston iloiseksi. Kirjeen arkisten keskusteluiden avulla oli mahdollista hetkeksi päästä tuttuun ja turvalliseen kotiympäristöön. Aivan kuten rintamalla, kirjeiden välityksellä oli mahdollista päästä todellisesta maailmasta kuviteltuun yhteiseen ja yksityiseen keskustelutilaan, jonka Eira ja Risto kirjeissään loivat. Samalla kirjeet antoivat tukea ja lohtua haavoittuneelle sotilaalle. Eiralle oli ylipäänsä tärkeä saada kirjeitä sotasairaalasta Riston haavoittumisen jälkeen, sillä lyhyt kirje osoitti, että hän voi vähintään niin hyvin, että saattoi kirjoittaa kirjeen.

4 Haavoittuminen – ”Minuun sattui hiukaan sirpale”

Risto kirjoitti Eiralle kenttäsairaalaan elokuun lopussa vuonna 1941 päivä haavoittumisen jälkeen sanoin: ”Minuun sattui hiukaan sirpale”.¹⁴⁸ Elokuinen kirje oli pariskunnalle merkittävä, sillä se paljasti sodan väistämättömän synkkyyden, jonka Risto oli kokenut ja nähnyt omin silmin rintamalla. Hänen ensimmäisen haavoittumisensa myötä sodan todellisuus aukesi osittain myös Eiralle heidän kirjeenvaihtonsa avulla. Tässä luvussa tarkastelen, mitä kirjoittamisen vaikeus merkitsi haavoittumisen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissä. Sen jälkeen käsittelen, millä tavoin sotilas kirjoitti haavoittumisestaan, omasta voinnistaan ja kokemuksistaan tulevalle puolisolleen. Lopuksi vertailen, millä tavoin sotilas kertoi haavoittumisestaan tulevalle puolisolle ja perheenjäsenille.

4.1 Kirjoittamisen vaikeus

Olen taas puhelinbartiossa, mutta en niin lähellä ryssä kun viime kerralla. Sata ja ukkosta niin turkasesti, mutta onneksi tässä kuopassa on sellainen katto että pitää vettä. Eihän täältä juuri ole mitään kertomisen arvoista ja jos olisikin niin sensuurissa kuitenkin pyyhkivät yli, mutta kerron sitten jos täältä joskus palaan. Meidän pitäisi pian lähteä rintaman taakse vähän lepäämään, mutta eihän sitä silti tiedä milloin lähdetään.¹⁴⁹

Juuri ennen Riston haavoittumista elokuussa vuonna 1941 hänen kirjoittama katkelma kuvastaa, miten hän kertoi sodan tapahtumista siten, että Eira pystyi ymmärtämään. Risto kirjoitti sodasta ikään kuin ohimennen. Sodan todelliset tapahtumat vilahtivat kirjeissä Eiralle, vaikka Risto ei suoraan kertonut eturintaman oloista tai tapahtumista. Hän kertoi, mitä parhaillaan teki sekä missä ja millaisissa oloissa hän kirjoitti. Se, ettei rintamalla ollut mitään ”kertomisen arvoista” kuvastaa, miten vaikeaa rintaman kammottavista asioista oli selittää toiselle kirjeissä. Vaikka Risto ei sanallistanut sodan todellisuutta kirjeisiin, teksti sisälsi viitteitä sodasta, sillä haavoittumisen kokemus oli osa hänen senhetkistä todellisuuttaan. Haavoittuminen esiintyy Riston kirjeissä sivuroolissa, sillä suurin osa sotaan liittyvästä kirjoittamisesta liittyi sellaisiin asioihin, joita Eira pystyi helposti ymmärtämään.

Valtiojohto kehotti lähettämään rintamalta reippaita, positiivisia ja taisteluhenkä kohottavia kirjeitä, joten rintamalla koettu kuolema, väkivalta ja raakuus eivät päätyneet kirjeisiin. Sotasensuuri ja erityisesti sen pelote vaikuttivat kirjeenvaihdon taustalla, vaikka vain

---

¹⁴⁸ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁴⁹ 4.8.1941 Riston kirje Eiralle.

marginaalinen määrä eli 4 % jatkosodan kenttäpostista tarkastettiin. Suurin osa kirjeistä oli neutraaleja tai iloisia, ja kirjeenvaihtajat puhuivat niissä tavallisista asioista, sillä kotirintamaa ei haluttu hermostuttaa. Arkisista asioista, jotka eivät liittyneet sotaan, oli helppo puhua, minkä takia ne näyttelivät sota-ajan kirjeenvaihdoissa suurta roolia.¹⁵⁰

Sensuurista huolimatta kenttäpostin sisältöön vaikutti eniten sotilaan omat valinnat. Sensuuriin saatettiin vedota itsensä suojelemiseksi, koska joitakin asioita saattoi olla vaikea sanallistaa. Sotasensuuri ei tarkoittanut, että sodan kokemuksista olisi pitänyt vaieta kokonaan. Risto ei kertonut sotatapahtumista, niistä heränneistä ajatuksista tai sairaalan oloista haavoittumisen jälkeen. Vaikka vaikenemiseen vaikutti sotasensuuri, suurin syy siihen näyttäisi olleen omaehtoinen asioista vaikeneminen eli itsesensuuri, mikä muokkasi myös kirjeistä esiin tulevaa kokemusta.

Kirjeenvaihtajien välisten suhteiden vuoksi moni asia jäi kirjoittamatta kirjeisiin ja asioita saatettiin vähätellä tai peitellä. Kirjeet olivat siis representatiivisia, sillä kirjeenkirjoittajat pyrkivät luomaan ja edistämään kirjeenvaihtajien välistä suhdetta. Kirjeiden avulla kirjeenvaihtajat loivat sosiaalisia suhteita, joissa kirjeiden kirjoittajat keskustelivat ja jakoivat asioitaan. Tämän vuoksi kirjeenvaihtajat vilkuilivat omaa kirjettään, sillä tärkeintä oli, ettei kirjeen vastaanottaja huolestunut. Hagelstamin mukaan on vaikea sanoa, vaikeniko sotilas ainoastaan sotasensuurin vai myös itsesensuurin vuoksi.¹⁵¹

Bourken mukaan sota oli sukupuolittunutta väkivaltaa, sillä naisilta kiellettiin sotilaallinen toiminta ja miehille se oli puolestaan velvollisuus. Suomessa lottien tuli kieltäytyä aseista ja ihanteena olivat äidillisyyys ja siveys. Naisten vain piti odottaa ja odottaa, mikä vaati kärsivällisyyttä. Niin naisten kuin miestenkin hermoja oli venytetty pitkään, joten molemmat halusivat suojella toisiaan. Toisen suojeleminen vaikutti vahvasti siihen, että kirjeenvaihtajat sensuroivat tarkoituksella joitakin asioita tai jättivät asioista kertomisen myöhempään kertaan.¹⁵² Talvisodan jälkeen eräs sotamies Väinö kirjoitti vaimolleen Naimille, kuinka hänen elämänsä oli lähellä päättymistä. Väinö kirjoitti vaimolleen tapahtumasta vasta huhtikuussa, kun sota ja vaara olivat jo ohi:

Ja sitä pyysin Jumalalta että sinä näkisit ehiänä minut eikä palasina niinkun monta meni ettei muuten näkyny kun manttelin puvussa sillä semmoisista ei omaiset saa

¹⁵⁰ Raunio 1994, 251; Metsberg 2015, 41–42; Taskinen 2015 20–21; Hagelstam & Taskinen 2015, 44–47, 59.

¹⁵¹ Hagelstam 2018, 34–35; Lahtinen et al. 2011, 22; Bakhtin 1984, 205–208.

¹⁵² Bourke 2006, 35–36; Olsson 2006, 447–448.

siruakan. Kyllä minunki elämäni oli hiuskarvan varassa kun kiväri ammuttiin kainalostani ihan muusuksi, mutta oli räjähtävät kuullat eikä menny läpitte manteelin hiasta meni läpitte mutta ei käyny käteni mukko sirpaleen kämmäneeseni sain ja lääkäri otti sen pois ja sain 3 päivää vapaata palveluksesta vaikka kyllä se jälkeenpäin pitkän aikaa märki ja vieläkin on vähän arka en kirjottanu ennen tästä sinulle kun ajattelin että sinulla on muutenkin suruja kunnei kerran pahemmin käyny mutta koska Jumala sen soi että näjemme toisemme vielä tässä mailmassa sillä se on hauskaa kun rakkainpansa vielä näkee.¹⁵³

Väinö kertoi kirjeessään, ettei halunnut kirjoittaa lievästä haavoittumisestaan aiemmin, sillä hän ei halunnut huolestuttaa vaimoan. Omasta haavoittumisesta saatettiin siis tietoisesti jättää kirjoittamatta. Väinön tapauksessa vaikeneminen oli helpompaa, sillä hän ei joutunut siirtymään sotasairaalaan ja tilanne oli näennäisesti sama kuin ennen. Sodan jälkeen vaara oli ohi, joten hän saattoi kertoa asiasta vaimolleen. Eräs sotilaan vaimo Meeri ei niin ikään saanut tietää tarkemmin miehensä haavoittumisesta ja kirjoitti jälkikirjoituksena: ”Et kirjottanut mikä sinun sattui ja minua vaivaa uteliaisuus (niin kuin akkoja ainakin) saada se tietää.”¹⁵⁴ Tietoinen itsesensuuri vaikutti, mistä sotilas kirjoitti ja jätti kirjoittamatta, sillä pariskunnat halusivat suojella heidän välistä suhdettaan ja sotilaat halusivat säästää kotiväen hermoja.

Sota nosti sotilaiden aggressiivisen puolen esiin, mikä muutti heitä lopullisesti. Sotilaan kokemat normaalista elämästä poikkeavat väkivaltaiset tapahtumat ja teot rintamalla olivat asioita, joita harvemmin pystyi kuvaamaan luonnollisesti osana keskustelua. Kokemuksesta kirjoittaminen saattoi olla niin vierasta, että sotilaat vaikenivat vaikeista asioista kokonaan. Niiden, jotka eivät olleet kokeneet sotaa, oli mahdotonta ymmärtää sodan todellisuutta, minkä vuoksi siitä oli helpompi vaieta. Tämän vuoksi naisten ja miesten maailmat muuttuivat ja erkanivat, sillä usein naiset eivät todellisuudessa tienneet, millaista elämä rintamalla oli. Tunteiden näyttäminen oli vaikeaa, joten niiden osoittaminen kirjeissä saattoi olla vielä mutkikkaampaa. Kirjeissä on siis nähtävissä haavoittuneen sotilaan kokemuksesta vain niitä osia, joita kirjeenvaihtajat pystyivät ja halusivat sanallistaa kirjeissä toisilleen.¹⁵⁵

Kirjeiden sisältöön vaikutti osaltaan myös kirjoittamisen vaikeus. Omien ajatusten ja tunteiden muuttaminen kirjoitettuun muotoon saattoi olla erittäin haastavaa, vaikka ei kirjoittaisi sodan tapahtumista. Sekä Eira että Risto osasivat kirjoittaa hyvin ja ilmaisivat itseään selkeästi, mutta molemmat toivat esiin kirjoittamisen vaikeuden. Erityisesti tunteista ja

---

¹⁵³ 4.4.1940 Väinön kirje Naimille.

¹⁵⁴ Huumtanen 1987, 233–235.

¹⁵⁵ Leed 1979, 1–12; Lahtinen et al. 2011, 15, 21–23; Fussell 1975, 95; Aunila & Heiskanen 2022, 149–159; Meinander 2009, 353–354.

omista ajatuksista kertominen oli heille haastavaa, eikä niitä saanut paperille siinä muodossa kuin he ajattelivat ja kokivat. Tapahtumista kirjoittaminen mielenkiintoisella tavalla ei aina onnistunut, vaikka yritti. Eira kertoi kirjoittamisen vaikeudesta ennen Riston haavoittumista:

Koitan tästä lähin kirjoittaa hiukan useammin. Jos sinä minun kirjeistäni mitään välität. Olen niin huono kirjoittamaan kirjeitä. En osaa oikein sanoa kaikkea niin hauskaasti kuin tahtoisin.¹⁵⁶

Kirjoittamisen vaikeus korostui haavoittumisen jälkeen. Siitä oli vaikea kertoa toiselle, joka ei ollut kokenut sotaa tai haavoittumista. Samaan aikaan Risto ehkä halusi kertoa kokemuksestaan, mutta sille ei välttämättä löytynyt sopivia sanoja. Kivimäen mukaan kieli oli tärkeä osa kokemusta, sillä nimenomaan kielen avulla kokemus muovaantui jaettavaksi kokemukseksi. Tavallisesta elämästä poikkeavat tapahtumat sodassa saattoivat suorastaan romahduttaa sotilaan kyvyn sanallistaa omaa kokemustaan. Rintamakokemukseen liittyi siis vahvasti paitsi oma kielellinen ilmaisu myös hiljeneminen.

Koska kokemus rakentuu elämyksen ja muistin väliin, kokemuksen ja sen muistamiseen vaikuttavat vahvasti tapahtumien välittömyys, kehollisuus, kokemuksen aiheuttaman tunnereaktion voimakkuus ja kielellinen jäsentymättömyys. Dramaattiselle etulinjan kokemukselle, johon liittyi vahvasti yksilön kehon tuntemukset, ei välttämättä löytynyt sanoja, jotka olisivat pystyneet kuvailemaan kehollista kokemusta. Sotakokemus oli usein sanaton ja kokonaisvaltainen, joten siitä oli vaikea muodostaa tarinaa ja käyttää sen kuvailuun yksinomaan kirjoitettuja sanoja.¹⁵⁷

On helppo kuvitella, kuinka vaikeaa kivusta ja omista ajatuksista oli kirjoittaa. Ihmiset kokevat kivun tunteena, jota muut eivät voi ymmärtää täysin, sillä kipua koetaan kehossa, eikä niitä voi selittää ymmärrettävästi toiselle. Kipu on vaikeasti määriteltävissä toiselle, sillä fyysisestä kivusta kertominen muokkaa kivusta kielellisen version, joka ei ole sama asia kuin koettu kipu. Kokemuksena kipu on henkilökohtainen, eivätkä muut välttämättä havaitse sitä. Jos ihminen tuottaa kivusta sanallisen version, myös hänen ruumiillinen kokemuksensa muuttuu. Koska mieli on vahvasti osa kehoa, kokemuksen kehollisuus vaikuttaa siihen, millä tavoin ihminen muistaa esimerkiksi kivuliaan kokemuksen. Vaikka sotilas olisi muistanut haavoittumisen tilanteen vahvasti, ongelmana on, miten hän tuottaa siitä kielellisen version. Kipu voi olla niin kovaa, ettei kirjoittaminen ole mahdollista ja samalla kirjoittaja voi pohtia,

---

¹⁵⁶ 12.5.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹⁵⁷ Leed 1979, 73–76; Kivimäki 2018, 23.

miksi ja miten hänen pitäisi kirjoittaa epämiellyttävästä tunteesta. Sanat eivät siis millään saavuttaneet rintamakokemuksen ydintä, sillä sanat ikään kuin kiersivät todellisen sotakokemuksen eivätkä ne voineet muodostaa eheää kertomusta kivusta.¹⁵⁸

Eira ja Risto kirjoittivat kirjeisiin, että tavallisista asioista ja tapahtumista kertominen oli vaikeaa. Haavoittumisen myötä kirjoittamisen vaikeus korostui entisestään. Siitä kertominen oli Ristolle vaikeaa, sillä kokemus oli väistämättä kehollinen kokemus. Kivusta oli hankalaa luoda kielellinen kertomus, joka olisi vastannut koettua todellisuutta. Toiselle oli mahdotonta selittää tilannetta, tunnetta ja kipua, jota oli myös itse vaikea sanoittaa ja ymmärtää. Samaan aikaan haavoittumiseen liittyi vahvasti rintamakokemus, josta oli ylipäättään vaikea kertoa. Tilanteelle ei välttämättä löytynyt oikeita sanoja, sillä haavoittumiseen johtaviin tapahtumiin saattoi liittyä pelkoa ja epävarmuutta. Kirjoittamisen vaikeus näkyi haavoittumiseen liittyvässä kirjeenvaihdossa yleensä vaikenemisenä. Koska sanat eivät pystyneet vastaamaan kokemuksesta, oli parasta kirjoittaa muista asioista ja vaieta haavoittumisen kokemuksesta.

Sotilaat halusivat jakaa kotiväelle omia kokemuksia sodasta, mutta sotilaat kohtasivat rintamalla haavoittumisen myötä rauhanolon arkeen verrattuna täysin poikkeuksellisia kokemuksia, joista oli vaikea kirjoittaa. Kokemukset olivat sotilaiden kesken jaettuina, mutta niistä kirjoittaminen kotiväelle, joka ei ollut kokenut rintamaelämää, oli hankalaa. Haavoittumiseen liittyi olennaisesti jollakin tapaa väkivalta ja jossakin tapauksissa myös kuolemanpelko. Jos sotilas yritti luoda kehollisesta kokemuksestaan kielellisen version, se saattoi tuntua lattealta sotakokemuksien todellisuuteen verrattuna.

Sotilaan todellinen kokemus saattoi olennaisilta osin erota myös ajan kansallisromanttisesta kerronnasta, sillä se harvoin kuvasi sodan kokemusta totuudenmukaisesti. Tämän vuoksi sodan todelliset tapahtumat eivät asettuneet osaksi yleisesti hyväksytyä, positiivista ja tulevaisuuteen luottavaista kerrontaa.¹⁵⁹ Kielellisen version vääristymän ja yleisesti hyväksytyyn kerronnan vuoksi oli helpompaa vaieta sotatapahtumista ja tyytyä itsesensuuriin. Se oli jo sodan aikana totuttu tapa, joten sitä oli vaivatonta jatkaa vielä sotasairaalassa haavoittumisen jälkeen.

---

¹⁵⁸ Scarry 1985, 4; Scott 1991, 775–780; Ahmed 2018, 26, 31–38; Hofmann & Zorić 2017, 1–12; Primavera-Lévy 2017, 127–131; Kivimäki 2008, 135–136.

¹⁵⁹ Taskinen 2015, 20–25.

Haavoittumisesta kirjoittaminen oli vaikeaa pariskunnan molemmille osapuolille. Eira kysyi haavoittumisesta yksityiskohtaisia tietoja vasta tammikuun lopussa: ”Rakas, miksi et olet kirjoittanut miten Sinuun oikeastaan sattui.”¹⁶⁰ Risto kirjoitti Eiralle haavoittumiseen liittyvistä asioista vain vähän. Kirjeet ovat keskusteluita paperilla, mutta niistä puuttuu olennaisia vuorovaikutuksen osia. Kirjeissä ei esimerkiksi näy kasvotyö, joiden avulla keskustelijat pystyvät tekemään erilaisia oletuksia. Kirjeen nonverbaalinen viestintä, kuten eleet, ilmeet, sävy ja kosketus, piti pukea sanoiksi.¹⁶¹ Kirjoitetut sanat olisivat ehkä tarvinneet tueksi nonverbaalista viestintää, jotta haavoittumisesta olisi ollut mahdollista kertoa paremmin. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa kaikkia sanoja ei välttämättä olisi edes tarvittu kuvailemaan kehollista kokemusta, sillä Eira olisi heti nähnyt Riston haavoittumisen jäljet ja tunnetilan. Tätä oletusta vahvistaa se, että Risto oli kertonut Eiralle sotavuosien jälkeen heidän kahdenkeskeisessä keskustelussaan, millä tavalla toinen haavoittuminen tapahtui.¹⁶²

Aineiston perusteella kirjoittamisen vaikeuteen liittyi myös syyllisyys. Sodan jälkeen monet sotilaat kokivat selviytymisestään ja hengissä pysymisestään syyllisyyttä, mikä oli yksi syy sodasta vaikenemiselle.¹⁶³ Kirjeessä Eiralle Risto kertoo:

On niin paljon jotka joutuvat kärsimän enemmän kun minä olenkaan joutunut. Ne jotka ovat menettäneet jonkun ruumiin osansa, olen nähnyt sellaisiakin paljon. ja ne jotka vielä joutuvat taistelemaan sielä. Olisin mielelläni tahtonut olla mukana, sillä kaikki olivat jo niin läheisiä, ihan kun omia veljiäni.¹⁶⁴

Risto tarkasteli omaa tilannettaan suhteessa muiden, ilmeisen läheisiksi muodostuneiden rintamatoverien, senhetkiseen todellisuuteen. Riston rintamatoverit olivat kiivaissa taisteluissa vuoden 1942 alussa, mutta haavoittumisen vuoksi Risto pääsi sotasairaalaan pois tykkitulen alta. Viidennessä jalkaväkirykmentissä haavoittuminen tai kuoleminen oli todennäköisempää kuin naarmuita selviäminen.¹⁶⁵ Se, että Risto haavoittui ja pääsi pois rintamalta, saattoi tuntua epärealistiselta, kun hän tiesi, mitä muut joutuivat rintamalla kokemaan, ja hänelle läheiseksi tulleet ihmiset olivat todellisessa vaarassa. Aiemmin Risto oli ollut yksi heistä, mutta nyt hän oli hoitoa tarvitseva haavoittunut, joka ei voinut taistella muiden sotatoverien

---

¹⁶⁰ 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

¹⁶¹ Stanley 2004, 213.

¹⁶² Nordman & Pohjanoksa 1999, 161–162.

¹⁶³ Kirves 2024, 135–137.

¹⁶⁴ 3.9.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁶⁵ Tämä perustuu kirjan tekijöiden kokoamaan tilastotietoon, joka on suuntaa antava. Tilasto on koottu henkilötietojen ja sotapäiväkirjojen avulla, mutta molemmissa on aukkoja. Tervasmäki 1983, 231.

rinnalla yhteistä vihollista vastaan. Se luultavasti herätti vaikeasti sanallistettavia syyllisyyden tunteita, sillä hän sai olla turvassa, mutta muut eivät saaneet.

Haavoittumisen jälkeen kirjoittamisen vaikeuteen liittyi myös fyysinen näkökulma. Vaikka kirjoitusolot rintamalla eivät olleet suotuisimmat, haavoittumisen jälkeen kirjoittaminen oli entistä haastavampaa. Risto kertoi kirjeessä, että ensimmäisen haavoittumisen yhteydessä sirpaleita osui muun muassa oikeaan ranteeseensa. Kirjoittaminen vaikeutui, vaikka käsialasta sitä ei voi ensisilmäyksellä päätellä. Risto kirjoitti selvästi lyhyempiä kirjeitä aikaisempaan verrattuna. Yleensä Risto kirjoitti paperin molemmat puolet täyteen, mutta toisen haavoittumisen jälkeen kaksi ensimmäistä kirjettä hän kirjoitti vain paperin toiselle puolelle.¹⁶⁶ Haavoittuminen ja siitä johtuva kehollinen kokemus saattoi vaikuttaa sotamiehen kirjoittamiseen merkittävästi. Kirjoittamisen fyysinen kokemus vaikutti siihen, minkä pituisia kirjeitä Risto kirjoitti ja mitä asioita haavoittumisen kokemuksesta hän pystyi kirjoittamaan. Vaikka hän olisi halunnut kirjoittaa pitkiä kirjeistä, tämä ei ollut mahdollista kipujen vuoksi.

Eräs toinen sotamies vilkuili omaa kirjettään ja kirjoitti ensin pitkän kuvauksen, missä sairaalassa oli ja kesken kirjeen huomauttaa käsialastaan: ”Suothan nyt sentään kesken kaiken anteeksi huono käsialani.”¹⁶⁷ Toisen haavoittumisen jälkeen Riston olkapäässä oli luoti. Hän ei ollut ilmeisesti tietoinen luodista alusta asti, mutta hän kertoi kirjeessä olkapään olevan kipeä. Myös Riston kirjoittamien kirjeiden käsiala heikkeni toisen haavoittumisen jälkeen. Kirjeen käsiala ei vaikuta ensinäkemältä epäselvältä, mutta tarkemmin katsottuna huomaa selvän eron. Jotkut kirjaimet ovat hapuilevia, Risto korjasi joitain sanoja selvyiden vuoksi ja jotkut sanat kiemurtelevat epätavallisesti hakien paikkaa kirjepaperin viivastolla.

Esimerkiksi seuraavalla sivulla kuvassa 3 näkyy kirjeen alussa leveä S-kirjain ”Sinulle”-sanassa. Tämän lisäksi kuvasta näkyy, että kirjeen toisen lauseen päättävä piste on karannut pilkkua muistuttavaksi pitkäksi viivaksi. Lisäksi samasta kuvasta näkyy, että sana ”kirjoittaa” on kirjoitettu vinosti. Kirjeessä lyijykynän vedot vaikuttavat tavallista heikommilta ja mutkittelevilta. Tästä huolimatta kirjeistä saa hyvin selvää samoin kuin ennen haavoittumista, kuten voidaan nähdä kuvasta 2. Vaikka mainitsemani haavoittumisen vaikutukset Riston kirjoittamiseen olivat pieniä, ne voi huomata kirjettä lukiessa. Tämän eron vuoksi oletettavasti myös Eira huomasi, että kirjoittaminen oli Ristolle hankalaa. Risto myös mainitsi

---

¹⁶⁶ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle ja 27.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁶⁷ Lumme 1975, 159.

kirjoittamisen vaikeuden molempien haavoittumisten jälkeen, joten Eira oli tietoinen, että kirjeiden kirjoittaminen vaati Ristolta ponnisteluja.¹⁶⁸

Kyllä sille varmasti olisi
hauskaa kun tule kesä. Silloin
kun on päivittä min ei osaa
antaa sille arvoa mutta kyllä
täällä appi autamaan.
Muilla on täällä ollut kau-
ken laista, vöistä tuntun
sillä kun lähdetään Ristolaan
Maanantai aamulla kaverille
metelillä lähettiin men-
emään, kaikille annettiin
kavat pöytäkirjat ja kaveri
naamari. Muutamat pojat
jo leuhoivat että nyt men-
nään viimiseen kertaan ja
nyt lähdä aamuna siinä
lainen häyry. Eri Ristolaan
tiedä mitä tähän kiivoi kun
on min kiire että ajatukset
on pysyvä enä kaolla. Puntti kä-
ki rauva terveisiä. Hei nit
toivoo Riston

Jälkeen Susanna 14.1.42.
Rakka Eira!
Hei taas. Kirjoitan nyt
— sinulle pienen laajan
pitkistä aikaa. Vaikka tiedän
kun että tämä kiire tekee
sinut surulliseksi muutta
kirjoittamista. Kiitos
vottui toos. Ei sille annettua
voi kun on niin huono
aini. Eipä ainii sodassa
muuttas ainii rakkaudessa,
jos ainii saa sanoa.
Minä haavostuin jo Eipäni
muutta on ole voinut ennen
kirjoittaa kun olen ollut
niin huono ja kiire
kiire on ainii kiire.

Kuva 2 Riston lähettämä kirje Eiralle ennen Riston haavoittumisia 7. toukokuuta vuonna 1941. Tekijän ottama kuva.

Kuva 3 Riston lähettämä kirje Eiralle toisen haavoittumisen jälkeen 14. tammikuuta vuonna 1942. Tekijän ottama kuva.

Haavoittumisen jälkeen kirjoitettujen kirjeiden suhteellisen selvään käsialaan saattoi vaikuttaa sairastajan ja sotasairaalassa vietetty aika. Kirjeissä ei ole viitteitä siitä, että kirje olisi kirjoitettu useassa osassa. Kuten kuvassa 3 näkee, käsiala pysyy kirjeessä samantyyppisenä, eikä Risto esimerkiksi vaihtanut kynää kirjoitusprosessin aikana. Hieman hapuileva teksti ja kynän vaihtelevat vedot kertovat, että kirjoittaminen ilmeisesti tuotti kipua ja myöhemmin sotasairaalassa oikeaa olkapäätä tukeva laite vaikeutti kirjoitusasentoa. Koska Ristolla oli

¹⁶⁸ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle; 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

aikaa tylsyyteen asti, kirjoittamiseen saattoi paneutua, joten käsiala pysyi kaikesta huolimatta suhteellisen selkeänä.¹⁶⁹

Toisen haavoittumisen jälkeen Risto kirjoitti kaksi kirjettä, jotka olivat lyhyitä ja niiden käsiala oli tavallista heikompi.¹⁷⁰ Ennen kuin Riston olkapää leikattiin, hän kirjoitti yhden kirjeen, jonka molemmat kirjepaperin puolet oli kirjoitettu lähes täyteen. Tässä kirjeessä myös käsiala oli hieman selkeämpi. Olkapääleikkauksen jälkeen hän kirjoitti taas vain lyhyen kirjeen, jonka käsiala oli taas edellistä kirjettä huonompi. Tämän perusteella kirjeiden käsialasta näkyy haavoittumisen kokemuksen aiheuttama kipu. Kokemus on siis nähtävillä alkuperäislähteistä, jos niitä syvälukee ja vertailee ennen haavoittumisia kirjoitettuihin kirjeisiin. Selvä poikkeus kirjeenkirjoittamisen sopimuksesta kertoo, että kirjoittamisen merkityksestä huolimatta Risto ei kirjoittanut pidempiä kirjeitä heti haavoittumisen ja olkapääleikkauksen jälkeen, koska kirjoittaminen tuotti kipua. Fyysinen kokemus eli kirjoittaminen vaikutti, kuinka monisanaisesti Risto kirjoitti haavoittumisestaan.

Toisaalta haavoittuneella oli huono tuuri, kun häneen osui, ja toisaalta haavoittumisesta selvinneillä oli tuuria matkassa, ettei hänelle käynyt sen pahemmin. Eräs toinen rintamalla ollut kuvaa tuurin roolia sodassa:

Niin minun sitten kävi että jouduin sairaalaan vasten tahtoani. Hyvä tuurihan minulla kävi kun en saanut kuin pari sirua ja toinen vain raapaisi. Toinen kyllä meni pahemmin, selkäpuolelta sisään ja leikattiin pois etupuolelta. Ja nyt on poika terveempi kun koskaan aikaisemmin loman ansiosta.¹⁷¹

Bourken mukaan sankarilliset myytit ja romanttiset ajatukset sodasta romahtivat, kun taistelut eivät näyttäneet loppuvan ja sotilaiden tuli joustaa omista moraalisisista ohjenuoristaan. Sotilas saattoi kokea karvaan pettymyksen, jos ei pystynyt täyttämään ihannoitua sotilaan roolia. Sota ei ollut ainoastaan sotaa vaan myös veristä murhaa ja vastapuolena ei ollut vain anonyymi, vihamielinen ja epäpätevä ”ryssä”¹⁷², vaan ihan oikea tavallinen ihminen. Sodan myyttinen vastakkainasettelu saattoi murtua kovien taisteluiden jälkeen nopeasti.¹⁷³ Sodan sankarillisuus oli karissut Riston näkökulmasta viimeistään kesän 1941 aikana, kun hän oli rintamalla todistamassa sotaa. Vaikka sota ei ollut kestänyt kuin vasta kuukauden, heinäkuun

¹⁶⁹ 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁷⁰ Kuvan 3 kirje on toinen näistä. 14.1.1942 Riston kirje Eiralle; 18.1.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁷¹ Lumme 1975, 148.

¹⁷² Sodasta kirjoitettaessa subjektit usein häivytettiin ja siitä kirjoitettiin usein kansakunnan näkökulman kautta. Tämän vuoksi kenttäpostissa käytettiin nimiä ”me” tai ”ryssät”. Taskinen 2015, 24–25. Esim. 17.8.1941 Riston kirje Eiralle; 28.12.1941 Eiran kirje Ristolle.

¹⁷³ Bourke 2000, 49–51, 64–68; Fussell 1975, 82–88.

lopussa Risto ymmärsi, että sodasta selviytyminen ei ollut itsestään selvää: ”on ollut kyllä ihmeellisen hyvä tuuri mutta tuskinpavain se koko aika minua seuraa.”¹⁷⁴ Vuonna 1941 hän kirjoitti Eiralle jonkin verran kuolemasta ja tulevaisuudesta, joka Riston mukaan ei ollut heidän ”vallassa”.¹⁷⁵ Risto ymmärsi, että sodassa selviytyminen oli kiinni tuurista ja sattumasta eikä sotilaan taidoista.

Kaikki kokemus on kerrostunutta ja nykyhetkessä läsnä samanaikaisesti. Nämä kerrostuneet ja toisiinsa vaikuttavat ainutlaatuiset kokemukset vaikuttavat odotushorisonttiin. Jos jotakin odottamatonta tapahtuu, siitä opitaan ja odotushorisontti muovataan nykyisiä kokemuksia vastaavaksi. Odotushorisonttiin liittyy toisaalta toiveita, mutta samaan aikaan siihen voi liittyä myös epämieluisia tunteita kuten pelkoa.¹⁷⁶ Sodan pitkittyminen ja Riston kokemat haavoittumiset olivat rajusti odotushorisonttia ravisuttavia tapahtumia. Kirjeiden perusteella Riston elämänhallinnan tunne horjui sodan arvaamattomuuden vuoksi.¹⁷⁷ Eiran kirjeessä näkyy ajatus lyhyestä kesäsodasta elokuussa vuonna 1941: ”Ei taida Reino enään sotaan ehtiäkään, sillä kai se nyt jo pian loppuu, koska Viipurikin on saatu.” Eiran odotushorisonttiin kuului sodan nopea loppuminen, mutta sodan pitkittymisen vuoksi myös hänen tulevaisuuden suunnitelmat, jotka olivat vahvasti kytköksissä rauhanaikaan, saivat vielä odottaa usean vuoden.

Risto mitä todennäköisimmin näki muiden sotilaiden haavoittumisia, sillä viidennessä jalkaväkirykmentissä haavoittuneiden ja kuolleiden määrä nousi korkeaksi. Haavoittuminen tai kuoleminen oli todennäköisempää viidennessä jalkaväkirykmentissä kuin täysin terveenä säilyminen koko sodan ajan.¹⁷⁸ Ennen kuin Risto haavoittui, kirjeissä näkyi, että Risto piti sotaa vaarallisena.¹⁷⁹ Risto tarkasteli omia haavoittumisten kokemuksiaan näiden linssien läpi. Hän todennäköisesti näki sotilaiden haavoittumisia, kuolemia ja ruumiita, mikä vaikutti hänen omaan odotushorisonttiinsa. Sodan aikana muotoutunut odotushorisontti vaikutti Riston haavoittumisen kokemuksiin, sillä haavoittuminen ei hänen näkökulmastaan ollut ainutlaatuinen kokemus, vaan pikemminkin yleinen, mutta onneton sattumus.

---

¹⁷⁴ 27.7.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁷⁵ 21.7.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁷⁶ Koselleck 2004, 262–263.

¹⁷⁷ 21.7.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁷⁸ Tämä perustuu kirjan tekijöiden kokoamaan tilastotietoon, joka on suuntaa antava. Tilasto on koottu henkilötietojen ja sotapäiväkirjojen avulla, mutta molemmissa on aukkoja. Tervasmäki 1983, 231.

¹⁷⁹ 27.7.1941 Riston kirje Eiralle.

Riston ensimmäisen haavoittumisen jälkeen pariskunta ymmärsi, että sota oli vaarallista ja Risto saattoi menettää sodassa henkensä. Toisaalta Riston nopea toipuminen vaikutti myös heidän tuleviin kokemuksiinsa, sillä sodan vaarallisuudesta huolimatta Risto toipui ensimmäisestä haavoittumisesta ja palasi rintamalle. Nämä seikat saattoivat vaikeuttaa kirjoittamista merkittävästi. Selviäminen ei riippunut omasta osaamisesta vaan enemmänkin tuurista, varovaisuudesta ja odottamisesta, minkä kuvaaminen toiselle saattoi olla vaikeaa, sillä sotilaille asetetut odotukset eivät vastanneet koettua maailmaa. Koska odotushorisontti on dynaaminen, se muuttui sodan aikana.¹⁸⁰ Kun sotilas koki tällaisen odotushorisontin muuttumisen, on helppo kuvitella, että muutoksesta kirjoittaminen oli vaikeaa, kun sodasta kirjoittaminen oli ylipäänsä haastavaa.

Risto ei maininnut Eiralle kaikkea kokemaansa, vaan pariskunta keskittyi kirjeissä yhteisesti jaettuun odotushorisonttiin. Risto kirjoitti kirjeissään triviaalia puhetta eli muita kuin sotaan tai haavoittumiseen liittyviä asioita. Tällainen ”triviaalipuhe” oli eräänlainen tiedostetun vaikenemisen muoto, joka kätki taakseen sodan tapahtumat. Sen tarkoituksena oli löytää joitakin sotilasta ja kotiväkeä yhdistäviä tekijöitä.¹⁸¹ Risto kirjoitti asioista, joilla oli jokin samaistumispinta Eiran kanssa. Hän kirjoitti muun muassa elokuvasta, jota hän oli käynyt katsomassa.¹⁸² Hän kertoi Eiralle myös muista asioista, jotka yhdistivät heitä:

Meillä on täällä radio ja sitten on käynyt suuria herroja tekemässä kunnia meille, niin että mene se aika siinäkin kun saa niitä katsella. Tänänkin pitäisi tulla kenttäpiispa katsoman meitä.¹⁸³

Myös eräs toinen haavoittunut sotilas kertoi kirjeessään monisanaisesti paikasta, jossa on, vaikka kirjeen loppupuolella hän paljasti sotatapahtumia:

Hei --- Terveiseni täältä eräästä sotasairaalaista. Tulin tänne lafkaan tänä aamuna. Paikka on aika suuri ja komea, lähellä kaunista suurta järveä, joka on Saimaa. Paikka on kuulemma tavattoman kaunis, sairaala korkealla mäntyharjanteella. Enhän minä tiedä tästä mitään, pojat ovat kertonee. Tämä on kuulemma aika lähellä linjoja, sillä tykkien vaimea kumu – kuin ukkosen jylinä – kuuluu kuulemma. Minä en kyllä kuule, en paljon mitään. Tämä on kai jsp:tä seuraava porras, jos miehistä on eläjäksi, niin sitten lähetetään kauemmas.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Koselleck 2004, 255–263.

¹⁸¹ Taskinen kirjoitti tutkimuksessaan, että keskustelu oli kenttäpostissa tärkeää ”olipa se miten triviaalia tahansa”. Tämän myötä käytän tässä tutkimuksessa tästä keskustelutavasta termiä ”triviaalipuhe”. Taskinen 2015, 27–29; Hagelstam, 2011, 318; Taskinen 2024, 106–107.

¹⁸² 28.2.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁸³ 29.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁸⁴ Lumme 1975, 159.

Sota-ajan kirjeet sisältävät usein tällaista puhetta, jonka avulla oli mahdollista luoda yhteys kirjeen vastaanottajaan. Lausahdukset: ”Eipä täällä mitään erikoista” loivat yhteisiä siltoja rintamalla ja kotona olevan välille, kun keskustelijat pyrkivät puhumaan arkipäiväisistä asioista.¹⁸⁵ Riston tapauksessa olo sotasairaalassa oli pitkäväteistä ja myös pieneltä tuntuvat tapahtumat, kuten ”suurien herrojen” ja kenttäpiispan tapaamiset, tuntuivat merkityksellisiltä. Niistä oli myös huomattavasti helpompaa kirjoittaa kuin haavoittumisesta ja siitä heränneistä tunteista. Yhteys keskustelijoiden välillä parani, kun sotasairaalassa oleva osapuoli kertoi asioita, joita myös kotona oleva saattoi ymmärtää. Molemmat halusivat vähentää heidän henkistä etäisyyttään kirjoittamalla heitä yhdistävistä asioista, sillä pariskunta ymmärsi, että yhteisesti jaetusta kokemuksesta huolimatta heidän kokemusmaailmansa olivat keskenään erilaiset.

4.2 Voinnista kertominen

Elokuussa vuonna 1941 Risto kirjoitti Eiralle ensimmäisen haavoittumisen jälkeen heti ensimmäisessä kirjeessä, että hän oli haavoittunut. Hän kertoi, mistä kohtaa oli haavoittunut ja missä oli sillä hetkellä, mutta jätti kertomatta, miten haavoittuminen tarkkaan ottaen oli tapahtunut. Haavoittuminen ei ollut vakava, sillä Riston mukaan häneen osui sirpaleita ranteeseen ja selkään.¹⁸⁶ Jos sirpaleet olisivat osuneet valtimoon, uhkana olisi ollut verenhukkaan menehtyminen.¹⁸⁷ Vuonna 1942 toisen haavoittumisen jälkeen Risto pystyi heikon vointinsa vuoksi kirjoittamaan Eiralle vasta noin viikon päästä tapahtuneesta. Hän ei kertonut tarkkaan, miten tai missä oli haavoittunut, vaan Risto toi esiin ainoastaan oman vointinsa kirjoittamisen kautta: ”...en ole voinut ennen kirjoittaa kun olen ollut niin heikko ja sitten käsi on niin kipeä.”¹⁸⁸

Hän kirjoitti toisesta haavoittumisestaan lyhyesti ensimmäisen kerran 14.1.1942 ja kertoi, että hän haavoittui jo 8. tammikuuta ja oli jo tulossa sairausjunalla Suomeen. Seuraavan kerran hän kirjoitti Eiralle sotasairaalaan, mutta ei kertonut haavoittumisesta tarkemmin.¹⁸⁹ Toisen haavoittumisen jälkeen Ristolla kesti siis varsin pitkään ennen kuin hän sanallisti kokemustaan Eiralle. Koska haavoittumisesta kertominen oli vaikeaa, kirjeen kirjoittaja

---

¹⁸⁵ Taskinen 2015, 27–29.

¹⁸⁶ 26.8.1941 Riston kirje Eiralle; Risto Nordmanin sotilaskantakortti, KA.

¹⁸⁷ Männistö & Kivimäki 2016, 117–119.

¹⁸⁸ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁸⁹ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle; 18.1.1942 Riston kirje Eiralle.

vilkuili eli tarkasteli, mitä hän oli kirjoittanut ja oliko tullut varmasti ymmärretyksi oikein.¹⁹⁰ Risto vilkuili kirjoitustaan ja valmisteli Eiraa huonoon uutiseen ensimmäisessä kirjeessä, jossa hän kertoi haavoittumisestaan:

Kirjoitan nyt sinulle pienen lapun pitkästä aikaa, vaikka tiedänkin että tämä kirje teke Sinut surulliseksi mutta kirjoitan silti. Niin, minun sattui taas. Ei sille mitään voi kun oli niin huono onni. Epäonni sodassa mutta onni rakkaudessa, jos niin saa sanoa.¹⁹¹

Riston vilkuilu siis vaikutti, miten hän kertoi haavoittumisestaan Eiralle. Hiljeneminen oli tapa suojella Eiraa ja heidän välistään suhdetta. Kirjeiden kautta rakentuva yhteys pysyi, mutta haavoittumisesta kertominen olisi voinut horjuttaa pariskunnan yhteyttä. Kirjeen vilkuilu aiheutti haavoittumisesta hiljenemisen, eikä kumpikaan alun järkytyksessä halunnut rikkoa tätä hiljaisuutta. Vilkuilulla oli siis pitkät vaikutukset myös sotasairaalasta lähetettyihin kirjeisiin, sillä pariskunnan oli vaikea rikkoa kirjoittajien väliin muodostunutta kirjeiden maailmaa raskailla aiheilla.

Vaikka Risto vältti haavoittumisesta puhumista, hän ei vaiennut siitä täysin. Ensimmäisen haavoittumisen yhteydessä Risto kertoi enemmän tilanteesta, jossa hän haavoittui. Riston sanojen mukaan ensimmäisessä haavoittumisessa häneen ”sattui hiukaan sirpale”¹⁹² ja tilanne, jossa hän haavoittui, oli raju:

En olisi uskonut että siitä rytkästä henkissä selviää mutta selkisi siitä sen tään kuin ihmeen kautta. Kaikki kävi niin äkkiä etten oikein pahasti ehtinyt pelästyäkään.¹⁹³

Risto ei kirjoittanut tilanteesta sen enempää, vaan käytti kuvailevaa sanaa ”rytkäkkä”, mikä antoi selvän vertauskuvan, millainen haavoittumiseen johtanut tilanne oli.¹⁹⁴ Kirjeissä sodasta kertominen oli muodostunut konventioksi, josta kirjoittajat eivät poikenneet edes haavoittumisen jälkeen. Riston rintamakirjeissä ja sotasairaalasta lähetetyistä kirjeissä sota oli kirjeenvaihdon taustalla, ei päänäyttämöllä, vaikka se esiintyi Riston elämässä sillä hetkellä suuressa roolissa. Kirjeiden kirjoittajien tapa keskustella sodasta ei siis muuttunut pariskunnan välillä Riston haavoituttua, sillä tuttu kertomisen tapa toi jatkuvuutta muuten

---

¹⁹⁰ Hagelstam 2011, 302; Hagelstam & Taskinen 2015, 54; Bakhtin 1984, 205–208.

¹⁹¹ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁹² 26.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁹³ 27.8.1941 Riston kirje Eiralle.

¹⁹⁴ Ahmed 2018, 25–30.

epävarmaan tilanteeseen. On syytä olettaa, että haavoittumisesta kertominen oli tämän konvention myötä haastavaa, sillä totuttua kirjoitustapaa oli vaikea muuttaa.

Säilyneiden kirjeiden perusteella Risto ei maininnut, että olisi haavoittunut vaan kertoi, että häneen ”sattui” taas.¹⁹⁵ Eiran lähettämässä kirjeissä ei niin ikään ole viitteitä siitä, että Risto olisi avautunut haavoittumistaan ja siitä aiheutuneista tunteistaan. Risto vaikenä asiasta etenkin toisen haavoittumisen jälkeen. Kirjeiden maailmassa, jossa Risto ja Eira saivat henkisesti olla yhdessä, vältettiin puhumasta haavoittumisesta, vaikka kirjoittajat eivät kerro sitä suoraan. Tästä huolimatta hän kertoi haavoittumisesta vähitellen omalla tavallaan. Kirjeistä on mahdollista nähdä viitteitä, että Risto yritti sanallistaa kokemustaan eri kirjeissä.

Kokemus on mennyttä nykyhetkeä, joka muistetaan, ja siinä on ratkaisevasti osana myös rationaalinen uudelleenjäsentely. Samaan aikaan kieli ja kulttuuriset merkitykset muokkaavat kokemuksesta todellisuutta kuvaavan version, mutta se ei ole täysin sama asia kuin koettu todellisuus. Koska kielen avulla luodaan yhteisesti ymmärretty tarina, kieli väistämättä muokkaa kokijan todellista kokemusta. Samaan aikaan kokemus paikantuu kirjeissä nimenomaan kirjeenvaihtajien väliin, sillä kokemus ja sen kertominen toiselle on kirjeissä yhteisesti jaettu.¹⁹⁶ Samaan aikaan kirjeissä kokemuksen tila ja odotushorisontti olivat siis yhteisesti jaettuja, sillä kirjeissä kerrottiin aiemmista kokemuksista ja jaetusta tulevaisuudesta niitä osia, joita kirjeen kirjoittaja halusi jakaa kirjeen saajalle.

Vaikka Risto ei kertonut tarkoista sotatapahtumista, jotka johtivat haavoittumiseen, hän kertoi omasta voinnistaan. Risto esimerkiksi kertoi Eiralle: ”minun meni ala huuli niin pahasti ettei se koskaan tule etiselleen – mutta sille ei voi mitään.”¹⁹⁷ Risto ei avannut Eiralle omaa kokemuksen tilaa, sillä se oli mennyttä aikaa, mutta senhetkinen vointi oli siinä hetkessä läsnä, joten siitä kertominen tuntui ehkä tärkeimmältä. Toinen haavoittuminen vaikutti Riston ulkonäköön, joten luultavasti hän myös halusi valmistella Eiraa hänen kohtaamiseensa. Voinnista kertominen jakaantui useaan eri kirjeeseen, joten Eiralle syntyi kokonaiskuva Riston haavoittumisesta vasta noin kuukausi haavoittumisen jälkeen, jolloin Riston vointi oli jo aikaisempaa parempi. Luultavasti Riston oli helpompi kirjoittaa ja sanallistaa vaikeaa kokemustaan pienissä osissa useassa eri kirjeessä.

---

¹⁹⁵ 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁹⁶ Kivimäki 2018, 23–26, Kivimäki 2022, 60–71, Koselleck 2004, 258–259; Scott 1991, 775–780; Lahtinen et al. 2011, 20–21.

¹⁹⁷ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

Risto kirjoitti voinnistaan useasti jonkun muun tekemisen kautta. Hän mainitsee esimerkiksi asioiden olevan vaikeaa, helppoa tai mahdotonta haavoittumisen vuoksi. Hän harvoin kirjoitti omasta voinnistaan suoraan, sillä hän sanoitti omaa oloaan epäsuorasti. Hänen piti pukea paperille sanoiksi ne ajatukset, jotka hän halusi tuoda keskustelussa esiin. Tärkeää kuitenkin on huomata, että hän ylipäänsä halusi kertoa näistä asioista Eiralle.

Risto kertoi esimerkiksi syömisen olevan vaikeaa, koska ”hampaita meni poikki ja huulikin on vielä kipeä.”¹⁹⁸ Risto kirjoitti hieman monisanaisemmin omasta haavoittumisestaan helmikuussa vuonna 1942 ja kuvasi, mistä häneen sattui ja mikä oli hänen hoitosuunnitelmansa:

Muuten minun leukani on jo melkein terve, hampaatkin korjatan heti kun tulen sellaisiin voimiin että pääsen kaupunkille. Olkapää on vielä kipeä, tänään lääkäri katsoi läpivalaistuksella ja sanoi että siellä on luoti sisällä, ja että sen täytyy leikata, mutta sitä ei leikata ennen kun siitä lakkaa mätä vuotamasta.¹⁹⁹

Kirje poikkesi aiemmasta kirjoittamisesta, sillä se kertoi suoraan hänen voinnistaan. Hänen olkapäänsä kipuun löytyi syy, mistä oli helpompi kirjoittaa toiselle. Kipua oli vaikea kuvailla kirjeessä, sillä kirjoittaminen oli muutenkin vaikeaa. Koska kivun syy löydettiin, siitä oli paljon yksinkertaisempaa kirjoittaa. Tämän myötä tilanteeseen saatiin myös ratkaisu eli leikkaus. Samalla ratkaisu vahvisti pariskunnan odotushorisonttia yhteisestä tulevaisuudesta, sillä Risto sai hoitoa ja hänellä oli mahdollisuus parantua haavoittumisesta.

E erityisesti Eiran odotushorisonttiin kuului Riston toipuminen, josta oli helpompi kirjoittaa kuin mahdollisesta menehtymisestä. Riston odotushorisonttiin kuului myös sodassa menehtymisen mahdollisuus, sillä hän oli todennäköisesti nähnyt sotilaiden kuolevan taisteluissa. Voinnista kertominen oli Ristolle helpompaa, sillä se ei liikaa avannut kipeää haavoittumisen kokemusta. Siitä kertominen oli myös samaistuttavampaa, sillä kirjoittamisen ja syömisen vaikeudet olivat kokemuksia, joita Eira pystyi ymmärtämään toisin kuin haavoittumisen kokemusta. Riston oli myös helpompaa kirjoittaa yhteisesti jaetusta odotushorisontista vointinsa parannuttua, sillä se kertoi, että yhteinen tulevaisuus oli mahdollista saavuttaa.

Risto lähetti uuden kirjeen, jossa kertoi, miksei voinut kirjoittaa aiemmin:

---

¹⁹⁸ 31.1.1942 Riston kirje Eiralle.

¹⁹⁹ 4.2.1942 Riston kirje Eiralle.

Kun minun olkapääni leikattiin, ja se tuli hurjan kipeäksi ja nosti korkean kuumen. Mutta ei se sen vaarallisempaa ole, kyllä se taas pian mene ohi.²⁰⁰

Kirjoittamattomuuteen oli selkeä syy ja hän nosti sen esiin heti kirjeen alussa, mutta samalla hän kertoi omasta voinnistaan. Hänelle oli tärkeää selittää, miksei hän ollut kirjoittanut aiemmin, joten tämän jälkeen hän vielä rauhoitteli Eiraa selittämällä, ettei tilanne ole vaarallinen. Seuraavassa kirjeessä Risto kertoi kirjoittamisen olevan vaikeaa:

Tämä kirjoittaminen kyllä käy vähän huonosti kun käsi on sellaisessa telineessä, sellainen kun sanotaan lentokoneeksi. - - ehkä sitten tulen sinne katsomaan kun joskus tulen lomalle, mutta en minä vielä tässä kuussa pääse pois täältä.²⁰¹

Leikkauksen jälkeen oli helppo kertoa, että kirjoittaminen oli vaikeaa. Näin oli myös, kun Risto kirjoitti tarvitsevansa olkapäähänsä tukitelinettä, joten hänellä oli selvä syy, miksi kirjoittaminen oli hankalaa. Käytännön ja havainnollistavan esimerkin avulla Riston oli helpompi kuvailla ja lukijan helpompi ymmärtää, miksi hän ei ole kirjoittanut ja miksi kirje jäi niin lyhyeksi. Samalla kirjeen vastaanottaja ymmärsi Riston kokemusta paremmin.

Riston voinnin parannuttua hän kirjoitti helmikuun loppupuolella:

Kyllä se aika täällä nyt jo rupea menemään hauskemmin kun pääse joskus aina ulos. Minä olen jo yhtenä iltana kuvissa, ja sitten on täällä sairaalassakin ollut näytäntöjä, yhtenä päivänä näytettiin Kulkurinvalssi, ja eilen illalla näytettiin sama kuva, mutta ei se enä miltään tuntunut kun sen niin monta kertaa näke, mutta menehan siinä aika kuitenkin mukavammin.²⁰²

Riston voinnin parantuminen on pääteltävissä rivien välistä: Jos hän pystyi menemään sotasairaalaan ulos virkistäytymään, hän ei ollut enää sänkypotilaana. Kirje oli myös pidempi ja monisanaisempi, joten kirjoittaminen ei luultavasti enää ollut niin hankalaa kuin aikaisemmin. Maaliskuussa Ristolle nousi kuume ja hän pahoitteli, ettei ollut soittanut tai lähettänyt kirjettä Eiralle. Tässäkin suurin syy kuumeesta eli voinnistaan kertomiselle tuntuu olevan anteeksipyyntö, ettei hän ollut soittanut tai kirjoittanut:

Rakas, anna anteeksi kun en ole soittanut Sinulle, enkä edes kirjoittanut. Mutta annathan anteeksi kun selitän, älä luule että tämä on tekosyy. Kuinka voisinkaan pettää niin herttaista tyttöä kun Sinä olet. Niin, sinä päivänä kun aijoin soittaa Sinulle, niin tulini sairaaksi, en tiedä mikä kumma mahtoi olla, kun kuume meni yli 40 ast: mutta sai ne sen sentään viimein laskeman, kun antoivat pistoksia ja

---

²⁰⁰ 10.2.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁰¹ 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁰² 28.2.1942 Riston kirje Eiralle.

pilleriä niin että vieläkin päässä humisee. Olkapäästä rupesi tulemaan taas mätä niin että ehkä se kuume johtuu siitä.²⁰³

Risto kirjoitti Eiralle pääsääntöisesti omasta senhetkisestä voinnistaan, mutta hän ei kertonut siitä suoraan. Lukija pystyy siitä huolimatta päättelemään, miten Risto haavoittui, kun hän kertoi, miten hän voi. Risto kertoi olkapään ja leuan olevan kipeä, joten lukija ymmärtää, että hän oli haavoittunut ylävartaloon.

Luultavasti Risto ei halunnut muistella tapahtumaa, sillä hän ei kirjoittanut tapahtumasta kirjeissään, vaikka sekä Riston isä, sisko ja Eira kysyivät tätä suoraan.²⁰⁴ Ehkä Risto ei itsekään halunnut luoda sanoja tapahtuneelle, joka järkytti nuorta miestä. Kun hän ei kirjoittanut tapahtumaa kirjeisiin, kokemus oli ikään kuin Riston selän takana eikä silmien edessä. Haavoittunut sotilas saattoi näin kätkeä vaikean tapahtuman takaisin mielen sopukoihin; jos sen olisi kirjoittanut näkyväksi kirjepaperille, kokemus olisi ollut totta ja näkyvää. Heti haavoittumisen jälkeen Ristolla ei välttämättä ollut voimia kertoa tarkemmin tapahtuneesta tai käsitellä sitä, joten siitä oli helpompi olla kirjoittamatta.

Risto poikkesi totutusta kirjoittamistavasta kahdessa eri kirjeessä ja kirjoitti Eiralle:

Älä välitä vaikka olenkin haavoittunut sillä onhan minun täällä silti hyvä olla. Sinulle kyllä olisi parempi kun et ajattelisi enä minua. Ehkä et sitten välitäkkään minusta jos joskus tulen lomalle sillä minun meni ala huuli niin pahasti ettei se koskaan tule etiselleen – mutta sille ei voi mitään.²⁰⁵

Älä nyt sentään iloitse liikaa tulostani takka hymy hyytyy, kun näet tällaisen hullun näköisen pojan.²⁰⁶

Risto toi kirjeessä esille odotushorisonttinsa rajun muuttumisen. Unelma yhteisestä tulevaisuudesta vaikutti epävarmalta, sillä haavoittuminen muutti Riston odotushorisonttia. Tulevaisuus näyttäytyi epävarmalta, sillä hän ei tiennyt, paranisiko haavoittumisestaan kokonaan, osittain vai jäisikö hän pysyvästi vammautuneeksi. Risto luultavasti pelkäsi, että sodan jättämät arvet olisivat voineet muuttaa pariskunnan suhdetta pysyvästi ja Risto olisi voinut sen vuoksi menettää rakastamansa naisen. Epävarmuus ulkonäöstä ja tulevaisuudessa elannonsaannista oli vaakalaudalla, joten nuoren miehen odotushorisontti koki suuren muutoksen haavoittumisen myötä.

---

²⁰³ 14.3.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁰⁴ 21.1.1942 Riston isän kirje Ristolle; 26.1.1942 Vilma-siskon kirje Ristolle, 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁰⁵ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁰⁶ 14.2.1942 Riston kirje Eiralle.

Sodassa vammautui noin satatuhatta ihmistä, joten sodassa vammautuneen ihmisen näkeminen ei ollut sodan jälkeen tavatonta. Vammautuminen oli niin yleistä, että sitä saatettiin pitää jopa miehisenä ominaisuutena, eikä se ollut seurustelun este.²⁰⁷ Vamma oli ikään kuin merkki sodasta ja siten merkki urhollisuudesta. Ristolle haavoittuminen oli uusi asia, joten valoisan tulevaisuuden näkeminen haavoittumisen jälkeen ei välttämättä ollut helppoa, vaikka moni muu sotamies oli samassa tilanteessa. Risto ei ehkä pystynyt samaistumaan kansallisromanttiseen kerrontaan urhoollisesta sotilaasta, sillä haavoittuminen oli niin kokonaisvaltainen kokemus, joka ei todellisuudessa noudattanut sankarillista kerrontaa.

Hän kirjoitti helmikuun alussa, miksi ei ollut kirjoittanut haavoittumisestaan Eiralle ja miksi katui sitä:

Niin - tuota, ehkä olen ollut lapsellinen kun ajattelin näin, mutta se ensimmäiseksi tuli mieleeni että jos kirjoitan Sinulle kuinka minun kävi, niin Sinun rakkautesi olisi sammunut. Mutta anna anteeksi, kun olen ajatellut Sinusta tällaista. Rakas, tiedän että ajattelet niin mitä kirjoitat. Olen aina luottanut Sinun ja päivä päivältä vain luottamukseni kasvaa.²⁰⁸

Risto kirjoitti Eiralle muuttuneesta ulkonäöstään ja pelon tunteista, että hän menettäisi Eiran. Hänestä oli tärkeä kertoa siitä, vaikka hän ei kirjoittanut haavoittumisen kokemuksesta. Hän ei aluksi kertonut, millä tavoin haavoittuminen oli vaikuttanut häneen, sillä asian tuominen Eiran tietoisuuteen olisi muuttanut myös Eiran odotushorisonttia. Tämän vuoksi jännite kokemuksen ja odotuksen välillä kiristyi, kun Risto vaikenä haavoittumisen tapahtumasta. Riston odotushorisontti heidän tulevaisuudestaan oli jo muuntunut haavoittumisen kokemuksen myötä. Hänen odotushorisonttiinsa kuului pelko koko heidän yhteisen tulevaisuutensa romahtamisesta haavoittumisen vuoksi.

Joskus sotilaalla ei ollut voimia pitää yllä kirjoittamisen sopimusta, joten hänen todelliset ajatuksensa karkasivat kirjeiden sivuille. Vaikka sotilas tiedosti, että vaikeista asioista kertominen olisi saattanut vieraannuttaa hänet kotiväestä, sotilailla ei ollut aina voimavaroja toimia normien mukaan. Sotilaan kokemien asioiden kertominen saattoi nousta niin suureksi taakaksi, että niistä oli pakko kertoa toiselle. Vaikeista asioita kertominen saattoi myös vahvistaa kirjeenkirjoittajien suhdetta, sillä kotiväki halusi tukea sotilasta. Kotiväelle totuus

---

²⁰⁷ Hännikäinen 1998, 121.

²⁰⁸ 3.2.1942 Riston kirje Eiralle.

saattoi nostaa esiin ikäviä tunteita, mutta totuuden tietäminen saattoi osaltaan olla helpottavaa.²⁰⁹

Risto kirjoitti toisen haavoittumisen jälkeen helmikuussa:

Oliko Arvolla pitkäkin loma. Eikö Arvoon sota ollut lyönyt minkäänlaista leimaa. Enhän minäkään tiedä jos se minunkaan henkisesti on mitään leimaa jättänyt. Mutta kyllä se muutamat teke vähän totiseksi.²¹⁰

Kivimäen tutkimuksen mukaan erityisesti tykistötulen aiheuttamat ”läheltä piti” -tilanteet aiheuttivat sotilaissa psyykkisiä oireita, kuten masentuneisuutta ja vapinaa, vaikka sotilaassa ei olisi ollut fyysisiä vammoja. Tapauksen jälkeen painajaiset olivat usein sotilaille tuttu vieras.²¹¹ Tähän nojaten myös fyysisiä vammoja aiheuttanut väkivaltainen haavoittuminen oli traumaattinen kokemus ja sotilaalla saattoi esiintyä myös psyykkisiä oireita sen jälkeen. Riston kirjeen mukaan hän näki rintamalla, miten sota vaikutti rintamatovereihin, ja pohti, oliko sota vaikuttanut häneen jollakin tavalla. Tulee ottaa huomioon, että jatkosodan aikana ihmisten sanavarastoon ei kuulunut termiä trauma.²¹² Luultavasti Risto olisi maininnut ponnekkaammin, ettei sota ollut jättänyt häneen jälkiä, jos hän olisi ollut siitä varma. Haavoittuminen oli kokemuksena niin järkyttävä, että voi olettaa, että haavoittuminen vaikutti Riston psyykkiseen hyvinvointiin jollakin tavalla. Tätä oletusta vahvistaa se, ettei Risto kirjoittanut haavoittumisen kokemuksesta tarkemmin ja osa Riston kirjeistä viittaa masentuneisuuteen ja melankolisuuteen.

Sotaveteraani Olavi Korhonen muisteli jatkosotaa: ”Sodassa haavoittuminen on asia, joka pysyy läpi elämän mielessä. Sotavammaani muistuttaa minua jatkuvasti tapahtumasta Talissa Murtokalliolla kesäkuun 28. päivänä 1944.”²¹³ Haavoittuminen muutti sotilaan elämän ja pysyi sotilaan mielen sopukoissa, vaikka hän ei olisi kertonut siitä muille. Sotasairaalassa kipu muistutti sotilasta väistämättä tapahtumasta, joka johti haavoittumiseen, mutta näitä tapahtumia Risto ei kirjoittanut kirjepaperin sivuille. Ajan saatossa hän kertoi omasta voinnistaan tarkemmin, mutta Eiran kyselyistä huolimatta hän ei kertonut, miten ja missä hän tarkalleen haavoittui.

---

²⁰⁹ Taskinen & Hagelstam 2015, 54–57.

²¹⁰ 4.2.1942 Riston kirje Eiralle.

²¹¹ Kivimäki 2013, 34, 52–62; Kivimäki 2022, 96–99.

²¹² Kivimäki 2022, 94–95.

²¹³ Minuun sattui... 1994, 97–105.

Suurien kertomuksien ymmärtäminen ja selittäminen vaatii väistämättä yksinkertaistamista ja vaikenemista.²¹⁴ Myös Risto joutui tekemään tätä karsimista, kun hän kirjoitti voinnistaan ja siten omalla tavallaan haavoittumisestaan. Haavoittumisen kokemuksesta oli vaikea käsitellä, sillä hän ei löytänyt sanoja haavoittumisen kokemukselle, joka kiepautti hänen elämänsä ylösalaisin. Kokemuksen muuttaminen kielelliseen muotoon oli liian hankalaa. Tapahtuma oli kuitenkin merkittävä ja traumaattinen, sillä se vaikutti hänen mielialaansa. Riston silmin heti haavoittumisen jälkeen hänestä oli tullut sodassa vammautunut, eikä tulevaisuudesta ollut enää varmuutta, sillä nuori rakkaus ja tulevaisuudessa elannonsaanti saattoivat vaarantua haavoittumisen vuoksi. Risto kertoi voinnistaan pienissä osissa, eikä haavoittumisen kokemus ollut keskiössä, mutta juuri tämä seikka kertoo, kuinka painava ja rankka kokemus se oli.

4.3 Juoksuhautojen myyttinen sotilas

Kokija voi muodostaa samasta tapahtumasta monta eri tarinaa, eikä se vähennä kokemuksen arvoa itsessään, sillä nämä luodut kokemukset ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa. Kirjeiden dialogista totuutta voidaan tarkastella suhteessa toiseen eli kirjeen vastaanottajaan. Kirjeet toimivat ikään kuin hallittuina ”minän näyttämöinä”, kun kirjoittaja kertoo itsestään kirjeen vastaanottajalle.²¹⁵ Vaikka Riston kirjeet Eiralle ja Riston Vilma-siskolle sisälsivät erilaisia versioita samoista tapahtumasta, ne olivat Ristolle totta samanaikaisesti. Juuri näiden eroavaisuuksien tarkastelu kertoo, miksi Risto kirjoitti Eiralle niin kuin kirjoitti. Näin ollen on tärkeä huomioida, millä tavoin Riston kirjoittamat kirjeet Eiralle erosivat perheelle lähetetyistä kirjeistä.

Kuva 4 Kuvassa on entinen Vaasan sotasairaala eli nykyinen Vaasan keskuskoulu. Luultavasti kuva on otettu helmikuussa vuonna 1942, sillä Risto mainitsee lähettäneensä Vilmalle 19.2.1942 päivätyn kirjeen mukana kuvan Vaasan sotasairaalaista. Kuva: Eira Nordmanin jäämistö.

Kirjeet ovat luonteeltaan jaettuina, joten niissä näkyy se sota, jonka kirjeen kirjoittaja halusi jakaa kirjeen saajan kanssa.²¹⁶ Riston ja Eiran kirjeenvaihtokoelmassa on nähtävillä heidän

²¹⁴ Meinander 2009, 394.

²¹⁵ Kivimäki & Toivo 2022, 70; Hapuli & Leskelä-Kärki 2010, 273–275.

²¹⁶ Hagelstam 2011, 320–321.

kesken jaettu sota ja haavoittuminen, joista he halusivat kertoa toisilleen. Haavoittumisen kokemus saattaisi näyttäytyä erilaiselta, jos tutkisi vanhempien ja lasten välistä kirjeenvaihtoa, joka erosi merkittävästi pariskuntien välisestä kirjeenvaihdosta. Esimerkiksi nuoret miehet uskalsivat tukeutua vanhempiinsa kirjeiden välityksellä, mutta vaimoille kirjoittaminen saattoi olla joillekin hankalaa, joten he vaikenivat vaikeista asioista.²¹⁷ Tämän vuoksi on hyödyllistä tarkastella myös Riston ja hänen siskonsa välistä haavoittumiseen liittyvää kirjeenvaihtoa.

Eiran lähettämästä kirjeestä selviää, että Riston perhe oli kysynyt häneltä tarkempia tietoja Ristosta.²¹⁸ Risto kertoi haavoittumisestaan isälleen osoitetussa kirjeessä vasta noin kaksi viikkoa haavoittumisen jälkeen, mutta Eiralle Risto kirjoitti asiasta jo noin viikkoa aiemmin.²¹⁹ Hagelstamin ja Taskisen mukaan rintamakirjeet eivät olleet jäseneltyjä ja tarkkoja kuvauksia, vaan niissä näkyy ihmisten selviytymiskeinoja.²²⁰ Risto kertoi Eiralle haavoittumisestaan kirje kirjeeltä aina hieman enemmän, joten tiedot olivat ikään kuin murusina kätkeyty moneen kirjeeseen. Kenttäpostille tyypilliseen tapaan Risto ei kerro haavoittumisestaan jäsenellysti, mutta niissä on nähtävissä keinoja käsitellä tapahtunutta. Kirje kirjeeltä hän kertoi Eiralle lisää voinnistaan, vaikka hän ei kirjoittanut yhteenkään säilyneessä kenttäpostikirjeessä, miten ja missä hän oli haavoittunut. Se oli Riston selviytymiskeino vaikeassa tilanteessa.

Risto ei ollut asian kanssa yksin. Haavoittumisesta kertominen oli myös erälle Vilholle vaikeaa. Riston tavoin Vilho kertoi haavoittumisestaan puolisolleen vasta myöhemmin vähättelevään sävyyn, kun pahin tilanne oli jo ohi. Hän kertoi juhannuksena saaneensa reiteensä sirpaleen, mutta vasta yli viikko tämän jälkeen hän avasi tilannetta tarkemmin:

Olen nyt aivan terve ja ei tuo haavani ole paljon minun elämäni haitannutkaan. Vähän se oli alussa kipeä, mutta nyt siitä ei tunne mitään. Viikonpäivät minä sain olla vähän niin kuin toipilaana.²²¹

Säilyneiden kirjeiden perusteella Riston vanhemmat ja kotona asunut Vilma-sisko saivat tietää haavoittumisesta vasta tammikuun loppupuolella. Riston isä kirjoitti Ristolle:

---

²¹⁷ Taskinen 2015, 24.

²¹⁸ 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²¹⁹ 21.1.1942 Riston isän kirje Ristolle; 14.1.1942 Riston kirje Eiralle.

²²⁰ Hagelstam & Taskinen 2015, 59.

²²¹ Kukkonen 2014, 42–43.

Nyt minä kirjoitan sinulle muutaman rivin kuin sain ikäväkseni kuulla että sinun on käynyt niin huonosti minä olen nyt kaupunkissa ja rupesin kirjoittaman kuin en tiennyt osoitteesta vielä kotona.²²²

Viisi päivää myöhemmin Vilma kysyi Riston vointia ja paljasti samalla, ettei Riston perhe ollut saanut enempää tietoa Riston haavoittumisesta: ”Emme tierä vielä kuinka ja mihinkä haavoituit, kirjoita kumminkin sen ensi kerralla.”²²³ Riston isä kysyi haavoittumisesta: ”Kirjoita nyt jos voit että millaisessa kunnossa sinä olet ja mihin olet haavoittunut että onko toiveita paremmisesta.”²²⁴ Myös Eira kirjoitti tammikuun lopussa Ristolle ihmetellen, miksi hän ei ollut kertonut haavoittumisesta tarkemmin Eiralle tai Riston perheelle: ”Kotonakin ovat huolestuneita kun eivät mitään tiedä.”²²⁵ Vasta tammikuun lopussa Risto kertoi tarkemmin perheelleen, millainen hänen vointinsa oli ja mihin hän oli haavoittunut. Hän kertoi siskolleen voinnistaan varsin monisanaisesti ja suorasukaisesti:

Kyllä se vähän sisutta kun juuri huulen sattui käymän kun se jättää niin kamalan jäljen. Olkapää on vielä aika kipeä ja ei kai se oikein äkkiä paranekkaan kun siitä tule mätä yhtämitta - - kyllä se ensin alussa oli vaikea olla kun oli kova kipu ja sitten oli vielä kova kuume.²²⁶

Helmikuun lopussa Risto kirjoitti siskolleen tarkasti, miten hänen olkapäänsä leikkaus sujui:

ja eikä minua silti nukutettukaan kun se kuula otettiin pois, puututettiin vain, mutta kyllä se sattuikin kovasti kun se oli niin syvällä ja ei se puuttunut niin syvältä. ja sitten Lääkäri laittoi sinne haavan sellaista tamppuuni ja sitten se otti se parin päivän kuluttua pois, mutta sinne jäi kuitenkin sitä vielä, siitä on nyt kolme viikkoa aikaa ja Lääkäri ihmetteli että mikä siinä on kun siitä vain tule mätä, ja sitten tänä aamuna hoitaja puristi sitä ja sieltä tuli sellainen valkoinen näkyviin ja se veti sen pois ja se oli noin neljän tuuman pituinen tamppunin pala, niin että kai se nyt rupea pareman kun se tuli pois.²²⁷

Kirjeet näyttävät, millä tavoin yksittäiset ihmiset kokivat haavoittumisen ja miten kokemukset ovat olennaisella tavalla sidoksissa aikansa kulttuuriin. Kirjoittaja jäsensi, poisti ja karsi kirjoitustaan, jotta voi luoda siitä lukijalle ymmärrettävän tarinan.²²⁸ Näin myös Risto teki, kun hän kirjoitti Eiralle haavoittumisensa jälkeen, sillä Risto karsi olennaisia tietoja olkapäänsä leikkauksesta. Hän kirjoitti puolestaan Vilmalle, miten olkapään luodin leikkaus sujui ja sitä myöten myös Riston vanhemmat saivat oletettavasti tietää Riston voinnista. Hän

²²² 21.1.1942 Riston isän kirje Ristolle.

²²³ 26.1.1942 Vilma-siskon kirje Ristolle.

²²⁴ 21.1.1942 Riston isän kirje Ristolle.

²²⁵ 28.1.1941 Eiran kirje Ristolle.

²²⁶ 31.1.1942 Riston kirje Vilma-siskolle.

²²⁷ 27.1.1942 Riston kirje Vilma-siskolle.

²²⁸ Hapuli & Leskelä-Kärki 2010, 278–279.

kirjoitti perustavanlaatuisesti kirjeeseen Vilmalle kivuistaan ja kertoi, miksi olkapäästä oli tullut mätää niin kauan. Risto sen sijaan kirjoitti Eiralle leikkauksesta hienotunteisemmin säästäten yksityiskohdat Vilmalle lähteneeseen kirjeeseen.

Huomion arvoista on, että Risto kertoi leikkauksista ensimmäisenä Eiralle, vaikka kertomus jäi Vilman kirjeeseen verrattuna paljon suppeammaksi. Risto kirjoitti helmikuussa vuonna 1942 kahdessa eri kirjeessä seuraavasti:

Olkapää on vielä kipeä, tänään lääkäri katsoi läpivalaistuksella ja sanoi että siellä on luoti sisällä, ja että sen täytyy leikata, mutta sitä ei leikata ennen kun siitä lakkaa mätä vuotamasta.²²⁹

Kun minun olkapääni leikattiin, ja se tuli hurjan kipeäksi ja nosti korkean kuumen. Mutta ei se sen vaarallisempaa ole, kyllä se taas pian mene ohi.²³⁰

Vielä maaliskuussa Risto kirjoitti Vilmalle, että haava oli auki, mutta ei maininnut asiaa Eiralle. Risto kertoi Vilmalle: ”Niin, en minä vielä pääse kotiin kun se haavakin on vielä auki ja sitten sitä hierotaan vielä pitkä aika.”²³¹

Sota-ajan sukupuoliset reunaehdot olivat ihmisten luomia ja ylläpitämiä kulttuurisia ja historiallisia järjestelmiä. Ne eivät olleet luonnollisia tai universaaleja jakoja, vaikka niitä saatetaan pitää muuttumattomina. Sota pakotti sotaan lähteneet miehet sekä kotirintaman lapset, naiset ja vanhemman väen suuriin ponnistuksiin. Työikäisten naisten taakka kasvoi, sillä heidän piti tehdä myös sotaan lähteneiden miesten työt. Sota mursi sukupuolten rooleja hetkellisesti, sillä naiset olivat merkittävä apu työvoimapulan paikkaamisessa.²³²

Sodassa nuorten miesten rooli painottui etulinjan tehtäviin. Erityisesti ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyi myyttinen ajatus uudentlaisesta miehestä, jolla oli lihaksikas keho, joka oli vahvistunut juoksuhaudoissa sodan aikana. Miehen kehosta ja maskuliinin ideasta syntyi uusi identiteetti ja tärkeä symboli, johon ei kuulunut paineen alla murtuminen tai itsekontrollin puute. Myyttinen käsitys miehistä vahvisti heidän näkemistään kaiken kestävinä, jopa epäinhimillisen vahvoina sotilaina. Usein miehet eivät kertoneet vaimoilleen haastavista asioista, koska aikalaiset pitivät miesten roolia kulttuurisesti ”perheen suojelijana”. Aviopuolisoiden välinen dialogi kirjeissä oli yleensä luonteeltaan erilainen verrattuna esimerkiksi perheenjäsenille lähetettyihin kirjeisiin. Aviomiehet olivat

²²⁹ 4.2.1942 Riston kirje Eiralle.

²³⁰ 10.2.1942 Riston kirje Eiralle.

²³¹ 8.3.1942 Riston kirje Vilma-siskolle.

²³² Näre 2018, 9–11; Lovio 1993, 81–87.

nimenomaan suojelijoita, eivätkä he olleet suojelun kohteita. On kuitenkin huomattava, että nuorten sotilaiden ja heidän vanhempiansa suhteet olivat erialaisia, sillä niissä oli myös tilaa näyttää pelkoa.²³³

Kansallisesti hyväksytyt kertomukset vaikuttavat siihen, millä termeillä koettua kokemusta sanallistetaan.²³⁴ Sota-aikana miehet nähtiin ”perheen suojelijoina”.²³⁵ Tämä heijastui myös haavoittumiseen jälkeen tapahtuneeseen kirjeenvaihdon kieleen. Risto ehkä peilasi omaa haavoittunutta kehoaan vallalla olleeseen miehen malliin, joka epärealistisessa todellisuudessa ei murtunut edes pahassa paikassa. Odotushorisontti tuntui epävarmalta, sillä haavoittumisen myötä Risto ei välttämättä ollut varma, voisiko elättää tulevan perheensä sodan jälkeen. Tämä oli aineistoni perusteella yksi syy, miksi sotilas vaikenä haavoittumisen kokemuksesta. Omasta voinnista oli helpompi kertoa perheelle, jonka kanssa oli elänyt tiiviisti koko lapsuuden ja sotilas pystyi näyttämään heille myös heikot puolensa. Risto luultavasti koki tarvetta suojella Eiraa tältä ikävältä tiedolta, eikä siksi halunnut kirjoittaa kirjeisiin voinnista ja leikkauksista yhtä yksityiskohtaisesti kuin Vilma-siskolleen. Eiran ja Riston kirjeenvaihdon suuren määrän perusteella he olivat läheisiä ja halusivat olla yhteydessä toisiinsa, mutta heidän välisensä suhde erosi Riston ja hänen perheensä välisestä suhteesta.

Ennen haavoittumista Eira ja Risto olivat vasta seurustelusuhteessa. Kirjeiden perusteella heidän suhteensa vaikutti luottamukselliselta, mutta he eivät olleet vielä aviopari. He eivät siis olleet virallisesti yhdessä, joten syvempien tunteiden avaaminen vaati luottamusta, jota he olivat vasta rakentamassa. Sota etäännytti pariskuntaa jollakin tapaa väistämättä, vaikka he pyrkivät luomaan kirjeiden avulla yhteistä todellisuutta ja senhetkistä elämää. Erossaolo pysäytti pariskunnan tapailun, vaikka seurustelu jatkui kirjeiden avulla. Kirjeet toivat pariskuntaa lähemmäksi toisiaan, mutta se ei ollut sama asia kuin fyysinen yhdessäolo.

Eira kirjoitti Riston ensimmäisen haavoittumisen jälkeen:

Risto, kyllä Sinä olet ihmeellinen, kun et mitään valita ja kuitenkin tiedän että olet saanut paljon kärsiä. Sellaisen oikean miehen tuleekin olla, että ei pienistä valita.²³⁶

---

²³³ Hagelstam 2011, 319; Kivimäki 2008, 175; Bourke 2006, 36–37; Leed 1979, 12–14, 133–134; Hagelstam & Taskinen 2015, 58–59; Ahlbäck 2006, 107–108.

²³⁴ Kivimäki 2019, 18–22.

²³⁵ Taskinen 2015, 24.

²³⁶ 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle.

Myös Eira vaikutti siihen, mitä ja miten Risto kirjoitti haavoittumisestaan. Pariskunnan molemmat osapuolet pitivät yllä sukupuolirooleja, joilla oli tiettyjä odotuksia, joita sanallistettiin kirjeisiin epäsuorasti ja suoraan. Tämä vaikutti vahvasti haavoittuneen sotilaan kirjoitukseen.

Risto ja Vilma-sisko olivat tunteneet toisensa lapsesta lähtien, ja he olivat punoneet luottamuksen sidettä Riston syntymästä asti. Vilma näki isosiskona Riston kasvun ja kirjeiden perusteella heillä oli lämpimät välit. Vaikka Eira ja Risto kirjoittivat tiheämmin kuin Risto ja Vilma, pariskunnan välinen keskustelu haavoittumisen jälkeen painottuu muihin kuin itse haavoittumiseen. Vilmalle osoitetut kirjeet puolestaan painottuvat Riston vointiin, vaikka hän muisti vastavuoroisesti kysyä myös perheensä vointia. Luultavasti leikkauksesta kertominen omalle siskolle oli helpompaa pidemmän ja luottamuksellisen suhteen vuoksi. Samaan aikaan Risto halusi näyttää vahvalta Eiran silmissä, ja haavoittumisesta kertominen olisi saattanut murentaa tätä kuvaa hyvästä aviomiesehdokkaasta. Jos Risto olisi näyttänyt heti haavoittumisen jälkeen omia todellisia ajatuksiaan, hän olisi paljastanut inhimilliset tunteensa ja rikkonut ajalle tyypillistä miehen roolia.

5 Läheisen tarvittava tuki

Haavoittuminen oli raskas kokemus sekä haavoittuneelle sotilaille että sotilaan puolisolle. Tulevaisuus saattoi ajoittain tuntua puolisosta epävarmalta, mutta haavoittunut tarvitsi tukea ja ymmärrystä sekä toivoa tulevaisuuteen. Kirjoittajalle oikeiden sanojen löytäminen ei aina ollut vaivatonta, mutta keinoja haavoittuneen tukemiseen oli monia. Tässä luvussa kerron läheisen tuesta sotasairaalassa olleelle sotilaille. Käsittelen, millaisilla keinoilla tuleva puoliso tuki haavoittunutta sotilasta kirjeenvaihdon välityksellä, ja miten se vaikutti sotilaan henkiseen selviytymiseen haavoittumisesta. Ensin tuon esiin, millaisin aktiivisin ja tiedostetuin keinoin tuleva puoliso tuki sotilasta, ja sen jälkeen tarkastelen, millaisia passiivisia ja osin tiedostamattomia tukemisen keinoja tuleva puoliso hyödynsi.

5.1 Sanat haavoittuneen tukena

Sota edellytti kaikilta henkistä ja fyysistä kestämistä, mutta sodan aikana erityisesti naisten jaksamisella oli todella vahva symbolinen merkitys. Sodan aikana kirjeiden sävy oli myönteinen, eikä kotirintama kertonut omista huolistaan kirjeissä. ”Kyllä kotirintama kestää” -ajatus antoi toivoa rintamalla. Sodan aikana naiset astuivat miesten töihin, ja vallalla oli ihanne rauhallisesta, äidillisestä, urhoollisesta ja sisukkaasta naisesta. Olsson tuo esiin, että jo ennen sotaa muodostui vahva käsitys naisten äidillisyydestä, mikä vahvistui entisestään sodan aikana, sillä naisilta edellytettiin taistelutahtoa ja henkisen moraalin ylläpitoa erikoisista oloista huolimatta. Kivimäen mukaan itseuri ja periksiantamattomuus olivat aikansa hyveitä, joten naiset eivät puhuneet huolistaan. Naisten tekemä työ oli näkymätöntä ja huomattiin vasta, jos se jätettiin tekemättä. Heillä oli myös tärkeä rooli sodan jättämien henkisten ja fyysisten vammojen parantamisessa. Hännikäisen mukaan puolisoitten rooli sotilaan tukijana tuli entistä tärkeämmäksi, jos sotilas haavoittui. Vaimojen antama tuki koettiin erityisen tärkeänä, jos vamma oli vakava.²³⁷

Naisilla oli siis tärkeä rooli haavoittuneiden kumppaniensa tukemisessa kirjeiden välityksellä. Kirjeenvaihtajat tukivat toinen toisiaan koko sodan ajan, jos tilanne sitä vaati. Myös aineistoni perusteella haavoittumisen myötä kotona ollut tuleva puoliso nousi entistä tärkeämmäksi tukijaksi. Koska tuki ja lohdutus tapahtuivat kirjeiden välityksellä, naiset yrittivät kirjoitetun kielen avulla luoda erilaisia merkityksiä ja vahvistaa yhteistä odotushorisonttia. Kirjeiden

---

²³⁷ Olsson 2008, 160–171; Raitis 1993, 253–255; Näre 2018, 11; Näre 2008, 18; Olsson 2006, 446–448; Männistö & Kivimäki 2016, 174–175; Hännikäinen 1998, 14–19.

välityksellä myös Eira tuki aviomiestään monella tavalla tietoisesti lohduttaen. Hän esimerkiksi kertoi rakkaudestaan sekä loi toivoa tulevaisuuteen. Huomattavaa on, että hän halusi Riston tietävän, että oli huolissaan hänestä. Eira kirjoitti, kuinka paljon Risto merkitsi hänelle ja miten hirveää olisi, jos hän menettäisi rakkaansa:

Et usko kuinka minuun koski kun kuulin, että olet haavoittunut. Eihän se vaan ole oikein vaarallista. Toivon, ettei olisi. Kuinka paljon saatkaan kärsiä. Rakas, että juuri sinulle piti käydä näin, mutta olisi sitä vielä pahemminkin voinut käydä.²³⁸

Myös toisen haavoittumisen jälkeen Eira kertoi, miten haavoittuminen vaikutti häneen kehollisesti:

Kiitos kirjeistäsi joita sain kaksi yhdellä kertaa. Olin niin iloinen kun aukaisin sen ensimmäisen ja minulla oli niin hauskaa, mutta kyllä veti totiseksi kun luin sen toisen. Voi se oli niin ikävää. Et tiedä kuinka se minuun koski. Kuinka toivonkaan ettei se olisi sen vakavempaa. Kunhan alkaisit vain parantua.²³⁹

Vaikka haavoittumisesta kuuleminen oli varmasti järkyttävää, Riston joutuminen sotasairaalaan saattoi olla Eiralle myös pieni helpotus, sillä silloin Risto oli kaukana eturintaman vaaroista ja hän oli saanut hoitoa. Sotasairaalassa Risto ei ollut vaarassa etulinjoilla, vaikka haavoittumiseen liittyi muita vaaroja. Ensimmäisen haavoittumisen jälkeen Eira kirjoitti Ristolle: ”Nyt en enää ole levoton puolestasi, kun tiedän ettei sinulle ole mitään hätää ja on toivoa paranemisesta.”²⁴⁰ Toisen haavoittumisen jälkeen Eira kirjoitti: ”Et nyt sitten kuitenkaan joudu rintamalla olemaan.”²⁴¹

Eräs Meeri kirjoitti haavoittuneelle miehelleen kaipauksesta:

Minulla on niin ikävä. Olen kuitenkin iloinen kun et pahasti haavoittunut, tiedän siis saavani sinut vielä luokseni. Jaksan kyllä odottaa sinua vaikka miten kauvan, kunhan vielä kerran varmasti tulisit.²⁴²

Kun Eira ei ollut hetkeen saanut kirjettä, hän kirjoitti, että hänellä oli välillä niin kova ikävä, että hänen teki mieli ”huutaa ja itkeä”.²⁴³ Ennen Riston haavoittumista Eira kertoi suoraan tunteistaan, kun ei ollut saanut kirjettä Ristolta. Ikävästä kertomista ei kuitenkaan pidä ottaa vain negatiivisena asiana. Se ilmensi, että toinen välitti ja kaipasi, mikä vahvisti nuoren parin välistä suhdetta. Jos puoliso kertoi ikävöimisestä, sotilaille tuli tunne, että joku kaipasi häntä

---

²³⁸ 31.8.1941 Eiran kirje Ristolle.

²³⁹ 20.1.1941 Eiran kirje Ristolle

²⁴⁰ 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁴¹ 20.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁴² Huuhtanen 1987, 233–235.

²⁴³ 16.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

ja elämä jatkui kotona myös sodan jälkeen. Lähes poikkeuksetta, kun Eira ja Risto kertoivat sodan aikana ikävän tunteistaan, kirjeessä mainittiin myös yhteinen jaksaminen. He kirjoittivat, että ”kai se menee päivä kerrallaan”²⁴⁴, ”Jospa sentään pian pääsisit odottavan vaimosi luo”²⁴⁵ tai ”Olen ajatuksissani siellä sinun luonasi.”²⁴⁶ Toisen ikävöinnistä huolimatta kirjeiden kirjoittajat kertoivat samalla siis myös toivosta, yhteisestä selviytymisestä ja yhteisesti jaetusta odotushorisontista.

Kirjeiden maailmaan kuului aktiivinen vaikeneminen. Sotilaat vähättelivät rintamakokemuksiaan, sillä sotilaan tarkoituksena oli lohduttaa kotona odottavia.²⁴⁷ Riston haavoituttua tilanne kääntyi pääläelle. Sen jälkeen Eiran rooli sotilaan lohduttajana korostui. Hän kirjoitti ikävästä aikaisempaa vähemmän, sillä hän mainitsi heidän yhteisestä ikävästä tammikuun lopussa vuonna 1942: ”Sinullakin on varmaan ikävä siellä, jos on minunkin.”²⁴⁸ Lisäksi Eira epäili maaliskuussa, että hän oli tullut kipeäksi, sillä hänellä ikävä.²⁴⁹ Vaikka Eira mainitsi kirjeissään ikävästä kaksi kertaa toisen haavoittumisen jälkeen, päällimmäisenä Eiran kirjeissä näkyy lohdutus ja tuki. Hän siis vaikeni aktiivisesti omasta ikävästään.

Sodan aikana naiset kätkivät huolensa mielen syövereihin läheisten ollessa kuoleman vaarassa. Tunteiden kieltäminen ja torjuminen olivat keinoja, joiden avulla he kohtasivat sodan tuomat vaikeudet. Toisesta huolehtiminen saattoi tarkoittaa siis sitä, että he vaikenivat omista tunteistaan ja ajatuksistaan.²⁵⁰ Myös Eira toteutti tätä Riston haavoittumisen jälkeen, sillä hän ei enää kirjoittanut ikävästään samalla tavalla, sillä hänen huomionsa oli kiinnittynyt omasta kaipauksesta toisen tukemiseen. Hän ilmeisesti tietoisesti jätti omat tunteensa sivuun, jotta pystyi tukemaan tulevaa puolisoaan paremmin. Pelkkä ikävästä kertominen ei paljastanut, kuinka huolissaan Eira oli Ristosta. Eiralla oli monta aktiivista tapaa tukea Ristoa kirjeiden välityksellä. Vaikka hän ei tiennyt Riston voinnista tarkemmin, hän tiesi, että Risto tarvitsi lohduttavia sanoja, ja osoitti empatiaa:

Risto rakas, kuinka mielelläni nyt olisinkaan siellä Sinun vieressäsi. Pitäisin kädestäsi. Hellemmmin Sinua ei varmaankaan kukaan hoitaisi. Tai ehkä sentään myöskin oma äitisi. Rakas, älä rasita itseäsi millään ajatuksilla, sillä täällä on

²⁴⁴ 5.4.1943 Eiran kirje Ristolle.

²⁴⁵ 3.9.1943 Eiran kirje Ristolle.

²⁴⁶ 2.5.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁴⁷ Taskinen 2024, 114–115.

²⁴⁸ 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁴⁹ 19.3.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁵⁰ Hagelstam 2006, 219–223; Raitis 1993, 253–254; Hännikäinen 1998, 46.

kyllä kaikki hyvin. Lepää vain ja virkisty. Varmaan Sinun tulee aikasikin kovin pitkäksi. Koitan kirjoittaa sinulle oikein usein. Vähän kerrallaan. Lähdenkin nyt viemään tätä postilaatikkoon niin se lähtee jo aamulla sinnepäin. Voi kuinka hartaasti toivonkaan että tulisit pian terveeksi.²⁵¹

Kenttäpostin avulla on mahdollista hahmottaa, miten tavalliset ihmiset pyrkivät hallitsemaan senhetkistä tilannetta sodan aikana. Kirjeet valottavat, mitä tietyssä historiallisessa ajassa oli mahdollista ajatella ja sanoa toiselle. Kun pariskuntien fyysinen etäisyys kasvoi ja puheyhteys vaihtui kirjeenvaihdoksi, he oppivat sanallistamaan tunteitaan. Kirjoittaja pohti tarkkaan, miten omat sanat vaikuttivat kirjeen vastaanottajan tunteisiin. Lähettäjän ja vastaanottajan välille rakentui kirjeiden maailma, jossa henkilöt saivat olla kahden ajatellen toistensa tunteita. Kirjeet loivat näennäisesti ”yksityisen tilan”, jossa yhdistyi kaksi eri aikaa ja paikkaa. Tässä tilassa he saattoivat hetken olla kahden ja kirjoittaa vaikeista tunteistaan sekä tukea toisiaan. Heidän roolinsa olivat muuntuvia, sillä kirjoittajat loivat itseään toiselle jatkuvasti. Kirjeissä on nähtävillä myös senhetkinen ihmisten kokemus epävarmuus ja keinot niiden hallitsemiseksi.²⁵²

Myös Eira pyrki haavoittumisen jälkeen hallitsemaan vallitsevaa tilannetta tukemalla kumppaniaan kirjeiden välityksellä. Pakon edessä hän sanallisti tunteiden ilmaisun kirjepaperille toisen nähtäväksi. Haavoittumisen myötä Eiran ja Riston kirjeiden maailma oli paikka, jossa Eira oli haavoittuneen tukena, ja Risto kertoi vaikeista ajatuksistaan, vaikka muuten sodanaikaisessa kenttäpostissa he tukivat toinen toisiaan. Erityisesti toisen haavoittumisen myötä Riston kirjeiden melankolisuus pakotti Eiran rikkomaan kirjeenvaihdon sanatonta sopimusta ja puhumaan tunteistaan entistä avoimemmin.

Sanat saattoivat tuntua vaisuilta ja koruttomilta paperilla, vaikka omassa mielessä ne olisivat olleet lohdullisia. Eira totesi lohduttamisen olevan vaikeaa, mutta yritti siitä huolimatta:

Kumpu saisinkin olla luonasi lohduttamassa, olisi se sentään toista kun tällainen kirjoittaminen. En minä osaa kirjoittaa niin kauniisti, kun ajattelen. Ihmisen elämä on kaunista ja valoisaa kun pitää sen sellaisena. Vaikka toisinaan taivas meneekin pilveen selkenee se kuitenkin aina. Sateen jälkeen paistaa aurinko aina kirkkaammin. Ei tämä ero-aikakaan ole iankaikkinen. Kerran sekin päättyy ja sitten vasta on onnemme oleva täydellinen! Kunhan vain jaksamme odottaa.²⁵³

---

²⁵¹ 20.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁵² Taskinen 2015, 28; Hapuli & Leskelä-Kärki 2010, 273; Stanley 2004, 208–212; Hagelstam 2011, 311; Näre 2018, 20.

²⁵³ 27.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

Kun Eira sai ajan kuluessa tietää, mikä Riston vointi oli ja mihin hän oli haavoittunut, hän halusi vahvistaa pariskunnan odotushorisonttia aktiivisesti eri tavoin. Ensimmäisen haavoittumisen yhteydessä syyskuussa hän kirjoitti Ristolle:

Risto rakas, jospa sinä vain pian paranisit. Toivon sitä niin sydämestäni. Jospa saisinkin olla siellä Sinun vieressäsi, sillä varmaan siellä tulee aika pitkäksi.²⁵⁴

Toisen haavoittumisen jälkeen Eira kertoi useassa kirjeessä, kuinka tärkeä Risto oli hänelle. Pari viikkoa haavoittumisen jälkeen Risto kirjoitti kahdessa eri kirjeessä lohduttomaan sävyyn:

Älä vain ole huolissa minun tähteni, ehkä olisi parempi kun unhoittaisit minut kokonaan tällaisen vaivoisen.”²⁵⁵

Olen jo monta kerta ajatellut että miksei se luoti käynyt paremmin ettei olisi tarvinnut vialoisena jäädä ihmisten katseltavaksi ja ehkä joku nauraakin. Pidä Sinä vain hauskaa siellä ja ole niin kun minua ei olisi koskaan ollutkaan. Mutta kirjoita silti joskus kuulumisia vaikat sen enempää ajattelisikaan.²⁵⁶

Risto kirjoitti muuttuneesta odotushorisontistaan Eiralle avoimesti, sillä hän luotti Eiraan. Vaikka kirje on sävyiltään lohduton, hän halusi kertoa Eiralle näistä ajatuksistaan. Kirjeiden maailma, joka rakentui kirjeen lähettäjän ja vastaanottajan väliin, oli korostuneen yhteinen sodanaikaisissa kirjeissä.²⁵⁷ Siinä pariskunta sai olla keskenään ja avautua vaikeista tunteista, vaikka se voisi järkyttää kirjeen vastaanottajaa. Ehkä alavireiset puheenvuorot lausuttiin aiemmin asetoverille, minkä vuoksi ennen haavoittumista Eiralle osoitetuissa kirjeissä sotamies jaksoi uneksia yhteisestä odotushorisontista. Haavoittumisen jälkeen sotilas ei enää välttämättä jaksanut pitää kirjeissä yllä positiivista sävyä. Haavoittuminen oli niin synkkä kokemus, ettei Risto avannut sitä seurustelukumppanilleen, mutta hän tarvitsi lohdutusta, mikä näkyi kirjeiden masentuneessa sävyssä. Riston sanoin tulevaisuus ”vialoisena” näytti epävarmalta.

Sotien jälkeen oman kohtalon suremista ei pidetty soveliaana, sillä sodasta selvinnyt oli jäänyt henkiin. Kirveen mukaan sotaveteraaneja kunnioitettiin niin paljon, että he eivät voineet osoittaa pettymyksen tunteita sodan jälkeen. Haavoittumisesta johtuva raadollinen elämänmuutos saattoi vetää sotilaan kuitenkin synkkiin ajatuksiin. Osa sotilaista on kertonut jopa itsemurha-ajatuksista vaikean haavoittumisen ja sen luoman kyvyttömyyden tunteen

---

²⁵⁴ 31.8.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁵⁵ 18.1.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁵⁶ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁵⁷ Taskinen 2015, 27–28.

takia. Toisaalta tarve purkaa omia tunteitaan ja ajatuksiaan saattoi nousta niin tärkeäksi, että sotilas kirjoitti todellisista ajatuksistaan, vaikka hän tiesi sen järkyttävän lukijaa.²⁵⁸

Kirjeiden dialogi rakentuu osana keskustelijoiden senhetkistä tilannetta ja ympäristöä, mikä vaikuttaa väistämättä siihen, millä tavoin kirjoittaja käyttää sanoja ja ilmaisuja. Kirjoittaminen oli vahvasti fyysinen kokemus, ja se saattoi tuottaa voimakasta kipua.²⁵⁹ Alakuloiseen ja itsesääliin taipuvaan kirjoittamiseen saattoi siis vaikuttaa vahvasti myös kirjoittamisen kehollinen kokemus. Erityisesti Riston toisen haavoittumisen jälkeen kirjoittaminen saattoi aiheuttaa kipua, sillä hän haavoittui oikeaan olkapäähän. Tämä inhottava tunne tai jopa kivun tuska saattoi vaikuttaa kirjoituksen sävyyn merkittävästi. Tämän vuoksi Risto kirjoitti tunteestaan avoimesti ja toivoi, että luoti olisi osunut ”paremmin”.²⁶⁰

Kun Risto kirjoitti melankoliseen sävyyn, Eira halusi tukea häntä ja kertoi tunteistaan monessa eri kirjeessä:

Risto rakas, mitä Sinä puhutkaan. Minäkö jättäisin sinut nyt kun ole loukkaantunut. Eihän se Sinun syysi ollut. Rakas, vaikka kuinka olisi tahdon minä olla rinnallasi. Sinähän kärsit minun tähteni. Halveksisinko Sinua siitä? Ei Risto. Saat uskoa, että rakastan ja kunnioitan Sinua nyt enemmän kun koskaan. Älä anna mielesi masentua. Kyllä kaikki varmaan tulee vielä hyväksi. Rakas, en koskaan voisi unhoittaa sinua. Kuinka voisinkaan, kaiken jälkeen. Ja Sinä paranet Risto, minä tahdon niin. Älä muistele mitään pahaa, kaikkea hyvää ja kaunista vain. Tiedä, että minun ajatukseni ovat aina Sinun luonasi. En väsytä Sinua tälläkertaa enempää. Ole iloisella mielellä, niin paranet pikemmin. Sinua aina rakastava Eirasi.²⁶¹

Odotan niin Sinua kotiin. Rakas Risto, minun rakkauteni Sinuun ei muutu vaikka kuinka olisi. Yhtä tervetullut olet aina vaikka millaisena.²⁶²

Myöhemmin Eira kirjoitti vastauksen Ristolle tiukkaan sävyyn: ”Älä sinä poika itsellesi uskottele selaisia, sillä et Sinä mikään vaivainen ole.”²⁶³

Sota-ajan kirjeenvaihdolle oli tyypillistä, että kirjeenvaihtajat kirjoittivat harvoin tunteistaan suoraan, mutta ne ovat havaittavissa kirjeessä rivien välissä. Sota-aika oli kuitenkin poikkeustila, mikä tehosti tunneilmaisua, joten esimerkiksi romanttinen tunteiden kerronta

²⁵⁸ Kirves 2024, 29–36; Hagelstam & Taskinen 2015, 55–57.

²⁵⁹ Hagelstam 2011, 302; Bakhtin 1986, 69–76; Primavera-Lévy 2017, 127–131.

²⁶⁰ 26.1.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁶¹ 22.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁶² 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁶³ 8.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

yleistyi kenttäpostissa.²⁶⁴ Tulevan puolison kirjoittamat, haavoittumisen jälkeen kirjoitetut kirjeet rikkoivat tätä kenttäpostille tyypillistä tunteista puhumattomuutta, mutta toisaalta sodan aikana elettiin hetkessä, jolloin tiukan paikan tullen myös tunteille oli tilaa. Juuri tämä poikkeama on otettava huomioon, kun tarkastelemme, miten puoliset tukivat sotilaita. Risto kirjoitti tunteistaan voimakkain ilmaisuin, joten Eira ymmärsi, että Risto tarvitsi hänen tukeaan ja rohkaisuaan, vaikka Risto ei ilmaissut sitä suoraan kirjeissä. Tämä kannusti Eiraa kirjoittamaan tunteistaan ja tukemaan Ristoa haavoittumisen aiheuttamasta omasta huolesta huolimatta.

Kirjeet tukivat sotilasta, mutta myös kotoa lähetetyt paketit kertoivat syvästä välittämisestä:

Vilma tuli eilen meille ja kertoi, että olet menettänyt kaikki tavarasi siellä. Hän pyysi minua hommaamaan paketin Sinulle. Niin että se on siis oikeastaan kotoasti, vaikka minä sen lähetin. - - Sano vain mitä siellä valttämättömämmin tarvitsisit, niin minä koittaisin lähettää. Onko siellä mitään lukemista ja mistä pitäisit parhaiten?²⁶⁵

Olin tässä juuri Maissin tykönä vähän leipomassa, että saan lähettää Sinulle jotain purtavaa. En tiedä jos ne mitään hyviä on, kun ei nykyaikana saa mitään aineita. Muistin juuri, että Riston päiväkin on piakkoin, niin että nämä tulevat vähän niin kuin nimipäivä lahjaksi.²⁶⁶

Paketin lähettäminen oli materiaallinen todiste Eiran välittämisestä. Hän halusi piristää Ristoa karamelleilla. Paketit kertoivat, että sotilaasta välitettiin ja häntä haluttiin piristää. Risto kiitti paketista ja kertoi niiden olevan merkityksellisiä:

Tuhannet kiitokset kirjeestäsi ja niistä karamelleista. Minusta tuntuu kun se toisi tuulahduksen toisesta maailmasta, kun saan Sinulta jotakin. Kyllä sinä sentään olet maailman kivoin tyttö.²⁶⁷

Eira lähetti paketteja Ristolle koko jatkosodan ajan ja Risto piti niitä suuressa arvossa. Risto muisti kiittää paketeista vuolaasti aina kirjeen alussa ja kertoi miltä paketin sisältö maistui.²⁶⁸ Pakettien merkitys korostui entisestään, kun Risto oli sotasairaalassa, sillä ne olivat kirjeiden ohella konkreettinen osoitus Eiran tunteista. Tämän vuoksi Ristosta oli tärkeää, että paketti oli juuri Eiralta. Materiaalinen lahja kertoi, että Eira välitti Ristosta valtavasti, sillä sota-ajan

---

²⁶⁴ Männistö & Kivimäki 2016, 45.

²⁶⁵ 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁶⁶ 2.3.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁶⁷ 31.1942 Riston kirje Eiralle.

²⁶⁸ 23.5.1941 Eiran kirje Ristolle; 2.3.1942 Eiran kirje Ristolle; 24.11.1943 Eiran kirje Ristolle; 8.7.1944 Riston kirje Eiralle.

niukoista olosuhteista huolimatta hän oli valmis jakamaan vähästä ruuasta iloa sotasairaalassa maanneelle Ristolle.

Riston haavoittuminen ja hänen lähettämien kirjeiden alakuloisuus muuttivat pariskunnan kirjeenvaihdon sisältöä. Eirasta tuli haavoittuneen sotilaan tärkeä tukija, ja kirjeenvaihto keskittyi Riston mielialan kohottamiseen. Kirjeiden maailmassa oli tilaa myös vaikeille tunteille, minkä vuoksi Eira lohdutti Ristoa aktiivisesti ja tietoisesti monella eri tavalla. Lohduttavat sanat antoivat ymmärtää, että haavoittunutta odotettiin kotiin. Samalla Eira koitti valaista pariskunnan yhteistä odotushorisonttia, sillä hän tuki ja kannusti Ristoa, joka oli haavoittumisen myötä epävarma tulevaisuudesta. Myös paketit toivat iloa, jota haavoittunut kaipasi sairaalassa. Haavoittumisen vuoksi pariskunnan keskustelu muuttui, mutta samaan aikaan heidän välinen luottamuksensa kasvoi.

5.2 Triviaalipuhe ja turvattu tulevaisuus

Nyt istun täällä kamarissa rouvan kanssa. Rouva kutoo sukkaa ja minä kirjoittelen. Tuntuu kodikkaalta, eikö totta. Olin juuri Maissin tykönä. Olin siellä eilenkin illalla ja tuli vähän myöhäinen.²⁶⁹

Lohduttavien sanojen kirjoittaminen haavoittuneelle oli tärkeää, mutta kirjeenvaihto antoi myös muita keinoja toisen tukemiselle. Kirjeet sisälsivät sota-aikana paljon arkista puhetta, johon ei liittynyt millään tavalla sota. Kirjeiden keskustelun pohjana oli aikaisempi yhteisesti jaettu kokemus ennen sotaa. Tällaisen arkipäiväisen puheen eli ”triviaalipuheen” tarkoituksena oli tietoisesti vaieta vaikeista asioista. Triviaalipuheen ansiosta puolisoilla oli mahdollisuus luoda yhteys toistensa välille, kun he vaikenivat hankalista asioista ja keskustelivat vain heitä yhdistävistä tekijöistä. Juuri tällainen puhe oli tärkeä liima ihmissuhteissa, vaikka sen arvoa voi olla ensin vaikea ymmärtää.²⁷⁰

Triviaalipuhe nousi tärkeään rooliin myös sotilaan haavoituttua, sillä sen avulla oli mahdollista rakentaa suhdetta ja jutella kirjeissä mukavista asioista. Puoliso pystyi kohdentamaan haavoittuneen ajatukset sotasairaalasta johonkin muuhun tärkeään ja yhteisesti jaettuun kertomukseen. Triviaalipuheen avulla Eira yritti vahvistaa Riston odotushorisonttia, ja se oli tärkeä muoto haavoittuneen sotilaan tukemiseksi. Triviaalipuhe oli ikään kuin

²⁶⁹ 6.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁷⁰ Taskinen kirjoitti tutkimuksessaan, että keskustelu oli kenttäpostissa tärkeää ”olipa se miten triviaalia tahansa”. Tämän myötä käytän tässä tutkimuksessa tästä keskustelutavasta termiä ”triviaalipuhe”. Taskinen 2015, 27–29; Hagelstam, 2011, 318; Taskinen 2024, 106–107.

tiedostamaton tapa ilahduttaa vaikeassa tilanteessa olevaa sotilasta ja tietoinen tapa vaieta senhetkisistä synkistä asioista.

Eira kirjoitti Ristolle toisen haavoittumisen jälkeen helmikuussa:

Sitä maallista kiirettä kanssa pakkaa olemaan, kun päivät tehdään rouvan töitä ja illalla pitäisi vähän tehdä jotain omaa. Kun tämä aika alkaa loppua niin täytyy koittaa olla mahdollisimman ahkera, että sitte osaa kun menee kotiin. Sain nyt sitten jo ompelukoneenkin. Kyllä sitä surikin, että en minä ikinä itse olisi voinut sitä hintaa koota.²⁷¹

Eira kirjoitti triviaalipuhetta monessa eri kirjeessä samaan tapaan kuin ennen haavoittumista. Hän kertoi, mitä hänelle kuului, mitä oli tehnyt ja mitä myöhemmin tapahtuisi. Eira sai tällä tavoin Riston osaksi hänen elämäänsä, vaikka Risto ei ollut fyysisesti paikalla. Tämä oli tärkeää myös Riston maatessa haavoittuneena sotasairaalassa, sillä Eiran elämästä kertominen vahvisti ajatusta yhteisestä arjesta ja odotushorisontista. Sotasairaalassa Risto pääsi Eiran kertomusten ja oman mielikuvituksensa avulla osaksi jotakin yhteistä. Tämä käy ilmi esimerkiksi Eiran helmikuussa vuonna 1942 kirjoittamasta kirjeestä, jossa hän kertoo käyneensä ennustajalla:

Et voi arvata missä juuri olin. En tiedä uskallanko sanoa. Olin Maissin ja Ellin kanssa povajalla. Sitä en kyllä tälläkertaa sano, mitä se tiesi, mutta kyllä paljon meni paikalle. Oli sitäkin vain hauska kuunnella.²⁷²

Risto vastasi Eiralle:

Sinä olet aina niin kiva ja herttainen, mutta Sinun onkin elämäsi niin kaunista ja valoisaa. Toista on minun kun on tieni määrätty kulkemaan yli ruumiitten. Mutta miksi minä tällaista ikävää kirjoitan. Vai olit Sinä povajalla, uskotko Sinä ihan tosissasi sen povaja akan lörpötyksiä, en minä ainakaan uskoisi sellaisia. Mutta kerro nyt sentään mitä loruja se Sinulle lateli. Kertoiko se sinun tulevasta elämästäsi; sanoiko että kuinkapaljon Sinulle tule lapsia, ja niin poispäin.²⁷³

Risto vilkuilee omaa kirjoitustaan ja huomaa, miten synkkiä asioita oli kirjoittanut kirjeeseen, kun hän aluksi kirjoitti omasta määrätystä tiestään. Hän ei yliviivannut kirjoittamaansa vaan tyytyi ihmettelemään, miksi oli kirjoittanut niin synkkään sävyyn. Tämän jälkeen kirjeiden keskustelu kääntyi Eiran mainitsemaan ”povajaan”, josta oli helpompi kirjoittaa. Sen avulla Riston oli helpompi viedä kirje jutustelevaan sävyyn. Risto vaikutti alun epäilyksistään huolimatta kiinnostuneelta ennustajan sanoista. Eiran kertoma tapahtuma yhdisti pariskuntaa,

²⁷¹ 24.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁷² 18.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁷³ 21.2.1942 Riston kirje Eiralle.

sillä kirjeiden avulla Risto pääsi kurkistamaan mielikuvituksessaan Eiran senhetkiseen elämään.

Puhe kodista, perheestä ja mahdollisista lapsista sai ajatukset pois sotasairaalaan, haavoittumisesta ja kivuista. Erään toisen haavoittuneen sotilaan vaimo Meeri kirjoitti asemasodan aikaan miehelleen:

Lapset ovat olleet terveitä ja minä myös. Mirjakin on vähän käynyt ulkona kauniilla ilmalla. Hän juoksee pienillä töppöisillään puutarhassa kovalla hangella jo aika taitavasti. Ja on hauskan näköinen punaisessa hatussaan, vaaleassa kauluksessa ja leveässä suojaupuvussaan. Hän on tyytyväinen tyttö, naureskelee vaan kun ulos pääsee. Ja posket punoittavat kovasti, ovat punaiset kuin puolukat. Markku ei osaa vielä olla ulkona muuten kuin sylissäni pitäisi pitää tai työntää kelkassa. Pertti on ollut joka päivä paljon ulkona. Hän osaa jo itse laskea kelkalla mäkeä. Tuolla saunan takana pellolla hän kovaa hankea myöten laskee. Ei se häntä kovasti vie, mutta paremmin ei tule vahinkoa.²⁷⁴

Lapset tuottivat suurta iloa vanhemmilleen ja perheille sekä sodan aikana että pitkien sotavuosien jälkeen. Heidän kevyet askeleensa ja nauru helpottivat sodan traumaa. Lapset olivat sodan jälkeen myös tärkeä selviytymiskeino, joka antoi merkityksellisen syyn jatkaa elämää sodan jälkeen.²⁷⁵ Lapsi oli puhtaudessaan ja tietämättömyydessään täysi vastakohta sodalle ja haavoittumiselle, joten Meeri kirjoitti puolisolleen Erkille heidän lapsistaan. Lapset saattoivat olla eräänlainen muistutus, että haavoittumisesta huolimatta sotilasta odotettiin kotiin. Tällä tavoin puoliso myös kertoi, mitä kotona on sinä aikana tapahtunut, kun sotilas oli poissa. Sen avulla isä saattoi olla osa perhettä ja kuulla, miten lapset ovat tehneet ja oppineet, vaikka hän ei olisi näkemässä sitä.

Eira ja Meeri yrittivät molemmat omalla tavallaan tuoda miehensä osaksi arkeaan. Ristolla ja Eiralla ei ollut lapsia, kun Risto haavoittui. Eiran senhetkiseen elämään kuului ompelutyö ja nuoren naisen vapaa-ajanvietto. Kirjeiden tarkoituksena oli luoda yhteys pariskunnan välille ja yrittää kääntää haavoittuneen ajatukset tuttuihin asioihin, joihin ei liittynyt sota.

Esimerkiksi eräässä helmikuun alussa kirjoitetussa kirjeessä Eira ei maininnut sanallakaan haavoittumista. Hän toivotti kirjeessään Ristolle hyvää vointia, mutta ei suoraan viitannut haavoittumiseen.²⁷⁶ Näin Eira yritti saada Riston ajatukset pois sodasta ja haavoittumisesta edes hetkeksi aikaa.

---

²⁷⁴ Huuhtanen 1986, 233–235.

²⁷⁵ Kirves 2024, 181–183.

²⁷⁶ Esim 20.5.1941 Eiran kirje Ristolle.

Triviaalipuheeseen liittyi myös kotipaikkojen tapahtumista kertominen. Puolisot kirjoittivat sodan aikana yhteisten tuttujien häistä, hautajaisista ja muista tärkeistä tapahtumista. Niin ikään kiinnostavat juorut päätyivät kirjeisiin, ja ne vahvistivat sotilaan kotipaikkaansa kuulumisen tunnetta. Kirjeet olivat lähes ainoa kanava kuulla, mitä kotipaikkakunnalla oli tapahtunut. Eira kirjoitti esimerkiksi pariskunnan yhteisen tuttavan häistä, joissa oli ollut.²⁷⁷ Myös yhteisten tuttujen rintamalle meneminen oli osaltaan tärkeä puheenaihe.²⁷⁸

Meeri kirjoitti kotipaikkansa tapahtumista puolisolleen:

Ei siltä äidiltä se vielä ole kuulunut sellaista tietoa, että Hiljalla mitään olisi. Erkki kuule, luulen että nyt saat jo sinäkin uskoa todeksi sen mitä kirjoitin Föllökin rouvasta. Minusta ainakin jo näyttää, että hän on samanlaisessa tilanteessa kuin minäkin, mutta kai hän sentään saa sen pikkuisen vähän myöhemmin kuin minä. Hän on vähän senmakuisia haastatellutkin, että kyllä kai se niin on.²⁷⁹

Kirjeiden maailmaan luotiin konkreettisia tapahtumia kotipaikan uutisista, mutta siihen liittyi vahvasti myös yhteinen haaveilu, joka oli tapa tukea ja lohduttaa haavoittunutta puolisoa.

Eiran tarkoituksena oli vahvistaa Riston odotushorisonttia ja muistuttaa, että loma ja yhdessäolo olivat osa lähitulevaisuutta. Esimerkiksi ensimmäisen haavoittumisen jälkeen Eira kirjoitti:

Ei kukaan varmastikaan toivo sinun parantumistasi hartaammin kuin minä. Sitten kun vielä odotan, että tulisit lomalle. Luulen että se olisi liikaa minulle, mutta silti odotan että se päivä kerran koittaisi, joka toisi sinut luokseni.²⁸⁰

Eira muisteli ja haaveili lomasta myös toisen haavoittumisen jälkeen:

Kuinka tässä taas onkaan tullut mieleen se Sinun viimekertainen lomalle tulosi. Missä sitten mahdammekaan kohdata ensi kerralla. Tietysti sitten soitat kohta minulle kun tulet. Elän nyt jo vallan ajatuksissani sitä aikaa.²⁸¹

Rakkauskirjeissä unelmoidaan usein tulevasta onnesta ja yhteisestä ajasta. Haaveilu vahvisti kirjoittajien välistä kirjeiden maailmaa, jossa he olivat henkisesti yhdessä, vaikka he olivat fyysisesti erillään.²⁸² Sen avulla sotilas saattoi hetken elää yhteisessä maailmassa, jossa kirjoittajat olivat onnellisesti yhdessä. Haaveilun tarkoituksena oli vahvistaa parin yhteisesti jaettua odotushorisonttia. Puoliso halusi osoittaa kirjeissä, että yhteinen tulevaisuus oli

²⁷⁷ 31.8.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁷⁸ 5.9.1941 Eiran kirje Ristolle.

²⁷⁹ Huumantani 1987, 233–235.

²⁸⁰ 5.9.1941 Eiran kirje Eiralle.

²⁸¹ 6.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁸² Lyons 1999, 237; Hagelstam 2011, 317–318.

mahdollista. Odotushorisontti saattoi näyttäytyä epävarmalta sodan aikana eivätkä aikalaiset luonnollisesti tienneet sen lopputulosta. Haaveilu ja samalla yhteisen odotushorisontin vahvistaminen osoitti, että tuleva puoliso oli valmis tukemaan häntä haavoittumisesta ja mahdollisista ulkonäön muutoksista tai vammoista huolimatta.

Myös menneiden jaettujen kokemusten muistelu oli tärkeä osa yhdessä luotua kirjeiden maailmaa. Pariskuntien välisessä kirjeenvaihdossa saatettiin kirjoittaa, milloin he olivat tavanneet ensimmäisen kerran tai joitain muita tärkeitä yhteisesti koettuja hetkiä.²⁸³ Se rakensi siltoja yhteisen ja dynaamisesti muuttuvan kokemuksen tilan ja odotushorisontin välille.²⁸⁴ Menneistä kertominen osoitti, että heillä oli yhteisiä muistoja ja kokemuksia, joten kokemuksia oli mahdollista luoda yhdessä myös tulevaisuudessa.

Myös Eiran kirjeissä esiintyvät muistelut osoittivat, että yhteiset kokemukset Riston kanssa olivat hänelle tärkeitä ja hän toivoi niitä tulevaisuudessa:

Kärsin siitäkin, kun ajattelen, miten paljon Sinä oikein joudutkaan kärsimään. Kumpi vain kuluisivat päivät pian. Onhan nyt jo kohta neljä kuukautta siitä kun kävelimme siellä Turuntiellä. Muistatko kuinka kaunista silloin kaikki oli.²⁸⁵

Triviaalilla puheella, haaveilulla ja muistelulla Eira muistutti Ristoa tavallisesta elämästä, joka odotti heitä vielä Riston parantumisen jälkeen. Hän loi Riston odotushorisonttiin, jossa haavoittumisen vuoksi osittainen invalidisoituminen saattoi olla mahdollisesti läsnä, mutta sillä ei ollut merkitystä heidän suhteeseensa. Tärkeintä oli, että sodasta ja haavoittumisesta huolimatta pariskunnalla oli yhteisesti jaettu odotushorisontti, joka toimi haavoittuneen tukena. Haavoittumisesta huolimatta heidän yhteinen elämänsä oli vasta edessäpäin, joten sitä kannatti odottaa:

Ei tämä ero-aikakaan ole iankaikkinen. Kerran sekin päättyy ja sitten vasta on onnemme oleva täydellinen! Kunhan vain jaksamme odottaa.²⁸⁶

---

²⁸³ Lyons 1999, 237.

²⁸⁴ Koselleck 2004, 255–263.

²⁸⁵ 28.1.1942 Eiran kirje Ristolle.

²⁸⁶ 27.2.1942 Eiran kirje Ristolle.

6 Haavoittumiselle ei löytynyt sanoja

Tässä tutkimuksessa olen tutkinut haavoittumisen kokemusta jatkosodanaikaisesta kenttäpostista. Tutkin Riston ja Eiran kirjekokoelmasta haavoittumisen jälkeen kirjoitettuja kirjeitä, joita on yhteensä 32. Tarkastelen niitä suhteessa pariskunnan jatkosodanaikaiseen epistolariumiin eli 459 kirjeen sisältämään kirjekokoelmaan. Epistolariumin järjestäminen ja siihen perehtyminen auttoi minua ymmärtämään pariskunnan kirjeenkirjoituksen sopimuksia ja tämän avulla kirjeistä on mahdollista tavoittaa haavoittumisen kokemus. Tutkimukseni tarkoituksena on laajentaa kirjetutkimuksen kenttää kokemushistorian ja erityisesti yhteisen odotushorisontti -termin avulla. Kirjeiden empaattisen syvälukemisen sekä tarkan ja lähdekriittisen kontekstoinnin ja epistolariumin tuntemisen ansiosta kirjeistä on mahdollista tuoda esiin haavoittuneen fyysinen kokemus, vaikka kirjoittaja ei välttämättä kertonut siitä suoraan.

Kirjeenvaihtajien välinen suhde vaikutti olennaisella tavalla siihen, millä tavoin sotilas kirjoitti haavoittumisestaan. Läheisimmille ihmisille, kuten perheenjäsenille, oli helpompaa kirjoittaa, vaikka haavoittumisen esille nostaminen oli ylipäänsä vaikeaa kirjeiden välityksellä. Kirjeenvaihtajat välttivät haavoittumisesta kirjoittamista, sillä silloin olisi väistämättä pitänyt kertoa myös sodasta, mikä olisi voinut heikentää kodin ja rintaman välistä henkistä etäisyyttä. Mikäli sotilas ei sodan aikana kirjoittanut sotaan liittyvistä asioista, aineiston perusteella hänen oli selkeästi vaikea rikkoa tätä kirjoittajien välistä kirjeenkirjoittamisen sopimusta myös haavoittumisen jälkeen.

Kirjeenvaihtajien välisen suhteen lisäksi myös kokemuksen tila ja odotushorisontti vaikuttivat väistämättä haavoittumisen kokemukseen ja siitä kertomiseen. Sotilaiden kokema rintamatodellisuus muovasi heidän odotushorisonttiaan todennäköisesti useaan kertaan, mikä vaikutti myös pariskunnan yhteisesti jaettuun odotushorisonttiin. Sodan alussa kansallisromanttinen kerronta antoi sotilaille tiettyjä odotuksia, mutta sodan todellisuuden, kauhun ja kaoottisuuden myötä sotilas ymmärsi, että sota oli kuolemanvaarallista. Sotilaiden haavoittuminen ja kuoleminen oli viidennessä jalkarykmentissä erittäin todennäköistä ja se muutti myös kirjeaineiston Riston odotushorisonttia sodassa selviytymisestä. Haavoittuminen ja kuoleminen saattoivat olla sotilaan ympärillä siis niin yleisiä, että he jopa odottivat sitä. Tämän myötä sotilas vertasi myös omaa haavoittumistaan muiden kokemuksiin. Sotilas saattoi kokea myös syyllisyyttä siitä, että muut joutuivat jatkamaan sotimista vaarallisella eturintamalla, vaikka haavoittunut oli turvassa sotasairaalassa.

Haavoittunut ei välttämättä kirjoittanut kirjeissä, miten ja missä haavoittuminen tapahtui. Keholliselle kokemukselle, johon liittyivät vahvasti kipu, rintaman sekasorto ja väkivalta, oli haastavaa löytää oikeita sanoja, vaikka olisi halunnut kertoa kokemuksestaan toiselle. Haavoittumisen kokemukseen saattoi liittyä myös pelkoa, jota oli vaikea sanoittaa itselle, mutta sen sanoittaminen toiselle oli entistä haastavampaa. Lisäksi tapahtumat eivät kirjoitetussa muodossa välttämättä kuvanneet haavoittumisen todellista luonnetta. Tämä ei tarkoittanut sitä, ettei haavoittumisesta olisi kirjoitettu ollenkaan. Sotilas saattoi kertoa, milloin hän oli haavoittunut, ja kirjoitti haavoittumisestaan epäsuorasti. Risto mainitsi kirjeessä, että kirjoittaminen tai syöminen oli hankalaa, jolloin hän kertoi haavoittumisestaan oman vointinsa ja tekemisen kautta. Sotilaille oli helpompi vaieta sodasta ja sen jälkeen hiljentyä myös haavoittumisesta, sillä sotilas ei halunnut huolestuttaa kotiväkeä.

Haavoittumisen jälkeen kirjeenvaihtajat kokivat kirjeet usein tavallista merkityksellisempänä, sillä haavoittuneelta saatu kirje osoitti, että sotilas oli ainakin sillä hetkellä elossa ja niin hyvässä kunnossa, että pystyi kirjoittamaan. Kirjeet sotasairaalaan olivat tärkeitä myös haavoittuneelle, sillä ne toimivat merkityksellisenä ajanvietteenä sänkypotilaalle ja kertoivat läheisten välittämisestä. Aineistoni perusteella kirjeet ja niiden muoto näyttäisivät olevan ainoita muuttumattomia tekijöitä koko sodan aikana riippumatta, mitä sotilaille tapahtui sodan aikana. Kirjeaineistossa kirjoitustavat, kirjeen käsiala ja kirjeenkirjoittamisen sopimukset sen sijaan muuttuivat haavoittumisen myötä, sillä sotilaan vointi vaikutti olennaisesti kirjoitustahtiin, käsialaan ja kirjeen pituuteen. Haavoittuneella ei siis aina ollut edes mahdollisuutta pitää kirjeenvaihdon toista osapuolta ajan tasalla tai kirjoittaa kokemuksestaan monisanaisesti, vaikka hän olisi halunnut.

Haavoittuneen tulevaisuus saattoi näyttäytyä sairaalassa myös epävarmalta, sillä sotilaalla ei haavoittumisen jälkeen ollut takuita työkyvystään. Lisäksi sotilasta saattoi kalvaa pelko siitä, että kotona odottava rakas ei ehkä kestäisi hänen fyysisen ulkonäkönsä muuttumista. Tämän vuoksi haavoittunut sotamies Risto haki kirjeistä tukea ja lohtua. Kun sotilaan oma sietokyky ylittyi, kirjeiden kirjoittaminen oli ainoa kanava, johon sotilas pystyi purkamaan oman ahdistuksensa. Siksi haavoittunut saattoi kirjoittaa syyllisyyteen ja masentuneisuuteen liittyviä lausahduksia, vaikka hän ei tavallisesti ollut avannut kenttäpostissa hankalia tunteitaan. Pariskunnan yhteisesti jakama kirjeiden maailma oli kuitenkin paikka, jossa he saivat olla kahden ja jossa oli turvallista ilmaista myös vaikeita tunteita.

Tulevalla puolisololla oli monia tapoja tukea haavoittunutta. Eira puki ajatuksensa lohduttaviksi sanoiksi ja siten tuki aktiivisesti sekä tietoisesti sotasairaalassa maannutta haavoittunutta. Lisäksi puoliset tukivat haavoittuneita myös passiivisesti triviaalipuheen välityksellä. Siihen kuului kotipaikan uutisista kertominen, yhteisen menneisyyden muistelu ja tulevaisuuden haaveilu. Tämänkaltainen sotilaan odotushorizontin vahvistaminen oli tärkeää, sillä haavoittumisesta huolimatta heillä oli mahdollisuus saavuttaa tulevaisuus, jossa he saisivat vihdoin olla yhdessä pitkien sotavuosien jälkeen. Vaikka haavoittuneen odotushorizontti näytti synkältä, tulevalla puolisololla oli monia keinoja tukea yhteisesti jaettua odotushorizonttia.

Kirjeet voivat antaa merkityksellistä tietoa haavoittumisen kokemuksen tutkimisessa. Kirjeiden muuttunut käsiala, kirjoittamisen tiheyden harveneminen ja omasta voinnista kertominen olivat selviä merkkejä haavoittumisen kokemuksesta. Tämän lisäksi kirjeiden jaettu keskustelu valaisee yhteisesti jaetun odotushorizontin ydintä, sillä kirjeenvaihtajat loivat yhteisen tulevaisuuden kirjeiden maailmassa. Kirjeiden syvälukemisen ja koko epistolariumin tutustumisen ansiosta rajatusta aineistosta nousee esiin haavoittumisen kokemus ja pariskunnan yhteisesti jaettu odotushorizontti, jota kirjeenvaihtajat vaalivat epävarmassa tilanteessa.

Lähteet

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Risto Nordmanin sodanaikainen yksityinen epistolarium 1941–1944, tekijän hallussa:

- Risto ja Eira Nordmanin kirjeaineisto. 4.4.1941–8.11.1944.
- Risto ja Vilma Nordmanin kirjeaineisto. 4.6.1941–10.10.1944.
- Risto ja Frans Nordmanin kirjeaineisto. 22.12–1941-29.9.1944.
- Sodanaikainen käsikirja: Risto Nordman.
- Sotilaspassi: Risto Nordman.

Sotapäiväkirjat-kokoelma. Jatkosodan ja Lapsin sodan sotapäiväkirja, Kansallisarkisto:

- 9207 Jalkaväkirykmentti 5 sotapäiväkirja, 18.8.1941–19.9.1941. (1941–1941).
- 9211 Jalkaväkirykmentti 5 sotapäiväkirja, 14.12.1941–20.1.1942. (1941–1942).
- 9233 Jalkaväkirykmentti 5 taistelukertomuksia, 4.1.1942–7.2.1942. (1942–1942).

Muut alkuperäislähteet:

- Sotilaskantakortti: Risto Nordman. Kansallisarkisto.
- Sotamies Väinön kirje Naimille 4.4.1940. Säkylän Talvi- ja jatkosotamuseon arkisto.

Kuvat

Eira Nordmanin kuvakokoelma, tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Huuhtanen, Taina: *Jatkosodan kirjeet*. Otava, 1986.

Kukkonen, Terttu: *Rakas Liisukkani kiitän kauniista kirjeestäsi. Kenttäpostia 1943–44 sekä muitakin kirjeitä. Liisa ja Vilho Kukkonen*. Kustannus HD, 2014.

Lumme, Annikki: *Kenttäpostia*. Tampere 1975.

Nordman, Eira ja Pohjanoksa, Hilikka: *Elämänmenoja Sokertopissa*. Omakustanne, 1999.

Nordman, Eira ja Pohjanoksa, Hilikka: *Luodon torppia ja torppareita*. Omakustanne, 2003.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahmed, Sara: *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Alkuteos Cultural Politics of Emotion (2004).
Käänt. Elina Halttunen-Riikonen. niin & näin, Tampere 2018.
- Aunila, Seija & Heiskanen, Jukka-Pekka: *Kotien salainen armeija. Naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina*. Atena 2022.
- Bakhtin, Mikhail: Problems of Dostoevsky's Poetics. (1984) Käänt. Caryl Emerson. *Theory and History of Literature*. The University of Minnesota 8. painos 1999.
- Bakhtin, Mikhail: *Speech Genres and Other Late Essays*. (1986) Käänt. Vern W. McGee. University of Texas press, Austin 2004.
- Bourke, Joanna: ”Uusi sotahistoria”. Käänt. Ville Kivimäki. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Gummerus, Jyväskylä 2006.
- Bourke, Joanna: *An Intimate History of Killing. Face to face killing in twentieth century warfare*. Granta Books, London 2000.
- Frigren, Pirita: Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoista asioista kirjoittamassa. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki, 2017.
- Fussell, Paul: *The Great War and Modern Memory*. (1975) Oxford University Press, 2013.
- Hagelstam, Sonja & Taskinen, Ilari: Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toim. Marko Tikka, Ilkka Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo. Tampereen Historiallinen Seura, Tampere 2015.
- Hagelstam, Sonja: Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Käänt. Tiina Kinnunen. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Gummerus, Jyväskylä 2006.
- Hagelstam, Sonja: Perhe-elämä, arki ja sota. *Kotirintama*. Toim. Martti Turtola. WSOY 2018.
- Hagelstam, Sonja: Rakas sotilaani. Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Saarijärvi 2011.
- Hagelstam, Sonja: Rintamakirjeissä rakentuva sodan maisema. *Elore*, 25(1) Jyväskylän yliopisto, 2018.

- Hapuli, Ritva & Leskelä-Kärki, Maarit: Kirjoittamisen julkiset ja yksityiset maailmat. Naisten kirjoittamisen kulttuurihistoriasta. *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala & Sakari Ollitervo. Kulttuurihistoria 8, Turun yliopisto, Tampere 2010.
- Hietala, Elsa: *Kartanot ja maatalouden muutos Wirzenius–Wegelius -suvun kirjeissä 1850–1910*. Turun yliopisto, Suomen historian väitöskirja. Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa 2024.
- Hoffenaar, Jan: ”New” Military History. *Handbook of Military Sciences*. Living references work, 2021.
- Honkasalo, Markku: *Suomalainen sotainvalidi*. Otava, Helsinki 2000.
- Hännikäinen, Irmeli: *Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen*. Gaudeamus 1998.
- Ihalainen, Pasi & Valtonen, Heli: Kielen kautta menneisyyden ajatteluun. *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*. Gaudeamus 2022.
- Jaatinen, Satu: Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa. *Kotirintama*. Toim. Martti Turtola. WSOY 2018.
- Juutilainen, Antti: Vienan sotalaulut. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.
- Kempainen, Ilona: *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. SKS, Helsinki 2006.
- Keravuori, Kirsi: ”Rakkaat poikaiset!” *Simon ja Wilhemina Janssonin perhekirjeet egodokumentteina (1858–1887)*. Turun yliopisto, väitöskirja 2015.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville: Johdatus koettuun sotaan. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Gummerus, Jyväskylä 2006.
- Kirves, Jenni: ”Sota ei ollut elämisen eikä muistamisen arvoista aikaa” –Kirjailijat ja traumaattinen sota. *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Johnny Klinga, Juva 2008.
- Kirves, Jenni: *He selvisivät sodasta*. WSOY 2024.
- Kivimäki, Ville & Kinnunen, Tiina: Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa. *Historiallinen Aikakauskirja*, 116(4), 373–383.
- Kivimäki, Ville & Toivo, Raisa Maria: Kokemuksen historia. *Avaimia menneisyyteen. Opas historian tutkimuksen menetelmiin*. Toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora. Gaudeamus, 2022.

- Kivimäki, Ville: *Battled nerves. Finnish soldiers' war experience, trauma, and military psychiatry, 1941–44*. Åbo Akademi, väitöskirja 2013.
- Kivimäki, Ville: Experiencing Trauma Before Trauma: Posttraumatic Memories, Nightmares and Flashbacks Among Finnish Soldiers. *Trauma, Experience and Narrative in Europe after World War II*. Toim. Ville Kivimäki & Peter Leese. Palgrave Macmillan, 2022.
- Kivimäki, Ville: Mihin historiallista ymmärrystä sodasta tarvitaan? Uuden sotahistorian itsekritiikki ja -puolustus. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat*, Vol 24 Nro 3, 2024.
- Kivimäki, Ville: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki 2013.
- Kivimäki, Ville: Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen. Vastapaino, Tampere 2019.
- Kivimäki, Ville: Rintamaväkivalta ja makaaberin ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan. *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Johnny Klinga, Juva 2008.
- Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Gummerus, Jyväskylä 2006.
- Kivimäki, Ville: Väkivalta sodassa tutkimuseettisenä kysymyksenä. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki, 2017.
- Koselleck, Reinhart: *Futures' Past. On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press, New York 2004.
- Koskivirta, Anu ja Lidman, Satu: Historioitsija eettisten valintojen äärellä. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki, 2017.
- Kurenmaa, Pekka & Lentilä, Riitta: Sodan tappiot. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.
- Leed, Eric J: *No Man's Land. Combat & Identity in World War I*. (1979) Cambridge University Press, 2009.
- Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki 2006.

- Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi, Kaisa Vehkalahti: Kirjeiden uusi tuleminen. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Saarijärvi 2011.
- Lindroos, Heikki: Mottitaistelua puusta. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.
- Lovio, Maisa: Maatilojen naiset ja sota. *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila. WSOY, 1993.
- Lyons, Martyn: *Love Letters and Writing Practices: On Ecritures Intimes in the Nineteenth Century*. *Journal of Family History* 24/1999.
- Meinander, Henrik: *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*. Siltala, Helsinki 2009.
- Metsberg, Kimmo: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa. *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toim. Marko Tikka, Ilkka Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo. Tampereen Historiallinen Seura. Tammerprint Oy, Tampere 2015.
- Minuun sattui... Mikkelin seudun sotainvalidit kertovat*. Sotainvalidien veljesliitto, Mikkelä 1994.
- Männistö, Anssi & Kivimäki, Ville: *Sodan särkemä arki*. WSOY 2016.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni: *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Johnny Klinga, Juva 2008.
- Näre, Sari: Naiset ja miehet sodan pyörteissä. *Kotirintama*. Toim. Martti Turtola. WSOY 2018.
- Näre, Sari: Nuoruus sodan hävityksessä. *Sodassa koettu. Uhrattu nuoruus*. Toim. Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala & Joni Strandberg. WSOY 2008.
- Näre, Sari; Kirves, Jenni; Siltala, Juha; Strandberg, Joni: *Sodassa koettu. Uhrattu nuoruus*. WSOY 2008.
- Olsson, Pia: Nainen ja työn muuttuvat normit. *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. WSOY. Porvoo 2008.
- Olsson, Pia: Työtä kokonaisuuden hyväksi – Jatkosodan lottatoiminta. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.
- Pehkonen, Erkki: Kirjetutkimuksen etiikka. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet. *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toim. Marko Tikka, Ilkka Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo. Tampereen Historiallinen Seura. Tampere 2015.

- Pietikäinen, Jukka-Pekka: *Suomen postin historia*. Posti ja telelaitos Helsinki 1988.
- Pöysä, Jyrki: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. *Vaeltavat metodit*. Toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Suomen kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2010.
- Raitis, Riikka: Läheisen omaisen kaatuminen. *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila. WSOY, 1993.
- Raunio, Ari: Neuvostojoukkojen vastahyökkäys Viipurin itäpuolella ja suomalaisjoukkojen yliveno Viipurinlahdella alkoivat 24.8. *Itsenäisyyden puolustajat. Sodan taisteluja 2. Jatkosota*. Toim. Ari Raunio & Juri Kilin. Genimap, Porvoo 2005.
- Raunio, Ari: Suomen rintamalla kaatui lähes 300 000 sotilasta. *Jatkosodan historia 6*. Toim. Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitos. WSOY, Porvoo 1994.
- Scarry, Elaine: *The Body in pain. The Making and Unmaking of the World*. Oxford University press, New York 1985.
- Scott, Joan W: 'The Evidence of Experience', *Critical Inquiry*, 17/4, 1991.
- Sinerma, Martti: Korpisoturien korsusutkautukset. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.
- Stanley, Liza: *The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences*. Auto/Biography 2004.
- Syrjö, Veli-Matti: Puolustusvoimien sotasensuuri-toiminta: *Jatkosodan historia 6*, WSOY Porvoo, Helsinki, Juva 1989.
- Taskinen, Ilari: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toim. Marko Tikka, Ilkka Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo. Tampereen Historiallinen Seura. Tampere 2015.
- Taskinen, Ilari: *Terveiseni täältä jostakin. Suomalaisotilaiden kirjeenvaihto talvi- ja jatkosodassa*. Gaudeamus, 2024.
- Tepora, Tuomas; Danielsbacka, Mirkka; Hannikainen, Matti O: Johdanto. Tutkimuksen työkalut. *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O Hannikainen & Tuomas Tepora. Gaudeamus, 2022.
- Tervämäki, Vilho: *Aaverykmentti kolmella kannaksella. JR 5:n tie jatkosodassa 1941–1944*. WSOY, Porvoo ja Juva 1983.
- Tetri, Juha E: Jatkosodan kunniamerkit. *Jatkosodan pikkujättiläinen 2006*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.

- Tikka, Marko; Taskinen, Ilkka & Nevala-Nurmi, Seija-Leena: Kirjeiden tutkimaton maailma. *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Toim. Marko Tikka, Ilkka Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo. Tampereen Historiallinen Seura. Tampere 2015.
- Turtola, Martti; Hagelstam, Sonja: *Kotirintama*. Toim. WSOY, Helsinki 2018.
- Turtola, Martti; Huhtinen, Aki-Mauri; Kinnunen, Tiina; Mälkki, Juha; Seppinen, Ilkka Tapio; Strandberg, Joni: *Sodassa koettua. Yhdessä eteenpäin*. WSOY. Porvoo 2009.
- Turtola, Martti; Huhtinen, Aki-Mauri; Kinnunen, Tiina; Mälkki, Juha; Seppinen, Ilkka Tapio; Strandberg, Joni: *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*. WSOY. Porvoo 2008.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatellisnaisten kirjeenvaihtoa 1600–1700-luvulla. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Saarijärvi 2011.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Vastuullinen historia. *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Helsinki, 2017.
- Vasara, Erkki: Urheilua täällä ja ”siellä jossakin”. *Jatkosodan pikkujättiläinen 2006*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY 3. painos, Porvoo 2006.